

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К.Д.УШИНСЬКОГО»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЛІСОВСЬКА ОЛЬГА МИХАЙЛІВНА

УДК 377.3-057.2+ 338.46

ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЙБУТНІХ
КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ
ОСВІТИ СФЕРИ ПОСЛУГ

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти
Педагогічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О. М. Лісовська

Науковий керівник: Богданова Інна Михайлівна, доктор педагогічних наук,
професор

Одеса – 2018

АНОТАЦІЯ

Лісовська О. М. Формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у професійних навчальних закладах сфери послуг. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України. – Одеса, 2018.

У дисертації досліджено проблему формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.

Мета дослідження – науково обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.

Наукова новизна дослідження. Уперше розкрито сутність і структуру феномена «конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг» (стимулювально-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний компоненти); визначено критерії (настановно-спонукальний, змістово-процесуальний, креативно-оцінний) і показники конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг; схарактеризовано рівні її сформованості (достатній, задовільний, низький); обґрунтовано педагогічні умови формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг (спрямованість змісту освітнього процесу на розвиток в учнів закладів професійної освіти здатності до конкуренції; забезпечення майбутніх кваліфікованих робітників системою знань та практичних умінь щодо організації власної справи; створення

рефлексивно-оцінного середовища в освітньому процесі закладу професійної освіти); розроблено й апробовано модель формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг (мотиваційно-змістовий, діяльнісно-практичний, рефлексивно-оцінний етапи); уточнено поняття «конкурентоздатність». Подальшого розвитку набула професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні й апробації діагностувальної та експериментальної методик формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг, оновленні та поглибленні міждисциплінарного змісту процесу формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг на теоретичному (щодо змісту освітніх дисциплін основних циклів підготовки, виробничої практики, тематики навчально-виробничої роботи учнів), методичному (розроблено систему вправ, завдань, тестів) рівнях, розробленні елективного курсу «Основи організації власної справи» і робочого зошиту до курсу. Матеріали дослідно-експериментальної роботи можуть бути використані в процесі професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг у закладах професійної освіти.

У першому розділі **«Теоретичні засади формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг»** представлено стан проблеми формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників, проведено теоретичне дослідження законодавчих актів і положень, науково-дослідних робіт вітчизняних і зарубіжних авторів, економічної та психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; визначено сутність і структуру феномена «конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих

робітників сфери послуг», уточнено поняття «конкурентоздатність», визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.

Виявлено, що конкуренцію розглядають як одну з основних форм організації міжособистісної взаємодії, яка характеризується досягненням індивідуальних або групових цілей та інтересів в умовах протистояння тим, хто домагається тих самих цілей та інтересів іншими індивідами або групами. Конкурентоспроможність визначають як відповідність робітника вимогам ринку праці щодо здатності застосовувати у професійній діяльності інноваційні виробничі технології й матеріали, обладнання, техніку, що знижують вартість виробництва і забезпечують зростання прибутку.

Конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг – інтегральна динамічна характеристика особистості, що відбивається на здатності суб'єкта праці презентувати свої професійні можливості на ринку сфери послуг і перемагати у конкурентній боротьбі.

Визначено структуру конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг, що містить три взаємопов'язаних компоненти: стимулювально-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний. Визначено й обґрунтовано такі педагогічні умови формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг, як: спрямованість змісту освітнього процесу на розвиток в учнів закладів професійної освіти здатності до конкуренції; забезпечення майбутніх кваліфікованих робітників системою знань та практичних умінь щодо організації власної справи; створення рефлексивно-оцінного середовища в освітньому процесі закладу професійної освіти.

У другому розділі **«Дослідно-експериментальна робота з реалізації педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг»**

визначено критерії, показники, схарактеризовано рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг, розроблено та апробовано модель й експериментальну методика формування досліджуваного конструкту, здійснено аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.

Критеріями сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг виступили: настановно-спонувальний із показниками: прагнення до успіху та уникнення невдач у майбутніх кваліфікованих робітників; наявність позитивної мотивації досягнення у майбутніх кваліфікованих робітників; змістово-процесуальний із показниками: глибина та повнота обсягу знань, умінь та навичок; узагальненість знань, умінь та навичок майбутніми кваліфікованими робітниками; виконання операцій із дотриманням дій їх послідовності майбутніми кваліфікованими робітниками; використання інформаційно-освітніх ресурсів у майбутній професійній діяльності; креативно-оцінний із показниками: схильність до творчості; спроможність до конкуренції; наявність підприємницьких здібностей. Схарактеризовано рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг (достатній, задовільний, низький).

На підставі теоретичного дослідження й одержаних на констатувальному етапі експерименту результатів було розроблено модель формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг, що обіймала мету (цільовий блок), етапи (мотиваційно-змістовий, діяльнісно-практичний, рефлексивно-оцінний), педагогічні умови, форми, методи і засоби навчання (організаційно-змістовий блок) та компоненти, критерії, результат дослідження (результативний блок).

Метою першого - мотиваційно-змістового – етапу було: забезпечення знань майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг із нормативних дисциплін, формування позитивної мотивації досягнення, сприяння розвитку

здатності до конкуренції. Задля цього зміст освітніх предметів загальнопрофесійної, професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки був доповнений питаннями, пов'язаними з відкриттям власної справи та здатністю до конкуренції. Формами і методами цього етапу виступили: лекції-дискусії, реферативні роботи, конкурси фахової майстерності. Засобами цього етапу виступили електронні освітні ресурси («сервіс «Хмара», «сервіси Google Classroom», «Електронна бібліотека»).

Другий - діяльнісно-практичний – етап було спрямовано на забезпечення майбутніх кваліфікованих робітників системою знань та практичних умінь щодо організації власної справи у процесі елективного курсу «Основи організації власної справи». Розроблений робочий зошит до елективного курсу. Підсумковою роботою було розроблення та презентація бізнес-ідеї щодо відкриття власної справи. Формами і методами цього етапу виступили: метод «Опитування експертів», науково-практичні конференції, конкурси-практикуми, тренінги, майстер-класи.

Третій - рефлексивно-оцінний – етап був спрямований на створення рефлексивно-оцінного середовища у закладі професійної освіти з метою формування в майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг умінь самооцінювання, самоаналізу, роботи над собою і на підставі цього здійснення подальшого саморозвитку. Використовувалися такі форми і методи навчання: складання рейтингових таблиць успішності учнів за професійним спрямуванням за підсумками семестру; складання особових карток учнів, які включали: рейтингові дані успішності учня; його досягнення за період навчання; успішність із предметів теоретичної та професійної підготовки; дані діагностики; ведення щоденників виробничого навчання; самоспостереження; участь у майстер-класах; проведення рефлексивних бесід, семінарів, рольових ігор, тренінгів.

Експериментальним шляхом встановлено позитивну динаміку рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих

робітників у закладах професійної освіти сфери послуг. Відмінність одержаних результатів в експериментальній і контрольній групах істотна, що є результатом запровадження в освітній процес закладів професійної освіти педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.

Ключові слова: конкурентоспроможність, майбутні кваліфіковані робітники, сфера послуг, заклади професійної освіти, педагогічні умови, модель формування конкурентоспроможності.

SUMMARY

Lisovska O. M. Future skilled workers' competitiveness formation in vocational education institutions in the sphere of services. - Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Pedagogical Sciences. Speciality 13.00.04 «Theory and methodology of professional education».- State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky», Ministry of Education and Science of Ukraine. - Odessa, 2018.

The problem of future skilled workers' competitiveness formation in vocational education institutions in the sphere of services is investigated in the thesis.

The purpose of the research is to scientifically substantiate and experimentally test the effectiveness of pedagogical conditions for the future skilled workers' competitiveness formation in vocational education institutions in the sphere of services.

Scientific novelty of the research. For the first time, the essence and structure of the phenomenon «future skilled workers' competitiveness in the sphere of services» (stimulatory-motivational, cognitive-active, personality-reflexive components) were revealed; criteria (instructive-inductive, content-procedural, creatively-estimated) and indicators of future skilled workers' competitiveness

formation in vocational education institutions in the sphere of services; the levels of its formation (sufficient, satisfactory, low) were characterized; the pedagogical conditions for forming future skilled workers' competitiveness formation in vocational education institutions in the sphere of services were substantiated (orientation of the educational process content for the development of students' ability to compete in vocational education institutions, providing future skilled workers with a system of knowledge and practical skills in organizing their own business, creating a reflexive and evaluative environment in educational process of vocational education institutions); the model of future skilled workers' competitiveness formation in vocational education institutions in the sphere of services (motivational-substantive, active-practical, reflexive-estimated stages) was developed and tested; the concept of «competitiveness» was clarified. Further development acquired professional training of future skilled workers' competitiveness formation in vocational education institutions in the sphere of services

The practical significance of the study is to update and deepen the interdisciplinary content of the process of future skilled workers' competitiveness formation in vocational education institutions in the sphere of services at the theoretical (in terms of the content of educational disciplines of the main training cycles, production practice, subjects of educational and production students' work), methodical (methodology for diagnosis of levels of future skilled workers' competitiveness formation in vocational education institutions in the sphere of services and a system of exercises, assignments, tests, which involved students were developed) levels, developing elective course «Fundamentals of own business» and a workbook for the course. Materials of research and experimental work can be used in the process of future skilled workers' professional training in the sphere of services of vocational education institutions.

In the first part **«Theoretical principles of future skilled workers' competitiveness formation in vocational education institutions in the sphere of**

services» the state of the problem of future skilled workers' competitiveness formation is presented, the theoretical study of legislative acts and regulations, research works of domestic and foreign authors, economical, psychological and pedagogical literature on the research problem is presented; the essence and structure of the phenomenon «future skilled workers' competitiveness in the sphere of services» are defined, the concept of «competitiveness» is specified, pedagogical conditions for future skilled workers' competitiveness formation in vocational education institutions in the sphere of services are defined and substantiated. It is revealed that competition is considered as one of the main forms of organization of interpersonal interaction, characterized by the achievement of individual or group goals and interests under conditions of resistance to those who pursue the same goals and interests of other individuals or groups, such as willingness and desire to actively interact with the world, the absence of fear before this interaction.

Competitiveness is defined as the correspondence of the worker with the requirements of the internal and world labor market regarding the ability to apply in the professional activity innovative materials, equipment, technology, innovative production technologies that reduce the cost of production and provide profit growth.

Future skilled workers' competitiveness in the sphere of services is defined as an integral dynamic characteristic of the individual, which affects the ability of the work subject to present their professional opportunities in the market of services and win in a competitive struggle. The structure of future skilled workers' competitiveness in the sphere of services is defined, which contains three interrelated components: stimulatory-motivational, cognitive and active, personal-reflexive. The following pedagogical conditions for future skilled workers' competitiveness formation in vocational education institutions in the sphere of services are defined and grounded as: orientation of the educational process content for the development of students' ability to compete in education

institutions; the provision of future skilled workers with a system of knowledge and practical skills in the organization of their own business; the creation of a reflexive and estimated environment in the educational process of vocational education institution.

In the second part «**Experimental work on the implementation of pedagogical conditions for future skilled workers' competitiveness formation in vocational education institutions in the sphere of services**» criteria, indicators were determined, the levels of future skilled workers' competitiveness formation in vocational education institutions in the sphere of services were determined, the model and experimental methodology of the investigated construct formation were developed and tested, an analysis of the results of experimental and experimental work was implemented. The criteria for future skilled workers' competitiveness formation in vocational education institutions in the sphere of services were: instructive-inductive with indicators: future skilled workers' desire for success and avoidance of failures; future skilled workers' positive motivation for the achievement presence; content-procedural with indicators: the depth and completeness of knowledge, skills and abilities; future skilled workers' generalization of knowledge, skills and abilities; performance of operations with respect to the actions of their sequences by future skilled workers; use of informational and educational resources in the future professional activity; creatively-estimated with indicators: propensity to creativity; ability to compete; availability of entrepreneurial abilities. The levels of future skilled workers' competitiveness in the sphere of services (sufficient, satisfactory, low) were characterized.

On the basis of theoretical research and the results obtained during the qualitative stage of the experiment, a model and experimental methodology for future skilled workers' competitiveness formation in vocational education institutions in the sphere of services, which had the goal, stages (motivational-substantive, active-practical, reflexive-estimated), components, criteria,

pedagogical conditions, forms, methods and means of training and the result of research.

The purpose of the first – motivational-substantive stage was: to provide future skilled workers with knowledge in the field of services in normative disciplines, to form positive motivation for achievement, to promote the development of the ability to compete. For this purpose, the content of educational subjects of general-professional, theoretical-professional training was supplemented with issues related to the opening of their own business and the ability to compete. The forms and methods of this stage were: lectures-discussions, abstract works, contests of professional skill. The means of this stage were electronic educational resources («Service «Cloud»», «Google Classroom Services», «Electronic Library»).

The second – active-practical stage was aimed at providing future skilled workers in the sphere of services sector with a system of knowledge and practical skills in organizing their own business during the elective course «Fundamentals of own business organization». A workbook for the elective course was developed. The final work was the development and presentation of a business idea to open their own business. The forms and methods of this stage were: method «Expert Surveys», scientific and practical conferences, contests-workshops, trainings, master classes.

The third – reflexive-estimated stage was aimed at creating a reflexive and evaluative environment in vocational education institution with the aim of forming future skilled workers' self-estimation, self-analysis, self-work and on this basis – further self-development. The following forms and methods of teaching were used to create a reflexive-estimating environment: compiling rating tables of pupils' progress according to the professional orientation based on the results of the semester; compilation of personal students' cards, which included: rating data of the student's progress; his achievements for the period of study; achievement in the subjects of theoretical and vocational-practical training; data of diagnostics

according to rates (presence of motivation for success and fear of failures, presence of positive motivation to achievements, propensity to creativity, ability to compete, presence of entrepreneurial abilities).

Positive dynamics of levels of future skilled workers' competitiveness formation in vocational education institutions in the sphere of services was determined experimentally. The difference between the results obtained in the experimental and control groups is significant, that is the result of the introduction of pedagogical conditions of future skilled workers' competitiveness formation in the vocational education institutions in the sphere of services into educational process of professional education institutions.

Key words: competitiveness, future skilled workers, sphere of services, vocational education institution, pedagogical conditions, model of competitiveness formation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Лісовська О. М. Впровадження передового європейського досвіду в систему ПТНЗ для підготовки конкурентоспроможного робітника / О. М. Лісовська // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – 2015. – № 3. – С. 196–103.
2. Лісовська О. М. Формування креативності в майбутніх кваліфікованих робітників / О. М. Лісовська // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – 2016. – № 2. – С. 40–46.
3. Лісовська О. М. Конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників: результати формувального

експерименту / О. М. Лісовська // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – 2017. – № 7. – С. 76–78.

4. Лісовська О. М. Реалізація педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників професійних навчальних закладів сфери послуг / О. М. Лісовська // Педагогічний альманах : збірник наукових праць КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти». – 2017. – С. 149–154.

5. Lisovska O. M. Characteristics of Levels of Future Skilled Workers' Competitiveness Maturity / O. M. Lisovska // Наука і освіта. – Одеса, 2017. – № 5/CLVIII. – С. 104–107.

Стаття у зарубіжному науковому виданні:

6. Lisovska O. M. Peculiarities of formation of graduates' entrepreneurial skills in vocation educational establishment / O. M. Lisovska // Modern tendencies in the pedagogical science of Ukraine and Israel : the way to integration. – Ariel, 2015. – С. 215–220.

Статті і тези у матеріалах науково-практичних конференцій:

7. Лісовська О. М. Розвиток ключових компетентностей педагогічних працівників в умовах професійного ліцею / О. М. Лісовська // Матеріали Регіональної науково-практичної конференції [«Професійна кар'єра випускника ПТНЗ : сучасний стан і перспективи формування»], (24 лютого, 2012 р.). – Одеса, 2012. – С. 25–28.

8. Лісовська О. М. Вектори інноваційного розвитку в ОПЛТД / О. М. Лісовська // Матеріали Регіональної науково-практичної конференції [«Інтеграційні процеси в сфері професійної освіти для створення єдиного освітнього простору ПТНЗ і загальноосвітніх навчальних закладів»], (19 лютого, 2014 р.). – Одеса, 2014. – С. 7–10.

9. Лісовська О. М. Умови формування конкурентоспроможності

майбутніх кваліфікованих робітників у професійних навчальних закладах сфери послуг / О. М. Лісовська // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Студентські соціальні ініціативи: реалії та перспективи»], (23 квітня, 2014 р.). – Одеса, 2014. – С. 184–189.

10. Лісовська О. М. Підготовка конкурентоспроможного робітника – вимога сьогодення / О. М. Лісовська // Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції [«Теорія та практика управління педагогічним процесом»], (19-21 червня, 2014 р.). – Одеса, 2014. – С. 93–99.

11. Лісовська О. М. Впровадження хмарних технологій в навчально-виробничий процес професійного навчального закладу / О. М. Лісовська // Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції [«Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток»], (27–28 лютого, 2015 р.). – Одеса, 2015. – С. 232–234.

12. Лісовська О. М. Використання інформаційних технологій (хмарні технології, електронна бібліотека тощо) для підготовки конкурентоспроможних майбутніх кваліфікованих робітників в професійних навчальних закладах / О. М. Лісовська // Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції [«Інноваційна професійно-технічна освіта: пошуки шляхів оновлення»], (16 березня–13 квітня, 2015 р.) – Київ, 2015. – С. 63–65.

13. Лісовська О. М. Конкуренція і конкурентоспроможність: сутність і тлумачення / О. М. Лісовська // Матеріали Всеукраїнської міжвузівської науково-практичної конференції для студентів і молодих науковців [«Студентські соціальні ініціативи: реалії та перспективи»], (22 квітня, 2015 р.). – Одеса, 2015. – С. 135–140.

14. Лісовська О. М. Деякі аспекти розвитку професійно-технічної освіти в сучасних умовах / О. М. Лісовська // Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції [«Інноваційна професійно-технічна

освіта: пошуки шляхів оновлення»], (28 березня–21 квітня, 2016 р.) – Біла Церква, 2016. – С. 28–30.

15. Лісовська О. М. Компоненти, критерії та показники сформованості конкурентоспроможності у майбутніх кваліфікованих робітників / О. М. Лісовська // Матеріали Всеукраїнської міжвузівської науково-практичної конференції для студентів і молодих науковців [«Студентські соціальні ініціативи: реалії та перспективи»], (22 квітня, 2016 р.).– Одеса, 2016. – С. 166–170.

16. Лісовська О. М. Рівнева характеристика компонентного складу сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників / О. М. Лісовська // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої 200-чю Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського [«Студентські соціальні ініціативи: реалії та перспективи»], (20 квітня, 2017 р.).– Одеса, 2017. – С. 72–78.

17. Лісовська О. М. Конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників: результати формульовального експерименту / О. М. Лісовська // Міжнародна науково-практична конференція [«Вища школа в контексті євроінтеграційних процесів»], (26–27 квітня, 2017 р.). – Черкаси, 2017. – С. 110–112.

18. Лісовська О. М. Характеристика рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників / О. М. Лісовська // III міжнародний конгрес [«Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі»], (18–21 травня, 2017 р.). – Одеса, 2017. – С. 82–83.

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ СФЕРИ ПОСЛУГ.....	26
1.1 Формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг у сучасних наукових дослідженнях	26
1.2 Сутність і структура феномена «конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг».....	46
1.3 Педагогічні умови формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.....	76
Висновки до першого розділу	96
Список використаних джерел до першого розділу.....	99
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ СФЕРИ ПОСЛУГ	119
2.1 Діагностика рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг на констатувальному етапі педагогічного експерименту..	119
2.2 Модель формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг та експериментальна методика її реалізації.....	136
2.3 Порівняльний аналіз рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг на констатувальному і прикінцевому етапах педагогічного експерименту.....	178

Висновки до другого розділу	190
Список використаних джерел до другого розділу.....	195
ВИСНОВКИ.....	201
ДОДАТКИ.....	205

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний ринок праці висуває особливі вимоги до професійної освіти, що зумовлені змінами в соціально-економічному житті країни, включенням до європейського освітнього простору і, як наслідок, новими вимогами суспільства до закладів професійної освіти. Одним із головних завдань професійної освіти є задоволення потреб економіки країни у кваліфікованих і конкурентоспроможних на ринку праці робітниках, сприяння в реалізації державної політики зайнятості населення. Умови ринкової економіки зумовлюють нові завдання щодо навчання та виховання молоді, особливо актуальним стає питання педагогічного забезпечення конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників.

Ринок праці потребує покращення якості підготовки робітничих кадрів, конкурентоспроможності кваліфікованих робітників, особливого значення набуває поєднання вмінь навчатись і реалізовувати свої знання в практичній діяльності. Тому в закладах професійної освіти професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників повинна бути спрямована на забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці, перспектив кар'єрного зростання впродовж життя, готовності до організації власної справи та роботи в підприємницькому середовищі.

Використання новітніх методик для формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти в умовах динамічних змін на ринку праці є найважливішим завданням для професійної освіти й обґрунтовано тим, що розвиток економіки потребує збільшення кількості підготовлених робітників у зв'язку зі значною нестачею робітничих кадрів.

Нормативно-правову базу підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти складають: Конституція України, Закони України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту»,

Національна стратегія розвитку освіти в Україні до 2021 року тощо.

Поліпшенню якості підготовки робітничих кадрів, їхньої конкурентоспроможності присвячено праці Т. Андріяко, В. Бикової, Д. Богині, В. Бондаря, Л. Дудко, О. Єжової, В. Кременя, Л. Мітіної, Н. Ничкало, В. Радкевич, та ін. Науковці розглядають проблеми взаємозв'язку професійної освіти і навчання з ринком праці (М. Вачевський, Т. Десятов, Б. Клим, Л. Криницька, Н. Кудикіна, Н. Ничкало та ін.), сутність феномена «конкурентоспроможність робітника», його місце у сфері професійної освіти (С. Алексєєва, І. Вдовенко, Д. Гуменюк, Д. Закатнов, В. Орлов, Т. Стойчик, Л. Сушенцева, О. Сушенцев та ін.).

Проблему формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників досліджено в різних аспектах: педагогічні аспекти конкурентоспроможності фахівців (Ю. Андрєєв, С. Безбородних, В. Безрукова, Д. Закатнов, Л. Мітіна, В. Орлов); конкурентоспроможність як чинник переваги майбутніх кваліфікованих робітників у працевлаштуванні (А. Алексєєва, Г. Дегтярьова, М. Карп'юк, Н. Кудикіна). Питання професійної підготовки конкурентоспроможних фахівців у різних інституціях були предметом досліджень Н. Абабілової, І. Вдовенко, Д. Гуменюк, Н. Кудикіної, Т. Стойчик, Л. Сушенцевої та ін.

Доцільність дослідження зумовлена теоретичним і практичним значенням сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників та низкою *суперечностей* між:

- вимогами по-європейськи налаштованих роботодавців до якості підготовки робочої сили та невідповідним рівнем підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти;
- потребами ринку сфери послуг у конкурентоспроможних кваліфікованих робітниках, здатних організувати власну справу і неготовністю випускників закладів професійної освіти до підприємницької діяльності.

Актуальність проблеми, її недостатня теоретична й практична розробленість, виявлені суперечності зумовили вибір теми дисертаційного

дослідження «Формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційну роботу виконано в межах наукової теми кафедри педагогіки «Інтегративні технології формування і розвитку особистісних та професійних якостей фахівців» (№ 0110U002179), що входить до тематичного плану науково-дослідних робіт Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол № 8 від 27 березня 2014 року) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук при НАПН України (протокол № 4 від 29 квітня 2014 року).

Мета дослідження – науково обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.

Відповідно до поставленої мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Розкрити сутність і схарактеризувати структуру феномена «конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг», уточнити поняття «конкурентоздатність».

2. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.

3. Обґрунтувати педагогічні умови формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.

4. Розробити й апробувати модель та експериментальну методичку формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти.

Предмет дослідження – зміст і методика формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.

Гіпотеза дослідження – формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг буде відбуватись ефективно, якщо реалізувати такі педагогічні умови: спрямованість змісту освітнього процесу на розвиток в учнів закладів професійної освіти здатності до конкуренції; забезпечення майбутніх кваліфікованих робітників системою знань та практичних умінь щодо організації власної справи; створення рефлексивно-оцінного середовища в освітньому процесі закладу професійної освіти.

Для вирішення поставлених завдань, перевірки гіпотези використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні* – аналіз наукової літератури з метою визначення й теоретичного обґрунтування проблеми формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг; синтез, узагальнення, систематизація – для обґрунтування педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг; *емпіричні* – діагностичні (анкетування, бесіда, тестування, вивчення продуктів освітньо-пізнавальної діяльності учнів), обсерваційні (пряме й опосередковане педагогічне спостереження, рефлексія власної професійної діяльності) застосовано з метою визначення рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і прикінцевий етапи) використано для перевірки дієвості моделі й експериментальної методики формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг; статистичні – кількісний та якісний аналіз

результатів дослідження застосовано з метою узагальнення даних експериментальної роботи, методи математичної статистики (критерій Фішера) – для виявлення статистичної значущості одержаних результатів.

База дослідження. Дослідно-експериментальну роботу проведено на базі Одеського професійного ліцею технологій та дизайну Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Державного навчального закладу «Хмельницький центр професійно-технічної освіти сфери послуг», Відокремленого підрозділу «Об'єднане вище професійно-технічне училище сфери послуг» Національного університету «Одеська юридична академія». В експерименті взяли участь майбутні кваліфіковані робітники сфери послуг (196 осіб), викладачі і майстри виробничого навчання (38 осіб). На формувальному етапі педагогічного експерименту було задіяно 102 учня.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*: розкрито сутність і структуру феномена «конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг» (стимульовально-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний компоненти); визначено критерії (настановно-спонукальний, змістово-процесуальний, креативно-оцінний) і показники конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг; схарактеризовано рівні її сформованості (достатній, задовільний, низький); обґрунтовано педагогічні умови формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг (спрямованість змісту освітнього процесу на розвиток в учнів закладів професійної освіти здатності до конкуренції; забезпечення майбутніх кваліфікованих робітників системою знань та практичних умінь щодо організації власної справи; створення рефлексивно-оцінного середовища в освітньому процесі закладу професійної освіти); розроблено модель формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у

зкладах професійної освіти сфери послуг (мотиваційно-змістовий, діяльнісно-практичний, рефлексивно-оцінний етапи); уточнено поняття «конкурентоздатність». Подальшого розвитку набула професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг у закладах професійної освіти.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні й апробації діагностувальної та експериментальної методик формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг, оновленні та поглибленні міждисциплінарного змісту процесу формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг на теоретичному (щодо змісту освітніх дисциплін основних циклів підготовки, виробничої практики, тематики навчально-виробничої роботи учнів), методичному (розроблено систему вправ, завдань, тестів) рівнях, розробленні елективного курсу «Основи організації власної справи» і робочого зошиту до курсу. Матеріали дослідно-експериментальної роботи можуть бути використані в процесі професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг у закладах професійної освіти.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Одеського професійного ліцею технологій та дизайну Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (довідка № 122 від 29.06.2016 р.), Державного навчального закладу «Хмельницький центр професійно-технічної освіти сфери послуг» (довідка № 497 від 15.03.2016 р.), Відокремленого підрозділу «Об'єднане вище професійно-технічне училище сфери послуг Національного університету «Одеська юридична академія» (довідка № 110 від 11.07.2016 р.), Державного навчального закладу «Одеський професійний ліцей сфери послуг Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського» (довідка № 61 від 04.05.2016 р.).

Достовірність наукових положень і результатів дослідження

забезпечено методологічним і теоретичним обґрунтуванням вихідних концептуальних положень; використанням методів дослідження, адекватних об'єктові, предмету, меті та завданням дослідження; кількісним і якісним аналізом отриманих результатів; експериментально-дослідною перевіркою висунутої гіпотези; статистичним обробленням експериментальних даних.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження висвітлено в доповідях і повідомленнях на наукових конференціях різного рівня: міжнародних – «Теорія та практика управління педагогічним процесом» (Одеса, 2014), «Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток» (Одеса, 2015), «Сучасні тенденції у педагогічній освіті і науці України та Ізраїлю: шляхи до інтеграції» (Ізраїль, 2015), «Вища школа в контексті євроінтеграційних процесів» (Черкаси, 2017), «Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі» (Одеса, 2017); всеукраїнських – «Інноваційна професійно-технічна освіта: пошуки шляхів оновлення» (Київ, 2015, Біла Церква, 2016), «Студентські соціальні ініціативи: реалії та перспективи» (Одеса, 2014, 2015, 2016, 2017); регіональних – «Професійна кар'єра випускника ПТНЗ: сучасний стан і перспективи формування» (Одеса, 2012), «Вектори інноваційного розвитку в ОПЛТД» (Одеса, 2014).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено у 18 одноосібних наукових працях, зокрема: 5 статей у наукових фахових виданнях України, 1 – у періодичному науковому виданні іноземної держави (Ізраїль), 5 – апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (218 найменувань), 13 додатків на 56 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 260 сторінок (із них 161 сторінка основного тексту). Робота містить 13 таблиць і 10 рисунків, що обіймають 3 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ
РОБІТНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
СФЕРИ ПОСЛУГ

1.1 Формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг у сучасних наукових дослідженнях

На сучасному етапі економіка України відчуває гострий дефіцит кваліфікованих кадрів у всіх галузях матеріального виробництва, на деяких підприємствах із низки професій середній вік працівників наближається до пенсійного. Високий і постійно зростаючий ступінь старіння робочої сили (в середньому по Україні кожна шоста економічно активна особа - старша 50 років, а кожна чотирнадцята - старша працездатного віку), негативний демографічний процес та низька соціальна привабливість створюють певні перешкоди для нормалізації процесів відтворення робочої сили [127].

Ринок праці є невід'ємним складником загальноекономічного ринкового механізму. Він характеризується як одне з найбільш складних соціально-економічних явищ суспільства, в якому відбиваються всі аспекти його життєдіяльності, проявляється вся різноманітність його інтересів та суперечностей. Тому процес його функціонування постійно перебуває в полі зору держави, оскільки відтворення такого товару, як робоча сила – це відтворення трудових ресурсів і загалом продуктивних сил суспільства [67, с. 3].

Соціально-економічне зростання країни неможливе без кваліфікованої робочої сили; у суспільстві жодна галузь економіки не може обійтись без кваліфікованого робітника.

Сьогодні значну роль у забезпеченні ринку праці кваліфікованими кадрами відіграє професійна освіта, яка має бути безпосередньо пов'язана з

потребами економіки держави, а її якість відповідати сучасним вимогам, адже в ринкових умовах виробництва втриматися на робочому місці зможуть лише висококваліфіковані працівники, які досконало володіють професією, можуть швидко змінювати спеціалізацію, адаптуватися до нових вимог, що може стати певним гарантом їхньої зайнятості. Ринок праці потребує освіченого працівника, який отримав підготовку за кількома суміжними напрямками освіти, відвідує тренінги та курси підвищення кваліфікації [66, с. 3].

Світова тенденція неперервної професійної освіти *long life learning* – освіта впродовж життя, зумовлює необхідність цілісного розв'язання проблем розвитку трудового потенціалу, його професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації [66].

Небезпечним сигналом для системи професійної освіти в Україні є істотне зменшення навчальної активності учнівської молоді. Тобто молодь, здобувши певну професію, не ставить перед собою цілей подальшого саморозвитку, більшість половини зайнятої молоді не планує продовжувати власну освіту [66, с. 10].

Водночас на сесії Всесвітнього економічного форуму в Давосі (2016 р.) було зазначено, що нині за статистикою шість учнів з десяти отримують робоче місце, якого сьогодні ще не існує. Тому головне завдання сучасної освіти – навчити учнів бути готовими до майбутнього. У країнах Європи, наприклад, Швейцарії, Австрії, Німеччині дуже низькі показники безробіття через впровадження особливої системи професійного навчання (*vocational training system*), яка готує учнів до певної спеціалізації та освіти впродовж життя [21].

Ще одна тенденція, яку потрібно враховувати в розвитку професійної освіти – це включення до європейського освітнього простору. Для того, щоб випускники закладів професійної освіти були конкурентоспроможними, їхня професійна підготовка повинна відповідати сучасним вимогам. Адже

майбутні кваліфіковані робітники мають бути готовими до конкуренції на ринку праці.

Як зазначено в інформаційно-аналітичних матеріалах «Про концепцію розвитку професійно-технічної освіти України в умовах децентралізації», «одним із стратегічних пріоритетів сучасної державної політики формування трудового потенціалу України повинно стати відтворення кваліфікованої робочої сили та підвищення її конкурентоспроможності відповідно до сучасних потреб економічного і соціального розвитку» [66, с. 3].

У статті 2 Закону України «Про професійно-технічну освіту» зазначено, що «завданням цього Закону є регулювання суспільних відносин у галузі професійно-технічної освіти з метою задоволення потреб економіки країни у кваліфікованих і конкурентоспроможних на ринку праці робітниках» [64].

У пояснювальній записці до проекту Закону України «Про професійну освіту» наголошено, що: «особливої актуальності набуває питання мобільності, конкурентоспроможності та рівня кваліфікації працівників» [127].

Сучасні науковці у своїх працях звертають увагу на проблеми взаємозв'язку професійної освіти і навчання з ринком праці (М. Вачевський [23], Т. Десятов [45], Б. Клим [155], Л. Криницька [112], Н. Кудикіна [79], Н. Ничкало [108] та ін.), а термін «конкурентоспроможність робітника» широко застосовують у сфері професійної освіти (С. Алексєєва [122], І. Вдовенко [24], Д. Гуменюк [79], Т. Десятов [45], Д. Закатнов [61], Н. Ничкало [108], В. Орлов [113], Т. Стойчик [149], Л. Сушенцева [151], О. Сушенцев [152] та ін.).

Дослідники наголошують, що підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації майбутніх кваліфікованих робітників мають відповідати вимогам сучасного виробництва та роботодавця на ринку праці, що постійно зростають, а в умовах розвитку ринкової економіки будуть виникати нові кваліфікації та нові вимоги до змісту і процесу підготовки працівників.

Ураховуючи вищевикладене, проблема формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг є актуальною й одним із пріоритетних економічних і педагогічних завдань.

Передусім зазначимо, що поняття «конкуренція» та «конкурентоспроможність» завжди широко використовуються в економіці.

Із розвитком ринкової економіки в більшості розвинених країн світу поняття «конкуренція» зустрічається досить часто, як об'єктивне економічне явище. У науковій літературі є чимало визначень цього терміна. Слово «конкуренція» (від лат.- *concurrere* – бігти разом) – це змагання або зіткнення. За словниками, конкуренція – це суперництво або змагальність в торгівлі, промислах, змаганнях [39]; суперництво, боротьба за досягнення великих вигод, переваг» [110]; суперництво в якій-небудь галузі, боротьба за досягнення кращих наслідків; змагання [147].

Уперше теорія конкуренції була узагальнена шотландським економістом, засновником сучасної економічної теорії Адамом Смітом у праці «Дослідження про природу й причину багатства народів» (1776 рік) [148]. Новизна теорії конкуренції Адама Сміта полягає в тому, що він уперше сформулював поняття конкуренції як суперництва, відпрацював теоретично дуже тонкий і гнучкий механізм конкуренції та визначив основні умови ефективної конкуренції.

Певний внесок у розвиток теорії конкуренції Адама Сміта зробили Г. Азоєв [2], С. Брю [96], Х. Зайдель [60], Ж.-Ж. Ламбен [84], К. Макконелл [96], Ф. Найт [106], М. Портер [176], Р. Теммен [60], Р. Фатхутдінов [164], Ф. Хайек [124], П. Хейне [168], Й. Шумпетер [170], Д. Юданов [172] та інші вчені.

Продовжуючи аналіз літератури за першим напрямом, зупинимося на нормативно-правовій базі. У статті 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції» конкуренція визначається як «змагання між суб'єктами

господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання, мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку» [62].

Вітчизняні та зарубіжні вчені вивчали поняття конкуренції як економічного складника. Так, К. Макконелл і С. Брю визначають конкуренцію як наявність на ринку великої кількості незалежних покупців та продавців, можливість для покупців та продавців вільно входити на ринок і виходити з нього [96].

Х. Зайдель та Р. Теммен визначають конкуренцію як центр ваги всієї системи ринкового господарства, в якому і продавці, і покупці конкурують на ринку між собою задля досягнення кожним своєї мети за рахунок конкурентів [60].

М. Портер [176] стверджує, що конкуренція – це динамічний процес, що розвивається, це ландшафт, який безперервно змінюється, на якому з'являються нові товари, нові шляхи маркетингу, нові виробничі процеси та нові ринкові сегменти. Й. Шумпетер [170] визначає конкуренцію як суперництво старого з новим, з інноваціями. Дослідник П. Хейне вважає, що конкуренція – це прагнення якнайкраще задовольнити критерії доступу до рідкісних вигод [168].

За Фрідріхом А. фон Хайеком, конкуренція — процес, за допомогою якого люди одержують і передають знання. На його думку, на ринку тільки завдяки конкуренції приховане стає явним [124]. Ф. Найт розглядає конкуренцію як ситуацію, в якій конкуруючих одиниць багато й вони незалежні [106]. Г. Азоев стверджує, що конкуренція – суперництво у будь-якій сфері діяльності між окремими юридичними або фізичними особами, зацікавленими в досягненні спільної мети [2]. А. Юданов розглядає ринкову конкуренцію як боротьбу фірм за обмежений обсяг платоспроможного попиту

споживачів, що ведеться фірмами на доступних їм сегментах ринку [172]. Р. Фатхутдінов небезпідставно зазначає, що конкуренція – процес управління суб'єктом своїми конкурентними перевагами на конкретному ринку (території) для здобуття перемоги або досягнення інших цілей у боротьбі з конкурентами за задоволення об'єктивних чи суб'єктивних потреб у межах законодавства або в природних умовах [164].

На думку французького дослідника проблем реалізації маркетингової стратегії Ж. Ж. Ламбена, конкуренція заснована на відмітних якостях товару, які утворюють цінність для покупця за рахунок або скорочення витрат, або підвищення ефективності [84].

Отже, зарубіжні вчені схильні розглядати поняття «конкуренція» як суперництво для здобуття перемоги у конкурентній боротьбі.

Розглянемо трактування категорії «конкуренція» вітчизняними науковцями.

На думку Н. Педченко, конкуренція є об'єктивним економічним явищем, яке в розвиненому товарному виробництві примушує господарчі суб'єкти прагнути до збільшення прибутку за рахунок розширення масштабів діяльності, зростання продуктивності праці й удосконалення форм організації виробничого процесу [120].

Конкуренція, за В. Петюхом, це антагоністична форма економічного змагання, суперництво, боротьба між відокремленими виробниками за свої інтереси» [115, с. 106].

Г. Ковальчук і С. Мочерний схильні уважати, що конкуренція – це економічне суперництво між виробниками товарів та послуг за більш вигідні умови виробничої діяльності, збуту товарів та послуг, отримання завдяки цьому максимального прибутку [72, с. 50], [105, с. 150].

Підсумовуючи, зазначимо, що економічна сутність конкуренції на ринку послуг полягає у постійному змаганні суб'єктів ринку з метою здобуття переваг над іншими суб'єктами бізнесу, внаслідок чого споживачі мають змогу обирати послуги за уподобаннями у кількох

продавців [104, с. 82].

Проаналізувавши наукові та довідкові джерела щодо поняття «конкуренція», дійшли висновку, що поняття «конкурентоспроможність» буде дієвим тільки в умовах конкуренції і через конкуренцію. Єдиного підходу до визначення конкурентоспроможності у вітчизняній та зарубіжній науці не існує. Аналіз економічної літератури щодо логічного встановлення змісту цього поняття свідчить про наявність багатоаспектного трактування терміна «конкурентоспроможність».

Питання теорії конкурентоспроможності розглядали такі науковці як, Г. Азоєв [2], П. Дойль [49], Я. Жаліло [56], Ф. Котлер [175], М. Портер [176], А. Юданов [172] та ін.

Практичним аспектам конкурентоспроможності присвячені наукові праці С. Гаркавенко [32], Е. Горбашко [35], Н. Дробітько [51], І. Должанського [48], Б. Карлофа [69], С. Клименко [71], О. Кузьміна [80], І. Петрової [121], В. Тарана [153], Р. Фатхутдінова [164], О. Янкового [74] та ін.

Розглянемо більш детально суто економічну сутність категорії «конкурентоспроможність», що є однією з найважливіших інтегральних характеристик, яку використовують для оцінки ефективності економічної діяльності господарюючих суб'єктів. В ієрархії понять конкурентоспроможності базовим є поняття «конкурентоспроможність продукції (товару)» і «конкурентоспроможність організації (підприємства)» [150, с. 138]. Так, за О. Янковим, спроможність (здатність) підприємства вести суперництво у базовій галузі на міжгалузевому та світових ринках отримала втілення в категорії «конкурентоспроможність» («конкурентоздатність») [74].

О. Гетьман розглядає конкурентоспроможність лише з позиції здатності чи спроможності посісти визначену ринкову нішу [34]. О. Кузьмін розглядає конкурентоспроможність підприємства з позиції сукупності порівняльних переваг стосовно конкурентів, що дозволяють підприємству успішно

конкурувати на відповідному ринку, впевнено посідати його певну частку та нішу [81].

На думку українського вченого І. Должанського, конкурентоспроможність підприємства необхідно вивчати як здатність виробляти й реалізовувати продукцію швидко, в достатній кількості, при високому технологічному рівні обслуговування та як можливість ефективно використовувати власні й позикові ресурси в умовах конкурентного ринку [48].

На погляд Л. Балабанової, конкурентоспроможність – це будь-яка ексклюзивна цінність, якою володіє підприємство, що забезпечує йому першість серед конкурентів [9].

Конкурентоспроможність товару, за словами С. Гаркавенко, це сукупність якісних і вартісних характеристик товару, що забезпечує задоволення конкретної потреби (здатність товару бути виділеним споживачем з аналогічних товарів, які пропонуються на ринку фірмами-конкурентами) [32].

На думку Р. Фатхутдінова, конкурентоспроможність – це здатність об'єкта витримувати конкуренцію порівняно з аналогічними об'єктами на цьому ринку [164]. Дещо іншої думки Б. Карлоф, який вважає, що конкурентоспроможність – здатність забезпечити кращу позицію в порівнянні з підприємством-кокурентом [69].

Ряд учених (Е. Горбашко, Н. Дробітько, І. Сіваченко, О. Скібіцький, А. Юданов та ін.) під конкурентоспроможністю розуміють:

- здатність конкретного предмета витримати конкуренцію (потенційну і/або реальну) [35];

- створення підтримки протягом тривалого періоду часу та сукупної оцінки конкурентних переваг [51];

- комплексну категорію, переваги якої остаточно реалізуються через торгівлю, але базис конкурентних переваг створюється на всіх ланках суспільного виробництва, у тому числі значною мірою за рахунок

структурної перебудови та дієвої економічної політики [72];

- перевагу над конкурентами, що досягається за рахунок пропонування споживачам більш високої цінності або за рахунок більш низьких цін, або за рахунок надання більших вигод, які виправдовуватимуть більш високі ціни [161];

- концентрований прояв переваг над конкурентами в економічній, технологічній та організаційній сферах діяльності підприємства, яку можна вирахувати з допомогою економічних показників (додатковий прибуток, вища рентабельність, ринкова частка, об'єми продаж) [142];

- ступінь привабливості певного продукту для споживача, який здійснює його реальну купівлю [172].

Підсумовуючи, зазначаємо, що конкурентоспроможність – це здатність об'єкта, що характеризується ступенем реального чи потенційного задоволення ним певної потреби в порівнянні з аналогічними об'єктами, представленими на певному ринку; конкурентоспроможність продукту – ступінь його відповідності на певний момент вимогам цільових груп споживачів або обраного ринку за найважливішими характеристиками: технічними, економічними, екологічними тощо; конкурентоспроможність підприємства – це рівень його компетенції відносно інших підприємств-конкурентів у нагромадженні та використанні виробничого потенціалу певної спрямованості, а також його окремих складників: технології, ресурсів, менеджменту, навичок і знань персоналу тощо, що знаходить вираження в таких підсумкових показниках, як якість продукції, прибутковість, продуктивність тощо [104, с. 83].

Т. Репіч зазначає, що складниками конкурентоспроможності підприємства є конкурентоспроможність продукції та конкурентоспроможність персоналу [136, с. 48].

Зазначимо, що у сучасній науковій економічній літературі широко використовується поняття «конкурентоспроможність персоналу» та важливого значення набуває визначення можливостей підвищення

конкурентоспроможності національної економіки через підвищення конкурентоспроможності людського капіталу країни [162].

Конкурентоспроможний персонал – це навчений, підготовлений, мотивований, стимульований персонал, який уміє і бажає працювати, налаштований на досягнення цілей і вирішення задач підприємства [136, с. 48].

Конкурентоспроможність працівника – це відповідність якості робочої сили потребам ринку, можливість перемагати в конкуренції на ринку праці, тобто більш повно порівняно з іншими кандидатами задовольняти вимоги роботодавців за рівнем знань, умінь, навичок, особистісних рис [37].

На думку О. Драган, в сучасних умовах ринкової економіки високий рівень конкурентоспроможності українських підприємств, продукції та країни передусім залежить від високого рівня конкурентоспроможності персоналу. Це пов'язано з тим, що рівень конкурентоспроможності персоналу визначається не лише рівнем якості робочої сили, тобто певним рівнем її потенціалу, а й здатністю реалізувати цей потенціал на практиці, а також наявністю для цього відповідних умов [50, с. 120].

Тому в країнах Західної Європи великі компанії вкладають у навчання і розвиток персоналу від 1 до 5% річного обігу. В японських корпораціях у середньому на одного працівника припадає більше 100 годин навчання в рік. Як свідчить досвід Японії, безперервне навчання персоналу підвищує рівень його конкурентоспроможності у 4 рази і виводить персонал японських компаній у категорію найбільш привабливу на ринку праці [136, с. 48].

Періодичність підвищення кваліфікації практично всіх категорій персоналу на українському ринку праці продовжує зростати і складає у цей час для керівників і фахівців у середньому 7-8 років, тоді як у країнах Західної Європи і Японії — 1-3 роки і 2-4 роки відповідно. Програми навчання працівників на підприємствах орієнтовані в основному на одержання первинної кваліфікації у вигляді спрощених вимог, а професійне

навчання та розвиток розглядаються як довгострокові інвестиції в конкурентоспроможність персоналу і підприємства [136, с. 49].

З огляду на зауважене, інтерес складає доробок І. Леган, яка розглядає шляхи забезпечення і напрями підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці. Науковець визначає конкурентоспроможність молоді на ринку праці на нанорівні як сукупність особливих здібностей та унікальних переваг молоді людини, які виділяють її з-поміж конкурентів та сприяють особистісній та професійній самореалізації, підвищенню соціального статусу; на макрорівні як здатність забезпечувати високий рівень конкурентного статусу на внутрішньому ринку праці; на мезо/макрорівні як здатність відповідати потребам регіону/національної економіки та суспільства щодо якості робочої сили та формувати сталу конкурентну позицію на регіональному (національному) ринку праці [85].

На основі аналізу зарубіжного досвіду підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці І. Леган було виявлено пріоритетні напрями його адаптації в Україні, а саме: підвищення автономії навчальних закладів (досвід Фінляндії та США); взаємозалежність теоретичних програм та практики їх застосування, розвиток бізнес-шкіл (досвід США, Великої Британії); тісна співпраця суб'єктів бізнес-середовища та молоді, адаптація освітніх програм до вимог роботодавців (досвід Німеччини); гнучкість навчального процесу (досвід США); ефективна система професійної орієнтації молоді (досвід Японії); законодавчо врегульована співпраця закладів освіти та центрів зайнятості (досвід Німеччини) тощо [85].

Отже, в науковій економічній літературі поняття конкуренції та конкурентоспроможності висвітлено достатньо широко. Більшість дослідників розглядають конкуренцію як економічне суперництво, а конкурентоспроможність як наявність властивостей, що забезпечують перевагу над конкурентами. Особлива увага в економічній літературі

приділяється питанням конкурентоспроможності підприємства, складниками якого є конкурентоспроможність продукції та персоналу. Дослідники розуміють конкурентоспроможність підприємства як сукупність порівняльних переваг стосовно конкурентів, конкурентоспроможність продукції як сукупність споживчих властивостей товару, конкурентоспроможність персоналу як здатність випереджати інших, використовуючи свої переваги в досягненні поставлених цілей.

Тому аналіз наукової літератури [9; 27; 32; 35; 37; 48; 50; 51; 69; 74; 85; 136; 142; 161; 162; 164; 172] засвідчує наявну змістову характеристику економічного розуміння конкурентоспроможності як підґрунтя для її визначення в психологічній та педагогічній наукових галузях.

Сучасні умови ринкової економіки формують нові завдання щодо навчання та виховання молоді, особливо актуальним стає питання психологічного та педагогічного забезпечення конкуренції та конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників.

Розглянемо поняття «конкуренція» та «конкурентоспроможність», які є відносно новими, оскільки ввійшли в науковий обіг психології та педагогіки у другій половині ХХ століття.

Проблему професійної підготовки конкурентоспроможних фахівців у різних інституціях вивчали дослідники С. Алексєєва [122], Ю. Андрєєва [6], С. Безбородих [13], В. Безрукова [14], О. Загіка [58], Д. Закатнов [61; 122], Л. Мітіна [103], В. Орлов [113], Т. Стойчик [149], Л. Сушенцева [151] та ін.

Питання підвищення конкурентоспроможності фахівців висвітлювали в наукових працях такі провідні вчені: вітчизняні (Н. Абабілова [1], Т. Андріяко [7], В. Бикова [16], Д. Богиня [17], В. Бондар [20], Л. Дудко [53], В. Кремень [76], Н. Ничкало [108], В. Радкевич [133] та ін.) та зарубіжні (П. Дойль [49], Л. Мітіна [103], Р. Фатхутдінов [163] та ін.). Так, В. Орлянський розглядає конкуренцію як прагнення до досягнення успіху, винагороди, влади тощо шляхом випередження, відсторонення або усунення

суперників, що прагнуть до ідейних цілей [114].

За С. Головіним конкуренція є однією з основних форм організації міжособистісної взаємодії, характеризується досягненням індивідуальних або групових цілей та інтересів в умовах протистояння тим, хто домагається тих самих цілей та інтересів іншими індивідами або групами [145].

На думку О. Шмельова, конкуренцію з психологічного погляду слід розглядати як готовність і бажання активно взаємодіяти зі світом, відсутність страху перед цією взаємодією [169].

Досліджуючи організаційно-педагогічні засади підготовки робітників гірничого профілю в закладах професійної освіти, Т. Стойчик основними складниками формування конкурентоспроможності учнів вважає набуття ними професійних знань, умінь і навичок, необхідних для конкуренції за робоче місце на ринку праці та формування якостей, необхідних для самореалізації в професійній діяльності [149].

Науковець Л. Сушенцева вбачає вирішення завдань системи професійної освіти через підготовку в закладах професійної освіти конкурентоспроможних на ринку праці робітників із високим рівнем знань, умінь, навичок та мобільності [151].

І. Вдовенко пов'язує конкурентоспроможність зі здатністю робітника більш якісно і з меншими витратами ресурсів виконувати роботу, ніж інші суб'єкти на певному виробничому сегменті [24].

У наявній науковій літературі здебільшого зазначається, що конкурентоспроможність найбільш активно й ефективно може розвиватися не інакше, як в умовах змагальності, тобто в процесі конкурентної діяльності. У цьому зв'язку прикладом може бути І. Вдовенко, який розглядає поняття «конкурентоспроможність» та «змагальність» як засоби підготовки робітника виробничої сфери.

На думку С. Безбородих, конкурентоспроможність - багатовекторна поліфонічна, інтегративна соціально детермінована характеристика спеціаліста, розвиток якої зумовлений зовнішніми чинниками (тенденції розвитку ринку праці, конкретна соціокультурна ситуація, менталітет) і

внутрішніми умовами (ієрархія потреб, ціннісні орієнтації, поведінкові стратегії, професійні компетенції та особистісний потенціал) [13, с. 108].

Н. Кудикіна визначає конкурентоспроможність кваліфікованого робітника як відповідність робітника вимогам внутрішнього і світового ринку праці щодо здатності застосовувати у професійній діяльності інноваційні матеріали, обладнання, техніку, інноваційні виробничі технології, що знижують вартість виробництва і забезпечують зростання прибутку. Робітник, здатний до використання інноваційних технологій у професійній діяльності, є конкурентоспроможним на ринку праці, а підготовка учнів у закладах професійної освіти до використання інноваційних технологій є головною умовою формування конкурентоспроможного кваліфікованого робітника [4, с. 27].

Аналізуючи проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення дослідники (А. Алексєєва, Н. Кудикіна) розглядають конкурентоспроможність як чинник переваги майбутніх кваліфікованих робітників у працевлаштуванні. При цьому вони наголошують на тому, що конкурентоспроможний кваліфікований робітник здатний застосовувати у професійній діяльності сучасні виробничі технології, використання яких забезпечить зростання прибутку підприємства; імовірність отримати робоче місце у таких робітників вище [4].

Оскільки деякі науковці розмежовують поняття «конкурентоспроможність особистості» і «якість особистості», то є необхідність їх з'ясування.

На думку В. Андрєєва, якість особистості – це риса особистості, що характеризує схильність особистості поводити себе відповідним чином у широкому діапазоні життєвих ситуацій; конкурентоспроможна особистість – це особистість, для якої характерне прагнення і здатність до високої якості й ефективності своєї діяльності, а також до лідерства в умовах змагальності, суперництва і напруженої боротьби зі своїми конкурентами [5].

Інші науковці (Н. Кудикіна, Д. Гоменюк та ін.) вважають, що

конкурентоспроможного робітника характеризують: доцільні ціннісні орієнтації; позитивна мотивація (чітко визначений професійний інтерес); цілеспрямованість; ґрунтовні професійні знання; значний інтелектуальний потенціал; усталені вміння і навички, котрі він може застосувати в динамічно змінюваних умовах виробництва; відкритість до застосування у виробничій діяльності інноваційних виробничих технологій; здатність забезпечувати високу якість кінцевого продукту праці; адекватна самооцінка власної виробничої діяльності; наполегливість у досягненні мети діяльності; креативність; ініціативність; здатність виявляти необхідні вольові зусилля для досягнення поставленої мети; вміння контролювати й корегувати власний емоційний стан, досягати емоційної врівноваженості; впевненість у собі; прагнення до підвищення кваліфікації і постійного професійного самовдосконалення; самопрезентабельність; власна гідність [79].

I. Вдовенко звертає увагу на те, що сьогодні особливо зростає значення таких чинників конкурентності працівника, як:

- творчі здібності;
- володіння суміжними професіями;
- здатність до засвоєння нових знань, нової техніки і технології;
- економіко-правової і загальної поінформованості;
- ініціативність;
- прагнення до підтримки трудової дисципліни в колективі;
- здатність до виконання функцій у неординарних та екстремальних

умовах [24].

Для конкурентоспроможності на ринку праці кваліфікованому робітнику необхідні такі якості, що забезпечили б успішність виконання ним професійної діяльності, як-от:

- організаторські здібності;
- лідерські здібності;
- комунікабельність;
- уміння приймати рішення;
- прагнення творчо працювати;
- прагнення переборювати і виправляти помилки, не боятися невдач;
- потреба реалізувати свій особистісний потенціал;
- готовність до автономної діяльності (вміння покладатися на себе і

- власні можливості);
- ініціативність; цілеспрямованість;
- амбіційність;
- надійність, обов'язковість;
- уміння прогнозувати, передбачати ситуацію;
- впевненість у собі, у прийнятих рішеннях тощо [154, с. 193-194].

Сучасному ринку праці необхідні фахівці, які володіють такими якостями, як: схильність до творчих форм діяльності, поглиблення й оновлення знань, ініціативність, готовність до обґрунтованого ризику, контактність, стресостійкість, прагнення до особистої незалежності, високий рівень самооцінки [28].

На основі аналізу досліджень у галузі психології праці, професійної придатності та професійного самовизначення О. Єжовою був встановлений попередній перелік професійно важливих якостей для кваліфікованих робітників швейної галузі. Перелік включає властивості особистості, що забезпечують успішність виконання професійних робіт, творчих та пошукових завдань, спілкування з людьми – як колегами, так і клієнтами:

1. Виконавчо-рухівні вияви: точність та швидкість рухів, переважно дрібних; координація та обдуманість рухів, наявність численних рухових навичок;

2. Пізнавальні процеси: високі вимоги до уваги, її зосередження, розподілу, перемикання; гостроти зору; розвинене сприйняття кольору; окомір;

3. Пам'ять та мислення: гарна оперативна пам'ять та мислення, просторове уявлення, практичне мислення;

4. Емоції: емоційна стриманість; стійкість у надзвичайних ситуаціях; підвищене почуття відповідальності;

5. Ділові якості та ставлення особистості (до оточуючих, до праці, до речей, до себе): здатність працювати самостійно та в колективі, вміння спілкуватись; мовні здібності; гуманність; акуратність; прагнення до вдосконалення своїх знань та умінь; сумлінність; раціональність; технічні

здібності; дисциплінованість; зібраність; терпіння; здатність неодноразово переробляти зроблене;

6. Творчі особливості: уява, нестандартне мислення, фантазія, гнучкість мислення, естетичне почуття, інтерес до моди;

7. Специфічні вимоги: фізична витривалість при роботі на окремих робочих місцях [55, с. 130-131].

Звернемо увагу на те, що розглянуті здібності та особистісні якості, з одного боку, забезпечують особистості високу якість і ефективність діяльності, а з іншого - прагнення і здатність бути лідером у конкурентній боротьбі.

У наукових працях дослідників функціонує подекуди й поняття «конкурентоспроможність працівника», яке визначається якістю робочої сили відповідною до ринкової потреби, рівнем потенційної і фактичної ефективності праці робітників, здатності до професійного розвитку. Відбувається відбір найбільш здібних працівників із погляду відповідності їхнього людського капіталу якості праці [38]. Отже, зазначимо, що науковці розглядають конкурентоспроможність близьку за змістом до поняття якості робочої сили, тобто сукупності особистісних, професійних і ділових якостей, що характеризують її специфічні особливості та здатність задовольняти вимоги роботодавців [171]. Натомість, на думку С. Безбородих, якість робочої сили не завжди виступає гарантом конкурентоспроможності [13].

Особливу цінність для дослідження становлять дисертації, присвячені різним аспектам формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників та їхній професійній підготовці у закладах професійної освіти. Так, у дисертаційному дослідженні М. Пальчук [117] розглянуто тенденції розвитку систем професійної підготовки виробничого персоналу сфери послуг у країнах Європейського Союзу. За результатами вивчення європейського досвіду професійної підготовки виробничого персоналу автором сформульовано такі тенденції:

1. Спостерігаються глобалізаційні та інтеграційні процеси в

загальноєвропейській системі підготовки кадрів, тоді як відсутні орієнтири вітчизняної системи професійної освіти й навчання в контексті входження до єдиного європейського освітнього простору.

2. Зазначається, з одного боку, наявність різних моделей професійної підготовки виробничого персоналу сфери послуг у країнах Європейського Союзу, з іншого – відсутність її наукового осмислення та опису.

3. Відсутнє теоретичне обґрунтування впливу ринку праці на підготовку виробничого персоналу за наявності гострої необхідності в ньому висококваліфікованої робочої сили, яка враховує загальні тенденції та довгострокові перспективи розвитку держави.

4. Збільшується роль трудового персоналу в економічному розвитку держав (слід наголосити й на значенні трудової міграції), при цьому відсутнє науково-педагогічне осмислення цього важливого явища.

М. Пальчук поділяє думку Н. Ничкало [130], що підготовка конкурентоспроможного виробничого персоналу має міжнародне значення.

Не менш важливим є дисертаційне дослідження І. Вдовенка, в якому науковець розглядає систему виявлення здібних до певного виду діяльності особистостей, здобуття ними засобами професійної освіти знань, умінь та навичок з професії та формування конкурентних переваг у процесі навчання через забезпечення участі в різноманітних змагальних заходах, заснованих на загальнолюдських цінностях, правових і моральних нормах і правилах; мотивацію формування конкурентоспроможності на основі проведення конкурсів, олімпіад, тестувань, рейтингових оцінювань на різних рівнях освіти [24].

Т. Стойчик наголошує на тому, що для забезпечення конкурентоспроможності випускників закладів професійної освіти необхідно на підставі діагностування скоригувати підготовку учнів. Насамперед варто підвести базовий рівень загальноосвітньої і професійної підготовки до рівня, необхідного для засвоєння повного курсу підготовки. Неоднорідність контингенту абітурієнтів ставить перед закладом освіти складне завдання щодо виявлення осіб, найбільш придатних за своїми індивідуально-

психологічними якостями і здібностями до підготовки та подальшої діяльності за конкретною професією. Під час комплектування навчальних груп також мають ураховуватися вік абітурієнтів, стать, базовий рівень знань і вмінь, освіта, медичні протипоказання та індивідуальні особливості кандидатів [149].

На думку В. Скульської, в сучасних умовах конкурентоспроможність особи на ринку праці після завершення навчання має забезпечуватися сукупністю професійних компетенцій й особистісних якостей, що відповідатимуть вимогам конкретного робочого місця, неперервності професійного розвитку особистості. Постійне зростання з боку суспільства і держави вимог до рівня професійної підготовки робітників актуалізує проблему діагностування базового рівня знань і вмінь кандидатів на навчання. Отже, щоб забезпечити мобільність і конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників, необхідно створити умови, спрямовані на забезпечення взаємозв'язку загальноосвітньої й професійної підготовки на основі «доведення» базових знань і вмінь кандидатів до рівня, необхідного для засвоєння змісту навчання в повному обсязі [143].

Л. Сушенцева розглядає професійну мобільність майбутніх кваліфікованих робітників як складник їхньої конкурентоспроможності на ринку праці. Професійна мобільність передбачає володіння випускником закладу професійної освіти відповідним набором компетенцій, що забезпечують можливість майбутньому кваліфікованому робітнику бути гнучким, швидко орієнтуватись у професії, бути конкурентоспроможним на ринку праці, готовим до підвищення кваліфікації, перекваліфікації та самоосвіти. Чинниками, що актуалізують ці вимоги, є: інноваційні процеси в суспільстві; швидке старіння знань; залежність успішності в житті від рівня освіти та професії, динамічність і швидкозмінність вимог на ринку праці; поява нових професій і зникнення застарілих [151].

Отже, в науковій літературі конкурентоспроможність особистості визначається як здатність особистості [24, 154], якість особистості [5], якість

робочої сили [38; 171]. В умовах динамічних ринкових відносин актуалізується потреба в якісному трудовому потенціалі, здатному успішно конкурувати на ринку праці та задовольняти сучасні вимоги роботодавців [135].

Розглянувши педагогічні праці з досліджуваної проблеми, констатуємо, що формування конкурентоспроможності фахівців є одним із завдань сучасної системи освіти, а підготовка конкурентоспроможного виробничого персоналу має міжнародне значення. Натомість, попри увагу з боку науковців до проблеми формування конкурентоспроможності фахівців та їхньої професійної підготовки у закладах професійної освіти, тематика формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг залишається недостатньо розробленою.

Аналіз наукової літератури з означеної проблеми дозволив визначити в загальному вигляді основні напрями подальшого наукового дослідження, а саме: вивчення сутності і структури феномена «конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг», особливостей її функціонування; оптимізацію процесу підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг із позиції розробки й упровадження педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.

1.2 Сутність і структура феномена «конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг»

Дослідження, здійснене в попередньому підрозділі, дозволило дійти висновків, що є методологічним підґрунтям подальшого наукового пошуку для визначення сутності і структури феномена «конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг».

Перш ніж розкрити сутність базового для започаткованого дослідження педагогічного явища, зупинимося на визначенні сутності понять: «ринок праці», «сфера послуг», «кваліфікований робітник».

У науковій літературі міститься низка визначень поняття «ринок праці» або «ринок робочої сили». Так, учені (В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова) визначають ринок праці як інститут взаємодії споживачів праці та її постачальників, тобто юридичних або фізичних, з одного боку, і конкретних фізичних осіб, які мають фізичні та розумові здібності, професійні знання та навички – з іншого [144].

На думку У. Садової та Л. Семків, ринок праці це форма взаємозв'язку між найманими робітниками і власниками капіталу та засобами виробництва; система економічних відносин, які виникають у процесі відтворення робочої сили; сфера формування попиту і пропозиції на робочу силу; середовище накопичення, відтворення, реновації, використання людського капіталу; багатопланова сфера економічного і соціально-політичного життя суспільства із субординаційними зв'язками з довкіллям; система суспільних відносин, пов'язаних із наймом та пропозицією праці, тобто з купівлею та продажем, механізм, що забезпечує узгодження ціни і умов праці між працедавцями і найманими робітниками. Організаційна структура ринку праці в поєднанні з територіальною утворює регіональний ринок праці, тобто ринок робочої сили та робочих місць окремо взятого регіону [140].

За словами Р. Дяків, ринок праці – це сфера формування попиту і пропозиції на робочу силу. Через ринок праці здійснюється продаж власником на певний термін своєї здатності до праці, яка в ринкових умовах є специфічним товаром [54]. Л. Криницька переконана, що саме результати аналізу регіонального ринку праці створюють підвалини для організації подальших заходів щодо підготовки необхідних фахівців, реформування професійної освіти в Україні, оскільки отримана інформація дозволяє ефективно розподілити ресурси, а заклади освіти мають змогу внести корективи в освітній процес відповідно до вимог та пропозицій ринку праці [154, с. 183].

Найбільш ґрунтовно проблема взаємозв'язку професійної освіти з ринком праці досліджена Н. Ничкало, яка акцентує на питаннях

функціонування ринку робочої сили як педагогічної категорії та конкурентоспроможності працівника, як-от:

- ринок праці доцільно розглядати не тільки як економічну, а передусім як педагогічну категорію. Ринок праці як економічна категорія є виразом певних відносин між попитом і пропозицією робочої сили. Зайнятість і безробіття – найбільш важливі показники використання людських ресурсів, стану економіки в цілому;

- розглядаючи ринок праці як педагогічну категорію, наголошує, що динаміка змін на ринку праці впливає на розвиток системи професійної освіти, на її модернізацію й відповідно на якість підготовки виробничого персоналу;

- ринок праці, створений людьми, вдосконалюється й розвивається ними. Ось чому ця дефініція має бути «олюдненою». Вона потребує розгляду в тісному зв'язку з людиною, з розвитком її творчого потенціалу, її вихованням і навчанням, трудовою діяльністю, неперервною освітою впродовж життя;

- серед найважливіших соціально-економічних умов функціонування ринку робочої сили вчені-економісти виділяють вільне обрання людиною виду діяльності та конкурентоспроможність працівника [108].

В умовах динамічного розвитку ринкової економіки спостерігається зростання сфери послуг та попиту на спеціалістів та підприємців, які задіяні у сфері обслуговування. Світова економіка з кожним днем все більше перетворюється в економіку послуг. Ринок послуг є складником системи відносин між виробниками та споживачами послуг, їхніми господарськими зв'язками, соціально-економічними контактами з різними цільовими аудиторіями в процесі організації купівлі-продажу послуг [104, с. 59].

Послуга – це «невидимий товар», який можна купити, але не можна фізично відчутти, що продається не як результат виробництва, а як діяльність [104, с. 17].

Послуги як різновид товару і результат виробничо-господарської

діяльності мають специфічні особливості, на підставі яких їх виокремлюють в особливу групу – сферу послуг, що характеризується складними системами взаємозв'язків, охоплюють різноманітні сфери економіки та є рушієм становлення інформаційно-сервісного суспільства [154, с. 184].

Сфера послуг є сукупністю галузей, підгалузей і видів діяльності, функціональне призначення яких у системі суспільного виробництва виражається у виробництві й реалізації послуг і духовних вигод для населення [104, с. 10].

Сфера послуг в Україні активно розвивається (частка послуг у ВВП перевищує 40%, у якій працює понад 55% зайнятих в економіці людей), є однією з найперспективніших і найдинамічніших галузей економіки, її утворюють різноманітні і різнорідні галузі діяльності, які створюють матеріальні та нематеріальні послуги, що дає підстави сприймати її як сукупність економічно неоднорідних ринкових сегментів, тобто як цілісну систему, складиками якої є інформаційно-консультативні, побутові, соціально-культурні тощо [154, с. 184].

Побутове обслуговування населення – організована діяльність, пов'язана з наданням побутових послуг. Побутові послуги – вид діяльності щодо задоволення конкретної побутової потреби індивідуального замовника [104, с. 42].

Побутове обслуговування населення, як складник сфери послуг, розвивається великими темпами, постійно змінюється, підлаштовується під вимоги конкретного клієнта. До побутових послуг відносяться послуги, які пов'язані з виконанням різноманітних ремонтних робіт, забезпеченням санітарно-гігієнічних та інших потреб населення, а також з виготовленням за індивідуальними замовленнями особистих речей та предметів господарського призначення. Побутові послуги – це продукти праці, що не мають матеріального втілення та надаються кожному споживачеві індивідуально.

Характерні особливості побутових послуг зумовлюють вимоги, які пред'являються кваліфікованим робітникам сфери послуг, а саме:

1. Невідчутність послуг. Проблема невідчутності послуг є нагальною

для потенційних покупців, оскільки складно, а часом і неможливо оцінити якість послуг, що надаються. Тому кваліфікованому робітнику сфери послуг під час роботи доцільно підвищувати ступінь відчутності послуги, додатково підкреслювати її значущість, демонструвати користь і вигоду, які отримає споживач з її використанням.

2. Нерозривність виробництва і споживання послуги. Послуги надаються і споживаються одночасно, тобто можуть бути надані тільки при надходженні замовлення. Послуги, на відміну від матеріальних товарів (які виробляються, зберігаються на складах, реалізуються і в результаті споживаються), спочатку продають, а лише потім виробляють і споживають, причому відбувається це одночасно. Тому кваліфікований робітник сфери послуг буде вважатися частиною послуги, якщо він цю послугу надає. Робітник повинен приділити особливу увагу взаємодії зі споживачем послуги, оскільки від цього буде залежати якість послуги.

3. Непостійність якості послуг, їх мінливість. Якість послуг може істотно змінюватися в залежності від того, коли, ким і за яких умов вони були надані. Мінливість якості в послугах, що надаються, проявляється набагато гостріше, ніж у матеріально відчутних товарах. Матеріальні товари можуть бути якісними чи не якісними, однак, на сучасному виробництві їх якість буде постійною. У виробництві послуг часто непостійна або мінлива якість послуг пов'язана з невідповідністю особистісних рис характеру робітника, його кваліфікацією, з браком інформації та комунікації, з відсутністю конкуренції, недостатнім рівнем знань, умінь та професійних навичок. Вплив на якість послуги з боку покупця надає сам покупець, його унікальність. Тому кваліфікований робітник сфери послуг повинен прагнути зменшити мінливість якості надання послуги шляхом підвищення кваліфікації, розглядом сучасних стандартів обслуговування, зниження трудомісткості.

4. Недовговічність, непридатність послуг до подальшого продажу або використання. При стійкому попиті на послуги їх недовговічність не викликає серйозних проблем, якщо ж попит підданий коливанням, то

кваліфіковані робітники сфери послуг стикаються з певними труднощами і повинні вміти швидко пристосовуватись до змін у виробничій діяльності.

5. Взаємозамінність послуг товарами, що мають матеріальну форму. Здатність товарів замінювати ті послуги, які задовольняють однакові або аналогічні потреби. Ця особливість послуг також може проявлятися і в протилежному напрямі – послуги можуть замінювати товари. В результаті між матеріальними товарами та послугами виникають конкурентні відносини. Тому кваліфікований робітник сфери послуг повинен бути готовим до міжгалузевої конкуренції: надавати тільки якісні послуги, підвищувати гнучкість послуг відповідно до побажань клієнтів, використовувати у роботі сучасні матеріали, інструменти, постійно займатися самоосвітою [83].

Кінцевою метою надання процесу послуг є задоволення потреб клієнта. Оцінка покупцем якості послуги, його задоволення отриманою послугою і рішення відновити контакт із сервісним підприємством. Повторивши покупку, – все це в певній мірі залежить від його сприйняття процесу надання послуги, тобто від виконавця послуги, фізичного оточення та системи надання. Тому розробка послуги і системи надання повинні бути організовані таким чином, щоб існувала можливість найефективнішого способу задовольнити потреби клієнта [104, с. 25].

Отже, визначальним чинником, що впливає на особливості праці в сфері послуг, відбір та підготовку кваліфікованих робітників, є безпосередня орієнтація на клієнта – споживача послуги та його пряма участь у її створенні. Задоволеність послугою та її якість є характеристикою суб'єктивною, бо їх оцінка проводиться з позиції критеріїв якості в розумінні клієнта. Відтак, незадоволення клієнта обслуговуванням залежить від самого обслуговування, наданої послуги. Аналізуючи світовий досвід, можемо констатувати, що вперше клієнта можна привабити цікавою рекламою, різноманітним переліком послуг, багатим інтер'єром тощо. Проте,

вдруге клієнт скористається послугами підприємства лише за умови попереднього високоякісного обслуговування та професійної злагодженої роботи персоналу. Тому працівники сфери послуг (перукарі, фотографи, кравці тощо), окрім професійних знань, мають володіти навичками позитивної взаємодії з клієнтами та мати здатність презентувати свої професійні можливості. У кінцевому підсумку, якість послуг, з погляду клієнта, залежить від рівня взаємодії споживача і виробника послуг, рівня професіоналізму, компетентності, уважності до запитів клієнта ввічливості виконавця послуги [109].

Як зазначає у цьому зв'язку О. Єжова, якщо робітники промислових підприємств безпосередньо не контактують зі споживачами їхньої продукції, то у сфері побутового обслуговування населення комунікація із замовником – це невід'ємний складник професійної діяльності робітника сфери послуг. Таким чином, професії сфери послуг належать до «соціального» типу. Отже, представникам цих професій повинні бути притаманні такі якості, як вміння спілкуватись; гуманність; пристосування; розв'язання проблем з опорою на емоції та почуття; мовні здібності, толерантність [55, с. 125].

Для з'ясування сутності феномена «конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг» розглянемо поняття «кваліфікований робітник».

Кваліфікований робітник — це освітній рівень робітника, який на основі повної або базової загальної середньої освіти здобув спеціальні вміння та знання, має відповідний досвід їх застосування для вирішення професійних завдань у певній галузі народного господарства [125].

Довідкові джерела трактують поняття «кваліфікація», яке розглядається як: (від англ. Qualis – який за якістю та facio - роблю) – 1) Ступінь професійної підготовки працівника, наявність у нього знань, умінь і навичок, необхідних для виконання ним певного виду роботи. Залежно від кваліфікації

працівника спеціальна кваліфікаційна комісія присвоює йому певний тарифний розряд згідно з тарифно-кваліфікаційними довідниками. 2) Характеристика певного виду роботи, що встановлюється залежно від її складності, точності й відповідальності. 3) Характеристика предмета, явища [160, с. 158].

Ідея компетентнісного спрямування освітньо-виробничого процесу у закладах професійно освіти зумовлена вимогами підприємств до кваліфікованих робітників – випускників професійної школи: бути ініціативним, креативним, відповідальним, готовим до самостійної праці та прийняття рішень, готовим помічати проблеми й шукати шляхи їх розв’язання, здатним до конкуренції, (суперництва), додержуватись норм технологічного процесу, не допускати браку в роботі, що є основою їх конкурентоспроможності.

Відтак, актуалізується потреба осмислення конкурентоспроможності в рамках компетентнісного підходу, якому в сучасному освітньому просторі приділяється особлива увага.

Реалізація компетентнісного підходу в професійній освіті була предметом дослідження вчених: С. Алексєєва [122], М. Вачевський [154], О. Загіка [59], Д. Закатнов [122], В. Орлов [122], Л. Сушенцева [151], О. Сушенцев [152], Т. Пятничук [132] та ін. Так, М. Вачевський пропонує розглядати компетентнісний підхід як підхід до організації навчання або оцінки знань та вмінь, що ґрунтується на формалізованих кваліфікаційних вимогах до знань і вмінь, які є обов’язковим для фахівця певної галузі для обіймання відповідної посади та виконання службових обов’язків, що належать до сфери його відповідальності [154, с. 159-160].

Утвердження компетентнісного підходу в професійній освіті означає переорієнтацію з процесу на результат у його діяльнісному вимірі [154, с. 157].

Розглянемо сукупність понять «компетентнісний підхід», «компетентність». Так, компетентнісний підхід розглядається як

спрямованість освітнього процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна (галузева) компетентності [41].

Компетентність — це динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистісних якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [63].

Науковці (М. Вачевський, В. Пилипчук) розглядають компетентнісний підхід як сукупність методологічних прийомів розгляду проблем освіти з метою організації підготовки компетентних фахівців для національної економіки України; компетентність – якість за значенням «компетентний», тобто який має достатні знання в якій-небудь галузі, який із чим-небудь добре обізнаний, який має певні повноваження, повноправний, повновладний [154, с. 159].

Системи освіти нині мають бути націлені на узгоджений Генеральною Асамблеєю Ради Європи перелік компетентностей, яких потребує особистість для реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити життєвий успіх у сучасному світі. Це – володіння кількома мовами, інформаційними технологіями, вміння критично мислити, ініціативність, підприємницькі здібності, уміння навчатися впродовж життя тощо [75].

Як зазначає М. Кучинський, неабиякої актуальності набуває питання підготовки в закладах професійної освіти із професій, що відповідають вимогам високотехнологічного сучасного виробництва і запитам роботодавців, здобуття яких може забезпечити мобільність і конкурентоспроможність випускників на ринку праці. У комплексі заходів щодо підвищення якості професійної освіти в Україні першочергова увага приділяється оновленню змісту освіти шляхом розроблення та впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти на основі модульно-

компетентнісного підходу, активного залучення до процесу їх створення роботодавців – замовників робітничих кадрів [82].

М. Кучинський також стверджує, що серед основних недоліків, які необхідно подолати системі професійної освіти, є недостатній рівень якості професійно-технічної освіти, мобільності та конкурентоспроможності випускника закладу професійної освіти, а подолання цього недоліку можливе через оновлення змісту професійно-технічної освіти шляхом розроблення та впровадження державних стандартів з конкретних професій на компетентнісній основі на базі професійних стандартів [82].

Метою розроблення Державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій на основі компетентнісного підходу є:

- формування єдиного освітнього простору в Україні;
- усунення відмінностей у змісті підготовки конкурентоспроможних на

ринку праці кваліфікованих робітників та в термінології, що використовується у професійно-технічній освіті;

- забезпечення належної підготовки кваліфікованих робітників усіх кваліфікаційних рівнів, формування активної життєвої позиції особистості, здатної орієнтуватися в сучасних соціально-економічних змінах;

- упровадження у навчально-виробничий процес закладів закладів професійної освіти навчальних планів і програм на основі компетентнісного підходу [135].

Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників за Державними стандартами вітчизняної професійно-технічної освіти з конкретних професій на основі компетентнісного підходу дозволяє закладам професійної освіти створювати рівні умови для оволодіння комплексом компетенцій.

Одним із завдань анкетування фахівців підприємств, яке проводив Інститут професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України (2012 р.), було визначення найбільш затребуваних професій на ринку праці та рівнів широких компетенцій для найбільш затребуваних професій. Серед найбільш затребуваних професій швейного напрямку визначено такі: «Швачка» (61,4%), «Кравець» (15,5%), «Закрійник» (2,1%),

які відносяться до професій високого рівня [102, с. 91-92].

Професія «Кравець» передбачає вміння виготовляти швейні вироби відповідного рівня складності та підкрюювати похідні деталі, а також знання будови їх основних деталей, матеріалів та обладнання для виготовлення. Таким чином, ця професія інтегрує в тій чи тій мірі основні компетенції всіх основних робітничих професій швейної галузі. Тому в дослідженні основна увага буде приділена саме цій професії швейного напрямку [55, с. 27-28].

Для професії «Кравець» важливими виявились такі компетенції: вміння працевлаштування за фахом, брати на себе відповідальність за виконання завдань на роботі, здатність адаптуватися до потреб у нових умовах на ринку праці, вміння вчитися, відповідальність, ініціативність, брати участь у груповій комунікації, вміння працювати з клієнтами, виявляти креативність у роботі, управлінські навички в роботі, вміння планувати робочу діяльність, навички пошуку інформації [102, с. 98-100].

Серед найбільш затребуваних професій перукарського напрямку визначено такі: «Перукар (перукар-модельєр)» (60,0%), «Манікюрник» (15,0%), «Педикюрник» (9,0%). В ході дослідження зазначені професії були поділені на такі рівні складності: базовий рівень – професії «Манікюрник», «Педикюрник»; високий рівень – професія «Перукар (перукар-модельєр)», яку більш детально будемо розглядати в подальшому дослідженні. Для професій перукарського напрямку важливими виявились такі компетенції: здатність адаптуватися до потреб у нових умовах на ринку праці, відповідальність, вміння працювати з клієнтами, вміння вчитись, виконувати роботу в нестандартних ситуаціях, виявляти креативність у роботі, брати участь у груповій комунікації, користуватися навичками слухання, застосовувати навички спілкування, користуватись навичками вирішення конфліктів, підприємницькі компетенції, навички працевлаштування за фахом [102, с. 105-106].

Державні стандарти професійно-технічної освіти з конкретних професій на основі компетентнісного підходу у сфері послуг розроблено з

професій «Кравець», «Перукар (перукар-модельєр)». Типовими (робочими) навчальними програмами Державних стандартів професійно-технічної освіти визнано зміст професійних і загальних компетентностей. Професійні (професійні базові, професійні профільні) та загальні компетентності формуються в процесі загальнопрофесійної, професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки. Професійні базові компетентності (базові знання й уміння) визначаються закладом професійної освіти (підприємством, установою чи організацією, що здійснюють підготовку кваліфікованих робітників) за погодженням з роботодавцями. Якщо навчання здійснюється неперервно на кілька кваліфікаційних розрядів, то базовий навчальний блок вивчається один раз (за повним переліком професійних базових компетентностей) перед оволодінням навчальним матеріалом навчальних модулів. Кваліфікаційна атестація забезпечується шляхом організації та проведення контролю знань, умінь і навичок учнів (слухачів) з навчальних предметів та професійно-практичної підготовки, тобто аналіз та оцінювання результатів навчання, що формують компетентність випускника. Присвоєння освітнього рівня «кваліфікований робітник» відповідного розряду можливе за умови освоєння учнем, слухачем усіх компетентностей [42; 43].

Розглянемо більш докладно освітньо-кваліфікаційні характеристики кваліфікованого робітника, що охоплюють сукупність необхідних загальних та професійних компетентностей - здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності. Здійснюючи аналіз освітньо-кваліфікаційних характеристик з професій сфери послуг («Перукар (перукар-модельєр)», «Фотограф (фотороботи)», «Кравець») за Державними стандартами професійно-технічної освіти, виокремили професійні вимоги, які є загальними для кваліфікованих робітників цих професій, а саме:

- раціонально й ефективно організовувати працю на робочому місці;
- дотримуватися норм технологічного процесу;
- не допускати браку в роботі;

- знати і виконувати вимоги нормативних актів з охорони праці й довколишнього середовища, дотримуватися норм, методів і прийомів безпечного ведення робіт;

- знати інформаційні технології в обсязі, що є необхідним для виконання професійних обов'язків;

- володіти обсягом знань із правових питань галузі, трудового законодавства, основ ведення підприємницької діяльності, державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності в межах професійної діяльності [42; 43; 44].

На основі вищевикладеного та базуючись на педагогічних дослідженнях науковців у сфері компетентнісного підходу у закладах професійної освіти, зазначимо, що компетентність випускників закладів професійної освіти – це підготовленість (здатність) фахівця успішно виконувати професійні завдання відповідно до набутого освітнього рівня [154, с. 159].

З огляду на предмет дослідження, не можемо оминати увагою ідентичність уживання таких понять, як «конкурентоспроможність» та «конкурентоздатність». Так, у дослідженні Н. Абабілової зазначено, що в українській мові існує два поняття «конкурентоздатний» і «конкурентоспроможний», які найчастіше використовуються як синоніми. Аналіз понять з лінгвістичного погляду довів, що їх складники «здатність» та «спроможність» уживаються як рівнозначні та дають визначення одного терміна через другий, а саме: спроможний – має здатність виконувати, здійснювати, робити, а здатність – властивість індивіда, яка визначає його можливість, спроможність, нахил до виконання певної діяльності. Водночас розмежування окреслених конструктів знайшло певне відображення у наукових працях: термін «конкурентоспроможність» вживається стосовно об'єкта, «конкурентоздатність» - суб'єкта [1].

Науковець визначає конкурентоздатність як симбіоз володіння методами розв'язання великого класу професійних завдань та певних якостей

особистості, що дають змогу фахівцю досягти поставленої мети в різних умовах, що швидко змінюються. Конкурентоздатний спеціаліст має переваги стосовно інших фахівців, що виконують аналогічні трудові дії при наявності певних якостей та властивостей, що є найбільш значущими для забезпечення професійно-фахового лідерства на роботі. Конкурентоздатний фахівець надає соціальну захищеність в умовах становлення та розвитку ринку праці; веде до адекватної поведінки індивідуума в умовах, що динамічно змінюються; дає можливість жити в гармонії із собою та довкіллям, створювати комфортний життєвий простір; сприяє тому, щоб особистість легше витримувала кризу і потім підіймалася на більш високий рівень; гарантує впевненість у своїх силах та деякою мірою сприяє перемозі над конкурентами на ринку праці [1].

Науковець І. Вдовенко запропонував розмежувати такі дефініції, як конкурентоздібний, конкурентоздатний, конкурентоспроможний, конкурентний та визначити їх послідовність за такими ознаками:

- конкурентоздібний – той, хто має природний нахил до виконання певної роботи;
- конкурентоздатний – той, хто вміє здійснювати, виконувати певну роботу;
- конкурентоспроможний – той, хто має можливості та умови виконувати роботу;
- конкурентний – той, хто здатний розширювати межі своєї діяльності та зменшувати частку інших у певній діяльності [24].

Як вважає І. Вдовенко, поєднання перших трьох показників ідеальний варіант, до якого треба наближатися, створюючи систему отримання переваг і залишкової мети щодо конкурентності. Перший пункт належить до успадкованих якостей, другий – до сфери освіти, набуття знань та навичок якісно виконувати певну роботу [24].

В. Бондар розмежовує сутність понять «конкурентоспроможність» і

«конкурентоздатність», які, на думку дослідника, відрізняються комплексами професійних та особистісних властивостей, визначає складники конкурентоздатності, обґрунтовує необхідність і наводить техніку її формування, а також аналізує різні аспекти становлення конкурентоспроможного фахівця, пропонує модель розвитку його конкурентоспроможності [20].

В. Биковою обґрунтовано й експериментально підтверджено ефективність системи управління процесом формування конкурентоздатного фахівця в умовах диверсифікації освіти. Вчена визначає конкурентоздатність фахівця як складну, багаторівневу інтегральну властивість, яка дозволяє особистості відповідно до її індивідуальних властивостей, потреб, прагнень брати участь і отримувати переваги в конкурентних відносинах в обраній сфері професійної діяльності [16].

У дослідженні психологічних особливостей розвитку конкурентоздатності безробітних - майбутніх підприємців Л. Галаган визначає конкурентоздатність особистості як здатність до успішної конкурентної взаємодії, яка визначається психологічними характеристиками особистості, характеризується відносністю, динамічністю, індивідуальністю і активним саморозвитком. Розвиток конкурентоздатності безробітних-майбутніх підприємців є складником професійного розвитку особистості і визначається дорослістю та особливостями професійного розвитку [30].

О. Романовська розглядає конкурентоздатного фахівця – як працівника-професіонала, який уміє досягати кращих результатів, спроможний на ринку праці запропонувати себе як товар і в якому зацікавлені працедавці [137].

Узагальнюючи науковий фонд щодо змістового наповнення поняття «конкурентоздатність» доходимо висновку, що серед учених відсутня спільна думка щодо визначення цього поняття. Отже, уточнимо поняття «конкурентоздатність» – як здатність особистості до конкурентної боротьби, що визначається психологічними характеристиками особистості.

З огляду на вищевикладене та враховуючи наукові праці дослідників

щодо конкурентоспроможності кваліфікованих робітників, пропонуємо *власне трактування* феномена «конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг» – це інтегральна динамічна характеристика особистості, що відбивається на здатності суб'єкта праці презентувати свої професійні можливості на ринку сфери послуг і перемагати у конкурентній боротьбі.

Розглянемо більш детально педагогічну сутність феномена «конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг».

Формування конкурентоспроможності кваліфікованого робітника – цілеспрямована організація педагогічного процесу закладу професійної освіти, який спрямований на розвиток особистісних якостей учнів закладів освіти та їх озброєння інноваційними виробничими технологіями, котрі в сукупності забезпечуватимуть конкурентоспроможність кваліфікованих робітників на ринку праці [15; 79].

На думку Т. Андріяко, педагогічна сутність конкурентоспроможності полягає в тому, щоб розглядати її як складну, багаторівневу інтегральну властивість, що дозволяє особистості, відповідно до її індивідуальних здібностей, інтересів і потреб, брати участь і отримувати переваги в конкурентних відносинах в обраній для себе сфері професійної діяльності [7].

Н. Кудикіна вважає, що конкурентоспроможність кваліфікованого робітника формується дією низки чинників. До них належать, зокрема, такі: якість стратегічного мислення на різних рівнях управління професійно-технічною освітою; висока якість загальної середньої освіти у вступників до закладів професійної освіти, як стартової щодо здобуття професійно-технічної освіти; якісна педагогічна система формування конкурентоспроможних кваліфікованих робітників; висока якість інформаційного забезпечення професійно-технічної освіти щодо

інноваційних виробничих технологій; активна підтримка професійно-технічної освіти виробниками, роботодавцями (шлях – освітньо-економічне партнерство); можливість доступу закладів професійної освіти до високотехнологічних інноваційних конкурентоспроможних виробничих технологій; наявність значної частки високотехнологічних конкурентоспроможних інноваційних виробничих технологій у змісті професійно-технічної освіти [4, с. 35-43].

Науковець Г. Матукова у своєму дослідженні щодо підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю і розвитку в них компетентності до підприємницької діяльності розглядає розвиток конкурентоспроможності як системний динамічний багатоаспектний процес, що включає: прогнозування діяльності; проблемний аналіз, критичне мислення, аналіз особистих досягнень з подальшим засвоєнням і використанням досягнутого; системне бачення, яке ґрунтується на власному функціонуванні та дозволяє змінювати себе, розвивати свої сильні сторони [99].

Унаслідок теоретичного аналізу [4; 7; 15; 79; 99] сутності феномена «конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг», на основі визначених функцій, знань, умінь та навичок, професійно важливих якостей особистості розглянемо характеристику структури феномена «конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг».

Серед дослідників існують різні погляди щодо кількості компонентів у структурі конкурентоспроможності особистості. Наявні різні компонентні структурні моделі конкурентоспроможного фахівця з різним змістовим наповненням самих компонентів.

Розглянемо наукові педагогічні праці, в яких безпосередньо або опосередковано осмислюється структура феномена «конкурентоспроможність фахівців».

За С. Безбородих, конкурентоспроможність фахівців складається з

ціннісно-мотиваційного; когнітивного; індивідуально-психологічного та операційно-діяльнісного компонентів [13]. У дослідженні С. Хазової до складу структури конкурентоспроможної особистості в системі освіти входять акмеологічна спрямованість, компетентність особистості, конкурентовизначальні особистісні якості [167].

За С. Потачевим, конкурентоспроможність особистості складається з мотиваційного, емоційно-вольового та пізнавального компонентів [126].

В. Биковою визначено і обґрунтовано такі структурні компоненти конкурентоздатності фахівця: аксіологічний, когнітивний, особистісний, професійний [16].

Сутність конкурентоспроможності фахівця та її функціональну структуру Т. Андріяко пропонує визначати через особистісні (аксіологічний, когнітивний, праксеологічний, рефлексивний) і професійно-діяльнісні (професійний, діяльнісний і адаптаційний) компоненти [7].

У розглянутих наукових педагогічних роботах структурні компоненти конкурентоспроможності фахівця мають відмінності, що пов'язано з різним завданням дослідження.

Розглянемо поняття «структура» більш детально. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що структура – це взаєморозміщення та взаємозв'язок складних частин цілого [25, с. 1405].

Дослідник В. Афанасьєв зазначає, що структура – це внутрішньо впорядкована організація цілісної системи, яка характеризується специфічним способом взаємодії компонентів, що її утворюють [8].

Окремі вчені (М. Каган, К. Платонов, І. Фролов) розглядають структуру як принцип, спосіб взаємозв'язку елементів цілого [68; 123; 166].

Узагальнивши вищевикладене, розглянемо компонент сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг - *стимульовально-мотиваційний*, який передбачає: прагнення до успіху та уникнення невдач, потребу в самовдосконаленні.

Поняття «конкурентна боротьба» розглядається як динамічний процес за більш вигідні умови трудової діяльності між затребуваними працівниками

підприємств; конкуренція між працівниками за найкраще місце застосування своєї робочої сили [121]. Підприємства хочуть залучити працівників найвищої кваліфікації, високого творчого потенціалу, а отже, привласнити результати праці основної продуктивної сили — людини-працівника для розвитку виробництва, покращення якості товарів та послуг, кращому забезпеченню ринку товарами та послугами тощо), стимулювання їх до здійснення ефективної діяльності, спрямованої на досягнення цілей; наявність в учнів закладів професійної освіти їхнього власного стимулу до освітньо-пізнавальної діяльності.

Стимул – те, що викликає зацікавленість у здійсненні чого-небудь; спонукальна причина до здійснення чогось [25, с. 1392]; певні важелі впливу, які викликають дії відповідних мотивів. Це можуть бути окремі предмети, дії інших людей, обіцянка, можливості тощо, що можна запропонувати людині як компенсацію за її дії або що вона бажала б отримати в результаті певних дій [104, с. 203].

Повноцінний стимул можливий у разі усвідомлення реальної значущості знань, умінь та навичок, отримуваних у закладі професійної освіти. Тому необхідно під час навчання роз'яснювати учням мету вивчення матеріалу, що є передумовою їхнього позитивного ставлення до навчання.

Необхідно в учнів викликати внутрішню потребу до засвоєння знань. Це досягається чітким формулюванням пізнавального завдання (зазвичай у формі проблемної ситуації). Оскільки одна й та сама за характером і результатами освітня діяльність учнів може мати різні мотиви, важливо скеровувати їхню мотивацію, інтереси й потреби, формувати позитивне ставлення до навчання.

У науковій літературі наявні поняття «мотив» і «мотивація». Так, мотивація — потреби і стимули, що визначають обрані людьми форми поведінки [70, с. 544]. За С. Гончаренком, «мотивація» - це система мотивів або стимулів, що спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки. В якості мотивів можуть виступати: уявлення та ідеї, почуття й

переживання, що виражають матеріальні або духовні потреби людини [160, с. 217]. Під мотивацією розуміють мотиви, які збуджують у людини ентузіазм і завзятість у виконанні певних дій [40].

Мотив – те, що викликає певні дії людини. Мотив є внутрішньою якістю людини і має персональний характер, залежить від багатьох зовнішніх і внутрішніх по відношенню до людини чинників, а також від дії інших, тих, що виникають паралельно з ним, мотивів. Мотив не тільки спонукає людину до дії, але й визначає, що необхідно зробити і те, яким чином буде здійснюватись ця дія. Мотиви усвідомлюються. Саме мотиви, а не потреби відрізняють одну людину від іншої, оскільки одна й та сама потреба може бути реалізована за допомогою різних мотивів [104, с. 202].

На думку В. Леонт'єва, мотив відображає стан особистості, враховує інтереси всіх систем людини і є регулятором первинних стимулів [86; 87].

Л. Балан вважає, що мотив – це основа значущою для особистості діяльності, що наповнює її змістом і супроводжується емоційними переживаннями й усвідомленням цінності прийнятих рішень [10].

У психології найчастіше виділяють два чинники, що сприяють розвитку мотивації: внутрішні мотиви, пов'язані з процесом праці (мотивація) і зовнішні стимули (стимуляція), що знаходяться поза його змістом. Якщо переважає внутрішня мотивація, особистість спрямована на набуття нових знань, навичок і вмінь, на розвиток професійних здатностей, що приносить людині задоволення і радість від трудової діяльності. Якщо переважають зовнішні стимули, для особистості на першому місці виявляється значущість вигоди, яку людина може отримати в процесі заняття певною професійною діяльністю [10].

Стимулювально-мотиваційний компонент сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг передбачає наявність у них певних потреб, які можуть бути задоволені тільки в професійній діяльності, тобто потреби в досягненні. Потреба в досягненні – прагнення досягти поставленої мети, домогтися успіху; заснована на

визначенні успіху, як доказ власної значущості [70, с. 545].

У науковій літературі потребу в досягненні розглядають як стійку потребу в досягненні результату в роботі, як прагнення до подолання перешкод; розвитку сили; намагання зробити щось складне якнайкраще і швидше [26].

На конкурентоспроможність кваліфікованих робітників сфери послуг однаково можуть впливати як бажання досягти успіху, так і страх перед невдачею. Отже, наявні два важливих типів мотивації - мотивація успіху, яка належить до позитивної сфери та мотивації уникнення невдач, що носить негативний характер. За мотивації успіху дії майбутнього кваліфікованого робітника спрямовані на досягнення позитивних результатів, особистісна активність залежить від потреби в досягненні успіху. За мотивації уникнення невдач майбутній кваліфікований робітник прагне уникнути осуду та має місце очікування неприємних наслідків, що визначає його діяльність: вирішує, як уникнути невдач, а не як домогтись успіху.

За наявності позитивної мотивації досягнення дії фахівців спрямовуються на досягнення позитивних результатів. Такі люди завжди активні, ініціативні, виявляють наполегливість у досягненні поставленої мети, не бояться перешкод, а шукають шляхи їх подолання, віддають перевагу нестандартним завданням, мають потребу в ефективності своїх дій [119].

Таким чином, стимулювально-мотиваційний компонент сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг включає: наявність позитивної мотивації досягнення в майбутніх кваліфікованих робітників, прагнення до успіху та уникнення невдач у майбутніх кваліфікованих робітників.

Сформованість конкурентоспроможності залежить не тільки від мотивації особистості. Важливим є також знання, уміння та навички, достатній рівень поінформованості.

Розглянемо *когнітивно-діяльнісний* компонент конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах

професійної освіти сфери послуг, який передбачає обізнаність майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг зі змістом дисциплін загальнопрофесійної, професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки, із їх специфікою, організацію практичної навчально-пізнавальної діяльності учнів з наявністю системи знань, умінь та навичок, достатнього рівня поінформованості.

Когнітивна діяльність - психічний або розумовий процес пізнання реальності [70, с. 543]. Отже, когнітивно-діяльнісний компонент впливає на зміст сформованих у майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг спеціальних знань технології, обладнання, матеріалознавства, охорони праці, малюнку та живопису. Крім того, конкурентоспроможні кваліфіковані робітники сфери послуг повинні володіти і певною системою знань, які є необхідними у сфері послуг: професійної етики та культури спілкування, інформаційних технологій, трудового законодавства, організації власної справи, перевагах використання набутих знань при працевлаштуванні та майбутній професійній діяльності.

Проводячи структурування знань, якими повинні володіти майбутні кваліфіковані робітники, можна зазначити, що в результаті формування конкурентоспроможності необхідно, щоб були сформовані такі знання:

- загальнопрофесійні, професійно-теоретичні з конкретної професії;
- щодо використання інформаційно-освітніх ресурсів у професійній діяльності та з метою самоосвіти;
- спеціалізовані для створення приватного підприємства та відкриття власної справи.

Важливим чинником діяльності конкурентоспроможних кваліфікованих робітників сфери послуг, крім мотивів і знань, виступають уміння виконувати технологічні операції із дотриманням дій послідовності з конкретної професії. Розглянемо вимоги, які пред'являються роботодавцями до професійних умінь майбутніх кваліфікованих робітників із професій сфери послуг.

Кваліфіковані робітники з професії «Кравець» повинні вміти:

виготовляти швейні вироби (халати, нічні сорочки, піжами, сукні, блузи, спідниці на підкладці, брюки чоловічі та жіночі без підкладки та на підкладці, чоловічі сорочки, жилети, жакети, піджаки, плащі, куртки, демісезонні пальта та напівпальта) за індивідуальними замовленнями або в бригаді з розподілом праці; виконувати всі види ручних робіт; виконувати всі види волого-теплових робіт із використанням сучасного обладнання (з виконанням операцій декатування, відпарювання, зняття лас); з'єднувати машинними строчками деталі виробу (на універсальному та спеціальному швейному обладнанні); обробляти крайовими швами зрізи деталей; оздоблювати вироби строчками, додатковими деталями та фурнітурою; обробляти петлі ручним або машинним способами, пришивати гудзики; готувати вироби до примірок індивідуально або в бригадах з розподілом праці; проводити лагодження швейних виробів середньої складності з використанням машинних та ручних робіт; виконувати та читати ескіз моделі; усувати неполадки в роботі швейного устаткування; чистити вироби в готовому вигляді [42].

Кваліфіковані робітники з професії «Перукар (перукар-модельєр)» повинні вміти: виконувати послуги з миття та масажу голови, прості та класичні, базові та сучасні, чоловічі, жіночі та дитячі модельні стрижки із застосуванням прогресивних методів та технологічних прийомів з урахуванням індивідуальних особливостей людини; виконувати укладання волосся феном способом “бомбаж”, “брашинг” та пальцями рук, гарячу завивку волосся локонами різних видів та хвилями із застосуванням прогресивних інструментів та способів, прості модельні зачіски із використанням різних типів бігуді та з урахуванням індивідуальних особливостей людини. Виготовляти пастижерні вироби та доповнення. Виконувати послуги із холодного укладання волосся хвилями, хімічної завивки волосся різними способами із застосуванням як класичних, так і прогресивних технологій. Фарбувати волосся фарбниками різних груп,

зафарбовувати сивину, знебарвлювати волосся, здійснювати часткове фарбування волосся, володіти сучасними способами фарбування, колорування. Виконувати модельні зачіски різних типів із довгого волосся. [43].

Кваліфіковані робітники з професії «Фотограф (фотороботи)» повинні вміти: виконувати фотозйомку одиночних портретів, невеликих груп, дітей у павільйоні та за його межами, на постійному майданчику для зйомки на чорно-білі фотоматеріали; технологічну зйомку нерухомих об'єктів у виїзних умовах, фотозйомки площинних та об'ємних оригіналів у чорно-білому зображенні; макрозйомку в стаціонарних умовах; негативне ретушування; перевіряти апаратуру й оптику [44].

Загальні вимоги, які пред'являються роботодавцями до професійних умінь майбутніх кваліфікованих робітників з професій сфери послуг: вміння засвоювати необхідну інформацію, використовуючи різні засоби навчання, вміння самостійно організувати свою діяльність, необхідні для реалізації професійного самовдосконалення, професійної діяльності, успішного працевлаштування та подальшої професійної самоосвіти.

Розглянемо *особистісно-рефлексивний* компонент конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг, який передбачає оцінювання майбутніми кваліфікованими робітниками сфери послуг власних перспектив щодо конкурентоспроможності на ринку праці та відповідність вимогам сучасного ринку праці, здатність до прогнозування й адекватної оцінки своїх дій та їх результату, а також оцінювання своєї підготовленості до професійної діяльності; виявлення в майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг здатності до конкуренції, підприємницьких здібностей та креативності; орієнтація на успіх.

Сформованість особистісно-рефлексивного компонента, як складника структури конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у

зкладах професійної освіти сфери послуг, сприяє саморозвитку особистості. Г. Дегтярьова, відзначає, що ринкова економіка спонукає до активної діяльності кожну людину, щоб не лише вижити, а й жити успішно та цікаво, з користю для себе і суспільства і саме професійна діяльність є однією зі сфер, де перехрещуються інтереси особистості та суспільства. Тому процес виховної й освітньої діяльності в закладах професійної освіти повинен чітко бути зорієнтованим на особистість, її розвиток, формування фахівця, який вмітиме вибудувати власну стратегію успіху, співробітництва, творчості, самореалізації в умовах конкурентного середовища [131, с. 113].

Для визначення змістового наповнення особистісно-рефлексивного компонента доречним є звернення до аналізу дефініції ключових понять «особистість» та «рефлексія».

На підставі проведеного аналізу особистість визначаємо як конкретну, цілісну людську індивідуальність у єдності її природних і соціальних якостей. З погляду педагогіки і психології, особистість – це певне поєднання психічних властивостей: спрямованості (потреби, мотиви, інтереси, світогляд, переконання тощо), рис темпераменту й характери, здібностей, особливостей психічних процесів (відчуття, сприймання, пам'яті, мислення, уваги, емоційно-вольової сфери) [160, с. 243].

Особистість – конкретна людина з погляду її культури, особливостей характеру, поведінки; індивідуальність, особа [25, с. 861].

С. Рубінштейн зазначає, що особистість – це людина, яка має свою позицію, своє яскраво виражене свідоме ставлення до життя, своє обличчя [138].

За Е. Зеєром, під особистістю слід розуміти індивіда як суб'єкта соціальних відносин і активної діяльності, наділеного властивостями, якостями, здібностями, які дають можливість реалізувати себе [65].

Розглядаючи особистість, відзначаємо, що їй притаманні саморозвиток, самоорганізація, самообілізація тощо, що сприяє процесу осмислення особистісних змістів.

Рефлексія – це процес, спрямований на аналіз, розуміння, усвідомлення

людиною себе: власних дій, поведінки, мовлення, досвіду, почуттів, станів, здібностей, характеру, відносин з іншими людьми і ставлень до них, власних задач, призначень тощо. Процесуально і функціонально рефлексія пов'язана із самостереженням, інтроспекцією, ретроспекцією, самосвідомістю і є основним чинником регуляції поведінки й особистісного розвитку [19].

Загально визнано, що рефлексія – самоаналіз, роздуми людини над власним душевним станом; осмислення людиною власних дій, діяльність самопізнання [25, с. 1218]; самоаналіз, осмислення, оцінка передпомилок, умов протікання власної діяльності, внутрішнього життя людини [12, с. 23].

Рефлексія – це не лише знання і розуміння суб'єктом самого себе, а й з'ясування того, як інші знають і розуміють того, кого «рефлексують», його особистісні особливості, емоційні реакції і когнітивні уявлення [134].

І. Семенов указує на те, що за допомогою рефлексії особистість інтегрує в цілісний «Я»-образ різноманітні його підструктури, формує власну систему цінностей, постійно узгоджує з нею власну поведінку і знаходить сенс свого життя, забезпечує актуалізацію внутрішніх потенціалів, самосхвалення і самокритики, забезпечує подолання суперечностей і конфліктів, що виникають у процесі вирішення проблемних ситуацій [141].

Для визначення особистісно-рефлексивного компонента необхідно враховувати таке поняття як «самооцінка». Самооцінка - оцінка людиною своїх якостей і здібностей [70, с. 546]; оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, психологічних якостей і місця серед інших людей [12, с. 17].

Самооцінка – судження людини про міру наявності в неї тих чи тих якостей, властивостей, у співвідношенні їх із певним еталоном, зразком; вияв оцінного ставлення людини до себе; є результатом передусім розумових операцій – аналізу, порівняння, синтезу [160, с. 296].

Для визначення змістового наповнення особистісно-рефлексивного компонента необхідно розглянути такі поняття як «креативність» та «ініціативність».

Поняття «креативність» (від англійського слова «creativity») - здатність бачити речі в новому світлі і знаходити незвичайні рішення. Ф. Баррон і Д. Харрінгтон розглядають креативність як здатність адаптивно реагувати на необхідність нових підходів і нових продуктів. Така здатність дозволяє також усвідомлювати нове в бутті, хоча процес може мати як свідомий, так і несвідомий характер. Створення нового творчого продукту багато в чому залежить від особистості творця та сили його внутрішньої мотивації. Специфічними властивостями креативного процесу, продукту та особистості є їх оригінальність, спроможність, валідність, адекватність завданню і ще одна властивість, що може бути названою придатністю естетичною, екологічною, оптимальною за формою, правильною й оригінальною на певний момент. Креативні продукти можуть бути різні за природою: нове рішення проблеми в математиці, відкриття хімічного процесу, створення музики, картини чи поеми, нової філософської або релігійної системи, інновація в юриспруденції, свіже рішення соціальних проблем тощо [174].

Л. Ткаченко феномен креативності визначає як здатність особистості до варіативності, гнучкості, інноваційності мисленнєвої діяльності, що передує процесу творчої дії. Креативність вважається такою якістю особистості, що може бути сформованою завдяки особливим умовам виховання та навчання. Основними з таких умов є розвиток особистості, мотивація до творчої діяльності та свобода індивідуальності. Ці умови мають дотримуватися креативним управлінням, яке є заключним ланцюгом у системі індивідуальних і суспільних чинників, що зумовлюють розвиток творчої діяльності [156].

У сучасній науці крім поняття «креативність» виокремлюється поняття «творчість». Як зазначає В. Боксгорн, різниця між поняттями полягає в тому, що результатом творчої діяльності повинні бути методи, прийоми, підходи, які б мали практичну спрямованість, а не суто теоретичний матеріал [46].

Тобто творчий кваліфікований робітник створює продукти творчості (об'єктивно нові), креативний кваліфікований робітник трансформує

засвоєний досвід, у ході якого він реформує продукт праці, характеристикою креативності є прояв індивідуальності.

Л. Сліпчишин уважає, якщо креативність – це здатність народжувати нові ідеї, зв'язки, бачення ситуації, то творчі здібності є інтеграцією цих компонентів та особистісно-ціннісної рефлексії творчих досягнень. У цьому аспекті, зазначає науковець, набуває особливого значення ціннісне ставлення не лише до своєї діяльності, але й до досягнень своїх конкурентів. Тому для розвитку творчих здібностей особистості необхідна ціннісна підтримка. Одним із завдань педагогіки є створення умов для вияву і реалізації творчих здібностей особистості учня, допомоги йому потрапити у творчу ситуацію самозростання, наповнивши її ціннісним і вчинковим змістом [155, с. 202].

Креативність виявляється через відчуття, роздуми, знання, почуття, дії особистості, але в умовах відсутності тиску з боку середовища і в невимушеній обстановці. Обачність, яка диктується ситуацією, призводить до гальмування психічних процесів і не дозволяє вільно висловлювати думки. Результати творчої діяльності залежать від процесу взаємодії між суб'єктом і довколишнім його психологічним середовищем. Тому й для прояву творчості потрібна вільна, невимушена обстановка [155, с. 202].

Креативність як уміння адаптуватися до зовнішніх умов існування, здатність до виявлення гнучкості й оригінальності мислення, спроможність до створення неповторного продукту, який має цінність, є не лише вродженою особливістю індивіда, а й властивістю, що може бути розвинутою за певних обставин [157, с. 65-66].

Отже, для розвитку творчого мислення в учнів педагог у своїй роботі має керуватися такими вимогами: уважно ставитись до незвичайних питань, ідей; підкреслювати цінність ідей учнів; стимулювати самостійне навчання і хвалити учнів за це; надавати час для навчання або практики, результати якої не оцінюються, а отже, не несуть загрози для учня, що продукує ідеї. Для цього пропонується завдання для формування творчих компонентів мислення, застосування яких не вимагає спеціальних знань, а самі вони

розглядаються як «одиниці навчання» [101, с. 35-36].

Творче мислення ґрунтується на таких принципах: сприйнятливість до явищ випадковостей, вихід за межі логічного мислення, інтегративність мислення, гармонійне поєднання активності двох сигнальних систем.

Формування творчого мислення особистості здійснюється в такій послідовності:

- формування вмінь творчо мислити за допомогою спеціальних правил та алгоритмів;
- здійснення практичних дій щодо застосування вмінь творчо мислити при розв'язанні задач, виконанні завдань;
- цілеспрямоване застосування вмінь творчо мислити в проблемних ситуаціях [155, с. 204].

Ініціативність – морально-психологічна риса особистості, яка характеризується здатністю і схильністю до активних дій [160, с. 145].

О. Трошкін розглядає ініціативність як складну якість особистості, в якій виявляється діяльнісний стан людини з її ставленням до цілей, змісту, характеру діяльності та прагненням мобілізувати свої морально-вольові зусилля на досягнення навчально-творчої й професійно-практичної мети [159]. Ініціативність – вольова якість особистості, як уміння добре і легко братися до справи не чекаючи на зовнішню стимуляцію [138].

На підставі вищевикладеного доходимо висновку, що розвиток у майбутніх кваліфікованих робітників таких якостей, як креативність, ініціативність сприяє формуванню особистісно-рефлексивного компонента.

Отже, розглянувши сутність і структуру феномена «конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг», можемо констатувати, що лише сукупність усіх зазначених компонентів (стимульовально-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний) може забезпечити високий рівень сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.

1.3 Педагогічні умови формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти

сфери послуг

Однією з ключових проблем розвитку професійної освіти в Україні за сучасних умов праці є забезпечення її якості відповідно до вимог роботодавців з урахуванням динамічних змін на ринку праці та європейських критеріїв ефективної професійної підготовки [66].

Проблема підготовки високоякісного виробничого персоналу актуалізується як динамічними змінами технологій на високотехнічному виробництві, так і необхідністю інтелектуалізації праці, сталим попитом на робітників високої кваліфікації, які вміють самостійно виконувати складну наукоємну роботу, нести відповідальність за її результати, а також володіють кількома суміжними професіями [154, с. 6].

Відповідно до цього важливо, щоб майбутні кваліфіковані робітники сфери послуг обрали шлях професійного зростання, накопичення майстерності й активної життєвої позиції. Саме педагогічний супровід забезпечить стимулювання розвитку позитивних кар'єрних очікувань, поглиблення розуміння власних інтересів з усвідомленням перспективності кар'єрного зростання і конкурентної боротьби на ринку праці, формування конкурентоспроможності [122, с. 71].

У науковій літературі педагогічний супровід розглядається як метод, що використовується для створення умов прийняття оптимальних рішень у ситуаціях життєвого вибору [128]. Відповідно до теми дослідження, педагогічний супровід майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг у формуванні конкурентоспроможності забезпечить поглиблення розуміння власних здібностей і можливостей, формування ціннісного ставлення до своєї особистості, вміння встановлювати та підтримувати стосунки з довколишніми, сприяти формуванню їхньої самосвідомості [122].

Важливим складником такого процесу є забезпечення відповідних педагогічних умов, що уможлиблює реалізацію поставлених завдань.

Умова – філософська категорія, яка виражає відношення предмета до довколишніх явищ, без яких він існувати не може. Умови становлять те

середовище оточення, у якому явище виникає, існує й розвивається [166, с. 259].

За визначенням С. Ожегова, «умова – це обставина, від якої що-небудь залежить; вимога, яку висуває одна зі сторін, що домовляються; усна або письмова угода про що-небудь; правила, установлені в якій-небудь сфері життя та діяльності; обстановка, у якій щось відбувається [110].

На думку В. Андреева, умови є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання й застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення дидактичних цілей [5].

Під педагогічними умовами В. Манько розуміє взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, яка забезпечує високу результативність освітнього процесу і відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності [98].

За О. Федоровою педагогічні умови – це сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей, що забезпечують успішне розв'язання поставленого завдання [165].

До педагогічних умов О. Романовська відносить такі, які свідомо створюються в освітньому процесі й повинні забезпечувати найбільш ефективний перебіг цього процесу. Науковцем розглядаються організаційно-педагогічні умови конкурентоздатності фахівців інженерно-педагогічного навчального закладу: розвиток мотивації оволодіння професією на основі системи професійно орієнтованих знань; включення в професійно орієнтовану діяльність з метою розвитку професійних якостей і умінь; організація педагогічної рефлексії з метою формування конкурентоздатності майбутніх інженерів-педагогів [137].

Л. Криницька, досліджуючи організацію професійної підготовки безробітних до підприємницької діяльності у сфері послуг визначає такі педагогічні умови: оновлення змісту професійно-практичної підготовки; участь у професійних тренінгах-семінарах, майстер-класах тощо; оволодіння інформаційно-комунікаційними технологіями; участь у виставках, конкурсах

фахової майстерності [78].

У своїх працях Г. Матукова визначила і обґрунтувала педагогічні умови підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю і розвитку в них компетентності до підприємницької діяльності: застосування інтеграційного підходу до вивчення економічних дисциплін; організація навчального комунікативного простору та моделювання комунікативних ситуацій професійного характеру; забезпечення взаємозв'язку навчального матеріалу фундаментальних економічних дисциплін із змістом господарської діяльності підприємств; наближення процесу підготовки студентів до практичної діяльності підприємця-новатора [99].

Соціально-економічні умови розвитку, пов'язані із входженням України до європейського співтовариства, спонукають до змін в усіх сферах суспільного життя, зокрема, в системі професійної освіти, перед якою постає завдання забезпечення усіх галузей господарства конкурентоспроможними кадрами. Зміни суспільних вимог нині стимулюють активне нарощування кількісних та якісних вимірів сфери послуг як найперспективніших галузей економіки, що швидко розвивається, діяльність якої має значний вплив на економічне життя та побут суспільства. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває підготовка фахівців сфери обслуговування, які володіють не лише високою кваліфікацією, а й уміють працювати на відповідному професійно-культурному рівні, мають здатність до конкуренції, вміють організувати власну справу [139].

Суспільні вимоги нині стимулюють активне зростання кількісних та якісних вимірів сфери послуг, збільшується попит і підвищуються вимоги до їх якості. Це потребує від майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування не лише належної компетентності, а й високої культури обслуговування, глибокого розуміння сутності ринкових процесів та економічно-організаційного механізму функціонування сучасних підприємств сфери обслуговування, наявності навичок організації надання послуг та

управління підприємствами сфери обслуговування, здатності витримувати конкуренцію, що детермінує завдання закладів професійної освіти відповідного профілю. Отже, завдання підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування у закладах професійної освіти сфери послуг полягає у спрямованості змісту освітнього процесу на розвиток в учнів здатності до конкуренції, забезпеченні учнів системою знань та практичних умінь щодо організації власної справи та створенні рефлексивно-оцінного середовища в освітньому процесі закладу професійної освіти, тобто – у формуванні конкурентоспроможності [139].

У дослідженні педагогічними умовами формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників закладів професійної освіти сфери послуг визначено такі:

- *спрямованість змісту освітнього процесу на розвиток в учнів закладів професійної освіти здатності до конкуренції;*
- *забезпечення майбутніх кваліфікованих робітників системою знань та практичних умінь щодо організації власної справи;*
- *створення рефлексивно-оцінного середовища в освітньому процесі закладу професійної освіти.*

Розглянемо кожну з визначеної сукупності педагогічних умов більш детально.

Педагогічна умова - *спрямованість змісту освітнього процесу на розвиток в учнів закладів професійної освіти здатності до конкуренції* визначена з урахуванням вимог ринкової економіки до майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг щодо жорсткої конкуренції на ринку праці.

Конкуренція породжує конкурентне середовище. Конкурентне середовище представлене значною кількістю самостійних (незалежних) організацій, які прагнуть зміцнити своє економічне становище, залучаючи покупців завдяки пропозиції кращих умов продажу порівняно з конкурентами. Сфера послуг поступово освоює механізм ринкових відношень, що супроводжується формуванням у ній конкурентного

середовища. Світовий досвід свідчить, що в умовах конкуренції жоден суб'єкт ринку послуг не може ефективно працювати без детального розуміння форм і функцій конкуренції, особливостей конкурентної стратегії [104, с. 85].

Тому виходили передусім із того, що вимогою при визначенні першої умови стала необхідність урахування положення про те, що формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг неможливе без спрямованості змісту навчального процесу на розвиток в учнів здатності до конкуренції.

Теоретичними засадами для обґрунтування означеної педагогічної умови стали дослідження С. Безбородих [13], В. Бикової [16], І. Вдовенко [24], Л. Галаган [31], Г. Матукової [100] та ін. Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження свідчить, що проблема спрямованості змісту освітнього процесу на розвиток в учнів здатності до конкуренції практично не розроблена.

Перш ніж розглянути спрямованість змісту навчального процесу на розвиток в учнів здатності до конкуренції, визначимо поняття «здатність».

В Українському педагогічному словнику С. Гончаренко подає таке визначення поняття «здатність» — властивість індивіда, яка визначає його можливість, спроможність, нахил до виконання певної діяльності; зумовлюється рівнем знань, здібностей, умінь, навичок, особистісними якостями (риси характеру і темперамент, особливості емоційно-вольової сфери); розвивається, поглиблюється в процесі практичної діяльності людини, значну роль при цьому відіграють природні нахили людини, задатки [160, с. 135].

У словнику української мови поняття «здатність» — набуття особистістю в процесі життєдіяльності певних властивостей, а не народження з ним [146].

Уважаємо, що здатність до конкуренції — це система властивостей особистості і діяльності майбутнього кваліфікованого робітника, яка характеризує його можливості і спроможність до суперництва.

Досліджуючи сучасні проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, необхідно відзначити, що на рівні професійної освіти для розвитку в учнів здатності до конкуренції особливої актуальності набуває питання зміни динаміки і структури педагогічного процесу в закладах професійної освіти. Основним вектором організації такого педагогічного процесу є формування компетентного майбутнього кваліфікованого робітника, здатного вирішувати різні завдання, в тому числі з високим ступенем використання інноваційних підходів у професійній діяльності.

Зміни освітніх цілей визначають зміни у функціонуванні освітнього процесу закладу професійної освіти: внесення необхідних змін у зміст і структуру навчального матеріалу; добір і структурування змісту навчання для розвитку в учнів здатності до конкуренції вимагають інтегрування навчального матеріалу з різних галузей знань, що, у свою чергу, зумовило потребу в розробці відповідного навчально-методичного забезпечення.

З подальшим розвитком високих технологій, кваліфіковані робітники все більше будуть мати потребу в міждисциплінарних знаннях і вміннях, які дадуть їм змогу аналізувати, інтерпретувати й використовувати інформацію стосовно різних ситуацій професійної діяльності, керувати складними виробничими процесами тощо [107].

Уважаємо, що для розвитку здатності до конкуренції в ході підготовки майбутніх кваліфікованих робітників закладів професійної освіти сфери послуг необхідно широко використовувати інформаційні технології і нові засоби комунікації. Це пов'язано з тим, що з упровадженням інноваційних технологій та нововведень в організації праці відбулися значні зміни. Це і комп'ютеризація виробництва, зменшення числа робочих місць, і встановлення нового сучасного обладнання. У зв'язку з цим змінилися вимоги до робітників. Вони мають бути здатними для швидкого освоєння професії на виробництві та адаптації до технологічних і організаційних

нововведень [81]. Тому створення у закладах професійної освіти сучасної інноваційної ефективної системи підготовки учнів є однією з найважливіших умов конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників. Сучасний етап розвитку системи професійної освіти характеризується впровадженням інформаційних ресурсів (хмарні технології, електронна бібліотека тощо) в усі аспекти її функціонування.

Формування конкретних навичок і вмінь використання інформаційно-освітніх ресурсів у майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг необхідно здійснювати за принципом діяльності на основі відібраного матеріалу. Необхідно враховувати психологічні вікові особливості учнів, здатність орієнтуватися на розумові завдання, що вимагають конструювання відповіді, а не просто механічного запам'ятовування [11, с. 123].

Курс держави на євроінтеграцію зумовив переорієнтацію не тільки різних галузей економіки, а й розвиток ринку праці шляхом приведення трудового законодавства до вимог Європейського Союзу, поліпшення інвестиційного клімату, підвищення продуктивності і якості праці, зростання конкурентоспроможності національної робочої сили за рахунок можливого розширення доступу до систем професійної підготовки у провідних європейських країнах, внесення змін у вітчизняну систему підготовки робітничих кадрів шляхом запровадження Державних стандартів професійно-технічної освіти на основі компетентнісного підходу [97, с. 142].

У багатьох європейських країнах мету стандартів професійної освіти розуміють у «забезпеченні зв'язку між професійною підготовкою та економічним сектором, у якому учасники мають знайти роботу після підготовки» [102, с. 5].

Сучасний ринок праці, який постійно змінюється, означає, що молоді люди, імовірно, не матимуть одне місце роботи впродовж усього трудового життя. Молоді доведеться неодноразово змінювати роботу і кваліфікацію. Крім того, в пошуках роботи, можливо знадобиться переїхати в інший регіон.

Тому необхідно допомогти молодим людям виробити здатність справлятися з такою гнучкою кон'єктурою ринку праці. Необхідно також розвинути навички, що дозволяють більш ефективно працювати в малому чи середньому бізнесі. Молодим людям потрібні і такі навички, як здатність організовувати і вести власну справу сьогодні чи коли-небудь у майбутньому, оскільки саме в цьому напрямі йде розвиток національної економіки [81].

Водночас, за Л. Галаган, конкуренція нерозривно супроводжує професійну діяльність підприємців, що зумовлює конкурентний характер підприємницької діяльності та необхідність забезпечення конкурентоздатності її суб'єктів. Конкурентний характер підприємницької діяльності прямо або опосередковано визначає її зміст, умови здійснення, функції та психологічні характеристики підприємця [30].

Ураховуючи те, що здатність до конкуренції є однією з ключових вимог, які ставить сучасний ринок праці до майбутніх кваліфікованих робітників, а серед основних компетентностей, якими повинні володіти випускники закладів професійної освіти, є ініціативність та підприємливість, переходимо до визначення другої педагогічної умови – *забезпечення майбутніх кваліфікованих робітників системою знань та практичних умінь щодо організації власної справи.*

В Україні ринок послуг формувалася відповідно до вимог централізованої, планової системи господарювання і тривалий час фінансувалася державою за залишковим принципом. Зі здобуттям незалежності країна отримала у спадок сформовану структуру ринку послуг, основними суб'єктами якого були державні спеціалізовані підприємства – «будинки побуту», комбінати побутового обслуговування тощо, які надавали відповідні послуги для населення. З формуванням в Україні ринкової економіки розпочався і розвиток підприємництва. На сьогодні основою ринку послуг є малі підприємства, засновані на приватній власності [104, с. 68].

На думку Л. Криницької, аналіз умов для здобуття професійної освіти, фахового становлення і можливостей працевлаштування робітників сфери

послуг виявляє такі суперечності: між зростанням на ринку праці попиту на підприємців сфери послуг та низькою спроможністю закладів професійної освіти організувати ефективну професійну підготовку випускників з належним рівнем готовності до створення власного підприємства [112].

Уважаємо, що конкурентоспроможність кваліфікованих робітників у сфері послуг повинна забезпечуватись орієнтацією професійної освіти на світову освітню тенденцію – навчання впродовж життя, поєднання можливостей новітніх педагогічних технологій із традиційними, створення системи професійного навчання учнів до підприємницької діяльності у закладах професійної освіти.

Відтак, однією з головних умов розвитку підприємництва, можливостей відкриття власного підприємства (бізнесу) є знання та інформація про ситуацію на ринку праці [154, с. 182].

Формування вмінь щодо організації власної справи в учнів закладів професійної освіти сфери послуг є актуальним з кількох педагогічних причин. По-перше, на ринку праці зростає попит на підприємців сфери послуг, що призводить до розвитку малого бізнесу. Тому у закладах професійної освіти необхідно забезпечувати майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг системою знань та практичних умінь щодо організації власної справи. По-друге, робота підприємця є однією з найскладніших видів трудової діяльності, що потребує не лише ґрунтовних спеціальних знань (економіка, фінанси, право, менеджмент тощо), а й комплексу психологічних якостей і ключових компетенцій особистості. Тому підготовку до неї доцільно розпочинати ще в закладі професійної освіти. По-третє, розвиток ринкової економіки в Україні викликав підвищений інтерес учнівської молоді до малого бізнесу, спричинив спрямованість випускників закладів професійної освіти на підприємницьку діяльність, організацію власного підприємства. Тому необхідна системна допомога учням щодо створення своєї справи.

Аналіз наукової літератури [33; 78; 81; 99; 116; 154] дозволив

констатувати, що в закладах загальної середньої освіти та вищої освіти проводиться системна робота щодо підготовки учнів та студентів до самоорганізації та підприємницької діяльності.

Так, у дисертаційному дослідженні Л. Криницька розглянула організацію професійної підготовки безробітних до підприємницької діяльності у сфері послуг. Науковець вважає, що однією з причин невисокого рівня зайнятості населення нашої країни в малому бізнесі на відміну від європейських країн є те, що значна частина працездатного населення нашої держави не прагне працювати в приватному секторі через недосконалу законодавчу базу в підприємстві, відсутність належного фінансового забезпечення, низьку ефективність діяльності інфраструктури підтримки підприємництва, а найголовніше – більшість українців не мають відповідної професійної підготовки з організації та ведення власної справи [78].

Л. Криницька також зазначає, що люди мають хибні уявлення щодо можливості стати підприємцем, їм видається, що цієї мети можна досягти без спеціальних знань чи відповідної професійної підготовки. Проте, підприємництва потрібно навчатися, оскільки неодмінною умовою високої ефективності в будь-якій сфері діяльності є отримання необхідних знань і уявлень про її принципи, форми та методи, сфери прикладання, тобто засвоєння відповідних азів у здійсненні послідовних кроків майбутнього підприємця щодо заснування, становлення і просування власної справи. Отже, підприємцем має і мусить бути людина не лише з яскраво вираженими рисами лідера, зі здатністю впливати на інших людей, а й професійно підготовлена [154].

Сучасні психолого-педагогічні досягнення в організації професійного навчання робітників і фахівців засвідчують, що людина є головним суб'єктом, початком і кінцевою метою освітнього процесу. Відповідно до цього, організація професійної підготовки фахівців для підприємницької діяльності в більшій мірі залежить від особистості учня, його фізіологічних,

психологічних, соціальних і професійних особливостей. Виходячи з цього, провідним завданням в організації професійної підготовки фахівців є усвідомлення та врахування учнями і педагогами цих особливостей [78].

У дослідженні Л. Паращенко щодо формування в учнів ліцею бізнесу організаторських і управлінських умінь як основи їхньої професійної спрямованості на сферу підприємницької діяльності зазначено, що перехід суспільства до нової економічної системи спричинив потяг молоді до практичної участі в ринкових відносинах, підприємницькій діяльності. Формування особистості нового типу – ділової, підприємливої, здатної до організації й управління, набуло соціальної актуальності [118].

Науковець розглядає концептуальні засади підготовки ліцеїстів до управлінської та організаторської діяльності:

- залучення до суспільно корисної діяльності, оволодіння в змодельованих чи практичних ситуаціях та імітаційних іграх ролями і позиціями, необхідними для розуміння суті підприємництва;
- виховання особливих рис характеру: волі, здатності до самоорганізації, лідерства, відповідальності;
- формування підприємницької компетентності й культури;
- навчання партнерства, групового (командного) стилю роботи, взаємодії з іншими людьми;
- навчання технології роботи з підприємницькою ідеєю: визначення підприємницьких ідей, пошук шляхів їх здійснення, складання бізнес-плану [118].

А. Булах у ході дослідження було виявлено загальні та специфічні особливості формування підприємницької компетентності учнів закладів професійної освіти швейного профілю, а саме: цільова настанова, формування позитивного ставлення до підприємницької діяльності, вміння ставити цілі й розробляти програму їх досягнення, бачити практичні результати, володіти інноваційними засобами здійснення підприємницької діяльності [22].

О. Курбатов зазначає, що навчання ділової активності здобуває все більш пріоритетне значення в багатьох країнах світу. Уведення навчання ділової активності в закладах освіти – це один із шляхів підвищення інформованості молоді про підприємництво і заповзятливість, а також розвитку особистісних навичок, життєвої позиції і поведінкових моделей [81]. Г. Матукова приділяє увагу теоретико-методологічним засадам розвитку підприємницької компетентності майбутніх фахівців економічного профілю [99].

Натомість, питання забезпечення майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг системою знань та практичних умінь щодо організації власної справи у закладах професійної освіти практично не розроблено.

Науковці [47] зазначають, що майбутні приватні підприємці схильні недооцінювати роль планування приватного підприємства взагалі і підготовки обґрунтованого бізнес-плану зокрема. При цьому вони покладаються на власну інтуїцію, ринкові перспективи, які здаються вигідними, й інші обставини. І зазнають серйозних ускладнень при спробі чітко й у визначеній системі викласти своє бачення бізнесу. Тому забезпечення майбутніх кваліфікованих робітників системою знань та практичних умінь щодо організації власної справи можливе при інтегруванні у робочі навчальні плани професій сфери послуг елективного курсу з основ організації власної справи, опануванні учнями елективного курсу, обов'язковому виконанні підсумкової проектної роботи щодо створення власного підприємства та презентації даної роботи.

Учнівські проекти мають цілий ряд важливих характеристик і переваг:

1. Учні досягають колективного схвалення проекту внаслідок погодження суперечливих поглядів, полярних точок зору;
2. Учні заглиблюються у світ дорослого життя, набувають життєвого досвіду;
3. В учнів розвивається творче мислення та практичні навички;
4. Проекти допомагають примножити наявні знання та посилити їх розуміння, виявити прогалини у підготовці й опрацюванні того чи іншого

програмного матеріалу, тобто, фактично встановити рівень реально досягнутої обізнаності;

5. Проекти вимагають зосередження зусиль з метою їхнього ефективного виконання у призначений термін;

6. Реалізація проектів дає можливість оцінювати діяльність майбутніх кваліфікованих робітників з погляду як набуття знань, так і виявлення індивідуальних і соціальних поведінкових якостей, а також моделей психокомунікативної поведінки [122, с. 125].

Важливим у системній підготовці учнів щодо організації власної справи вважаємо демонстрацію особистої історії успіху випускниками закладу професійної освіти – приватними підприємцями, організацію екскурсій, виробничого навчання та виробничої практики на їхніх підприємствах.

З огляду на зауважене, інтерес складає доробок Г. Омельченко, яка вважає, що саме педагогічна взаємодія майстрів виробничого навчання і викладачів спеціальних дисциплін щодо відбору і структурування змісту професійного навчання і практики є головною в професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників. Науковцем розроблено методіку проведення бінарних занять (дуальної освіти) із виробничого навчання та спеціальної технології, сутність якої полягає в забезпеченні інтеграції змісту теорії та практики професійної підготовки кваліфікованих робітників, поетапної організації їхньої пізнавальної діяльності й формування практичних умінь, навичок, а також використанні таких форм занять, як інтегровані уроки, лабораторно-практичні роботи, технологічні конференції, майстер-класи, уроки-екскурсії, уроки створення творчих проектів. Методика проведення бінарних занять із виробничого навчання та спеціальної технології репрезентована інтегрованим навчально-методичним комплексом, який охоплює систему навчально-планової документації, навчальні посібники, методичні рекомендації щодо проведення лабораторно-практичних робіт, контрольні завдання, критерії

оцінювання навчальних досягнень учнів, забезпечує розвиток їхньої професійної компетентності, творчого потенціалу й дає можливість самостійно опрацьовувати навчальний матеріал [111].

Підсумовуючи, можна зазначити, що забезпечення майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг системою знань та практичних умінь щодо організації власної справи сприяє формуванню їхньої конкурентоспроможності, а результати практичної діяльності учнів як організаторів власної справи надають можливість швидше адаптуватися до нових умов навчання і трудової діяльності, вимог ринку праці, успішно діяти в знайомих і нестандартних ситуаціях та започатковувати власну справу.

Ураховуючи те, що забезпечення майбутніх кваліфікованих робітників системою знань та практичних умінь щодо організації власної справи включає систематичне проведення в закладах професійної освіти спеціальних заходів, спрямованих на усвідомлення й оцінку учнями значення підприємницької діяльності як запоруки їхньої конкурентоспроможності, переходимо до визначення наступної педагогічної умови - *створення рефлексивно-оцінного середовища в освітньому процесі закладу професійної освіти*, що передбачає оцінку й аналіз власних професійних дій з метою формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг.

Аналіз наукової літератури свідчить, що проблему створення середовища в освітньому процесі закладу освіти системно висвітлено в наукових працях О. Бодальова [18], А. Деркача [3], О. Дубасенюк [52], В. Желанової [57], В. Ясвін [173] та ін.

У тлумачному словнику дається таке пояснення поняттю «середовище»: оточення, сукупність природних і соціально-побутових умов, а також сукупність людей, пов'язаних спільністю цих умов, у яких протікає діяльність людського суспільства, організмів [158].

Педагогічне середовище – спеціально, згідно з педагогічними цілями організована система міжособистісних відносин і ставлень до світу [73].

Рефлексивні вміння, що формуються завдяки цій умові, пов'язані з

контрольно-оцінною діяльністю особистості, яка спрямована на самого себе, саморегуляцію поведінки й діяльності, усвідомлення та оцінку освітніх й професійних дій, актуалізацію особистісних якостей, що відображають конкурентоспроможність, розвиток спроможності проектувати свій професійний розвиток; усвідомлення себе як суб'єкта освітньо-професійної діяльності [137].

Рефлексивні процеси є не тільки показником усвідомленого ставлення до процесу навчання, але й інструментом, за допомогою якого здійснюється формування особистості конкурентоздатного фахівця під час професійної підготовки [137].

Б. Вульф та В. Харкін зазначають, що будь-яка рефлексія передбачає сумніви – в собі, своїй позиції, своїх можливостях, які можуть призвести до песимізму, що провокує пасивність, бездіяльність, відмову від мрії, невіру в успіх, чи оптимізму, який спонукає до активних дій, подолання себе та обставин, пошуку та реалізації способів самоствердження. Для професіонала особливе значення має позитивна орієнтація, важливо постійно сумніватися, здійснювати самоаналіз із метою роботи над собою; рефлексія не стільки констатація наявності чи відсутності професійних якостей, скільки стимулювання їх розвитку, збагачення, посилення. Освітній процес повинен стимулювати свідоме сприйняття знань та вмінь, від внутрішнього пробудження до самовдосконалення [29].

Отже, необхідно розглядати підготовку конкурентоспроможних кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг не тільки з позиції підвищення рівня їхньої освіти і самостійності, а ще й з позиції здатності до власної оцінки та рефлексії, що вимагає створення особливого освітнього середовища.

На думку В. Лебідь, наявність рефлексивно-оцінного середовища в освітньому процесі закладу освіти сприятиме формуванню вмінь майбутніх фахівців контролювати свої дії, в тому числі й розумові, відслідковувати логіку розгортання своєї думки (судження); вміння бачити у відомому

невідоме, в очевидному незвичне, тобто бачити суперечності, які є причиною розвитку думки; здійснювати діалектичний підхід до аналізу ситуації, перетворювати явище, що спостерігається чи аналізується залежно від мети чи умов [129].

Аналізуючи вищевикладене, доходимо висновку, що створення рефлексивно-оцінного середовища в освітньому процесі закладу професійної освіти спонукає майбутніх кваліфікованих робітників до постійного пошуку та особистісної оцінки вже наявного власного досвіду, корекції своїх професійних дій, самоаналізу, самовивчення, роботи над собою та на основі цього здійснення подальшого саморозвитку для підвищення своєї конкурентоспроможності на ринку праці.

Науковцями (В. Бикова, Л. Криницька, М. Пальчук) доведено, що конкурентоспроможність підприємливої особистості на ринку праці переважно визначається її професійно-практичною підготовкою, а, оскільки, рефлексія майбутніх кваліфікованих робітників пов'язана з особливостями їхньої професії та власним професійним досвідом, то організація рефлексивно-оцінного середовища насамперед здійснюється під час проходження учнями виробничого навчання та виробничої практики [16; 78; 116].

Професійно-практична підготовка в закладі професійної освіти та на підприємствах сфери послуг є провідною у процесі підготовки майбутніх кваліфікованих робітників упродовж всього періоду навчання, а в останній рік отримання професійної освіти особливого значення набуває переддипломна практика на виробництві.

Як зазначає М. Пальчук, успіх діяльності учнів, діловий контакт між ними та наставниками на виробництві, їхня задоволеність виробничою практикою досягається шляхом перетворення взаємин учнів і наставників на підставі ділового співробітництва через використання різних форм виробничого навчання, що має змогу розкрити і враховувати можливості наставників, специфіку професії, індивідуальні особливості учнів з метою

актуалізації потреб учнів у самоаналізі та самооцінці своїх можливостей стосовно обраної професії [116].

У наукових працях І. Гриценок розкрито особливості розробленої і впровадженої методики рейтингового оцінювання учнів з виробничого навчання у закладах професійної освіти швейного профілю, суть якої визначається так: встановлення єдиних підходів до визначення норм оцінювання; активна участь учнів у контролі та оцінюванні власних навчальних досягненнях; стимулювання систематичної творчої роботи учнів протягом усього періоду навчання; формування стійкої системи професійного відповідальності за результат навчання, що сприяє підготовці учнів до прийняття самостійних (як стандартних, так і не стандартних) виробничих рішень тощо [36].

Аналізуючи вищевикладене, можна зазначити, що з метою створення рефлексивно-оцінного середовища необхідно спрямовувати діяльність учнів на постійну інтерпретацію, пояснення та прогнозування можливого розвитку різноманітних ситуацій, що виникають під час праці за професією, розгляд недоліків у роботі та можливість їх усунення.

Для створення рефлексивно-оцінного середовища вважаємо доцільним використовувати такі методи: самоспостереження, ведення щоденників виробничого навчання та виробничої практики з метою здійснення самоаналізу власної виробничої діяльності, аналізу виробничих ситуацій, прийняття участі в майстер-класах професійного спрямування, створення професійних портфоліо, проведення рефлексивних бесід.

Т. Кремешна зазначає, що завдяки постійній рефлексії власної навчальної діяльності, виконанню рефлексивних тренінгів та вправ, майбутні фахівці розуміють та усвідомлюють, що в результаті роботи над собою, через самопізнання, рефлексію своїх сильних і слабких сторін, відбуваються позитивні зміни у виробничій діяльності, професіоналізмі, мотиваційній сфері, активно розвиваються пізнавальні потреби, бажання самореалізуватися

в обраній професії [77].

На думку М. Пальчук, одним із найбільш ефективних методів є рефлексивна бесіда. Під рефлексивною бесідою розуміється проблемно-зорієнтований аналіз різноманітних фактів виробничої практики майбутніх кваліфікованих робітників, з метою їхньої оцінки та подальшого виправлення негативних сторін професійної діяльності. Основне завдання рефлексивної бесіди – допомогти учням оцінити власну професійну компетентність та знайти оптимальний шлях для вирішення власних професійних проблем. Основними умовами рефлексивної бесіди виступають зверненість свідомості майбутнього кваліфікованого робітника на самого себе та врахування уявлень учнів про свою виробничу діяльність [116].

Отже, важливим завданням у процесі створення рефлексивно-оцінного середовища є організація роботи щодо прийняття участі майбутніми кваліфікованими робітниками в майстер-класах професійного спрямування. Демонстрація досвіду професійної роботи провідних фахівців галузі та їхній особистий приклад успішності підвищує рівень задоволеності майбутніми кваліфікованими робітниками обраною професією та спонукає їх до самовдосконаленості і постійного розвитку.

Необхідність участі майбутніми кваліфікованими робітниками в майстер-класах професійного спрямування вбачаємо не лише в тому, щоб учні змогли отримати додаткові сучасні знання та професійні навички в галузі, але й мали на меті розвиток в учнів мотивації до професійної діяльності, пізнавальні потреби, бажання постійно вдосконалюватися в обраній професії.

Ураховуючи особливості комунікації працівників сфери послуг, вважаємо за доцільне у майбутніх кваліфікованих робітників формувати і вдосконалювати навички успішної самопрезентації шляхом проведення тренінгів, виконання вправ, створення професійних портфоліо. Як зазначає Н. Абабілова, успішна самопрезентація фахівців складається з таких умінь: встановлення контакту, справлення позитивного першого враження,

здійснення вербального та невербального спілкування, входження в контакт, активне слухання та толерантне ставлення, адекватне реагування на ситуації, що виникли несподівано [1].

Створення рефлексивно-оцінного середовища в освітньому процесі закладу професійної освіти допомагає наповнити навчально-виробничий процес особистісним змістом, створює можливості до постійної оцінки та аналізу учнями власних професійних якостей, дозволяє самостійно вирішувати професійні ситуації, сприяє виникненню інтересу до обраної професії, підвищенню впевненості у власних силах та можливостях, що є необхідним при формуванні конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників.

Отже, теоретичний аналіз педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг дозволяє дійти певних узагальнень.

Можемо констатувати, що формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг неможливе без спрямованості змісту освітнього процесу на розвиток в учнів закладів професійної освіти здатності до конкуренції.

Забезпечення майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг системою знань та практичних умінь щодо організації власної справи можливе при інтегруванні у робочі навчальні плани професій сфери послуг елективного курсу з основ організації власної справи, опануванні учнями елективного курсу, обов'язковому самостійному виконанні підсумкової роботи щодо створення власного підприємства та презентації цієї роботи.

Створення рефлексивно-оцінного середовища в освітньому процесі закладу професійної освіти з метою формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг передбачає оцінку й аналіз власних професійних дій та їх корекцію, спонукає учнів до постійного пошуку та особистісної оцінки вже наявного власного досвіду, самоаналізу, самовивченню, роботи над собою та на основі цього здійснення подальшого

саморозвитку для підвищення своєї конкурентоспроможності на ринку праці.

Висновки до розділу 1

У першому розділі висвітлено теоретичні засади формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг: формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг у сучасних наукових дослідженнях; сутність і структура феномена «конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг»; педагогічні умови формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.

Дослідження предметної галузі дозволило встановити актуальність і значущість розглянутих у дисертаційному дослідженні питань. Ринок праці потребує фахівців, які здатні швидко адаптуватись до сучасних вимог ринкової економіки, що, у свою чергу, ставить нові завдання перед закладами професійної освіти щодо підготовки конкурентоспроможних кваліфікованих робітників.

Для більш глибокого осмислення суті формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг було проведено теоретичне дослідження законодавчих актів і положень, науково-дослідних робіт вітчизняних і зарубіжних авторів, економічної та психолого-педагогічної літератури.

Встановлено, що єдиного підходу до визначення економічної сутності понять «конкуренція» та «конкурентоспроможність» у вітчизняній та зарубіжній науці не існує, більшість науковців вважає, що конкуренція – це економічне суперництво між виробниками товарів та послуг за більш вигідні умови виробничої діяльності, збуту товарів та послуг, отримання завдяки цьому максимального прибутку; конкурентоспроможність вчені розглядають як здатність об'єкта витримувати конкуренцію в порівнянні з аналогічними

об'єктами на даному ринку; конкурентоспроможність буде проявлятися тільки в умовах конкуренції і через конкуренцію.

Поняття «конкуренція» і «конкурентоспроможність» як економічна категорія в науковій економічній літературі розглянуто достатньо широко.

Дослідники педагогічної сутності конкуренції розглядають її як уміння застосовувати комплекс знань, умінь та навичок, набутих у процесі навчання та професійної діяльності в конкретних виробничих умовах; педагогічна сутність конкурентоспроможності - це здатність певного об'єкта або суб'єкта перевершити конкурентів у заданих умовах.

У результаті розгляду наукового доробку педагогів з проблеми дослідження констатуємо, що формування конкурентоспроможності фахівців є однією з головних задач сучасної системи освіти, а підготовка конкурентоспроможного виробничого персоналу має міжнародне значення. Проте, попри увагу з боку науковців до проблеми формування конкурентоспроможності фахівців, їхньої професійної підготовки у закладах освіти, тематика формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг залишається недостатньо розробленою.

Відтак, видалось за можливе:

- науково обґрунтувати сутність феномена «конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг» та запропонувати власне трактування феномена «конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг» – це інтегральна динамічна характеристика особистості, що відбивається на здатності суб'єкта праці презентувати свої професійні можливості на ринку сфери послуг і перемагати у конкурентній боротьбі;

- довести, що структуру феномена «конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг» репрезентують стимулювально-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний та особистісно-рефлексивний компоненти.

- визначити педагогічні умови формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг, а саме: спрямованість змісту освітнього процесу на розвиток в учнів закладів професійної освіти здатності до конкуренції; забезпечення майбутніх кваліфікованих робітників системою знань та практичних умінь щодо організації власної справи; створення рефлексивно-оцінного середовища в освітньому процесі закладу професійної освіти.

Основні положення по першому розділу висвітлені в публікаціях автора [88], [89], [90], [91], [92], [93], [94], [95].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

1. Абабілова Н. М. Формування конкурентоздатності майбутніх перекладачів у процесі професійної підготовки : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Наталія Миколаївна Абабілова. – Одеса, 2012. – 261 с.
2. Азов Г. Л. Конкуренция : анализ, стратегия и практика / Г. Л. Азов. – М. : Центр экономики и маркетинга, 1996. – 208 с.
3. Акмеология : [учебное пособие] / А. Деркач, В. Зазыкин. – СПб. : Питер, 2003. – 299 с.
4. Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення // Збірник наукових праць III Всеукраїнської науково-практичної конференції / [Упорядники : М. А. Міропольська, Л. М. Купченко, А. В. Алексєєва, Н. В. Савченко]. – К. : ІПК ДСЗУ, 2008. – 456 с.
5. Андреев В. И. Конкурентология : [учебный курс для творческого саморазвития конкурентоспособности] / В. И. Андреев. – Казань : Центр инновационных технологий, 2004. – 468 с.
6. Андреева Ю. В. Развитие конкурентоспособности студентов-журналистов / Ю. В. Андреева // Педагогика. – 2006. – № 5. – С. 67–70.
7. Андрійко Т. Ю. Педагогічна сутність і структура конкурентоспроможності фахівця / Т. Ю. Андріяко // Вісник Черкаського університету. – Серія : Педагогічні науки. – Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2010. – Вип. 189. – Ч. 2. – С. 110–116.
8. Афанасьев В. Г. О системном подходе к воспитанию / В. Г. Афанасьев // Советская педагогика. – 1991. – № 2. – С. 77–81.
9. Балабанова Л. В. Конкуренція, конкурентні сили і переваги // Маркетинг : [навчальний посібник] / Л. В. Балабанова. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К., 2004. – Розд. 7. – С. 232–269. – (Вища освіта ХХІ століття.).
10. Балан Л. А. Формирование у будущих инженеров-программистов готовности к использованию дистанционных образовательных технологий в профессиональной деятельности : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лилия Александровна Балан. – Одесса, 2016. – 206 с.
11. Басова Н. В. Педагогика и практическая психология / Н. В. Басова. – Ростов-н/Д : «Феникс», 2000. – 416 с.

12. Батаршев А. В. Диагностика профессионально важных качеств / А. В. Батаршев, И. Ю. Алексеева, Е. В. Майорова. – СПб. : Питер, 2007. – 192 с.
13. Безбородих С. М. Формування конкурентоспроможності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Світлана Миколаївна Безбородих. – Старобільськ, 2016. – 209 с.
14. Безрукова В. С. Педагогика / В. С. Безрукова. – Екатеринбург : Изд-во Свердловского инж.-педагогич. института, 1994. – 340 с.
15. Бережний В. Конкурентоспроможність кваліфікованої робочої сили – основна вимога ринку праці / В. Бережний, Ю. Кравчук, Т. Дешко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=16030>. – Назва з екрана.
16. Бикова В. О. Управління процесом формування конкурентоздатності фахівця в умовах диверсифікації освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.06 «Теорія і методика управління освітою» / В. О. Бикова. – Луганськ, 2013. – 20 с.
17. Богиня Д. П. Концептуальні підходи до визначення конкурентоспроможності робочої сили на ринку праці / Д. П. Богиня // Україна : аспекти праці. – 1999. – № 6. – С. 38–43.
18. Бодалев А. А. Психология общения / А. А. Бодалев. – М. : Московский психолого-социальный институт, Воронеж : НПО «МОДЭК», 1996. – 256 с.
19. Большой психологический словарь / Сост. и общ. ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА; СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2009. – 811 с.
20. Бондар В. Управління розвитком конкурентоспроможності вчителя в процесі професійної підготовки / В. Бондар // Освіта і управління. – 2007. – Т. 10. – № 3/4. – С. 44–52.
21. Будущее образования : уроки неопределенности // Тезисы сессии Всемирного экономического форума в Давосе. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://biz.liga.net/upskill/all/stati/3225018-budushchee-obrazovaniya-uroki-neopredelennosti.htm>. – Назва з екрана.

22. Булах А. В. Модель формування підприємницької компетентності учнів професійно-технічних навчальних закладів швейного профілю / А. В. Булах // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал / МОН України, Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка; [редкол.: А. А. Сбруєва, О. Є. Антонова, Дж. Бішоп та ін.]. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. – № 9 (53). – С. 157–165.

23. Вачевський М. В. Педагогічні аспекти економічної підготовки молоді до вибору професії в сучасних умовах / М. В. Вачевський // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 1. – С. 190–204.

24. Вдовенко І. С. Теоретичні і методичні засади формування конкурентоспроможності в процесі підготовки висококваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах : дис... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Ігор Станіславович Вдовенко. – К., 2013. – 400 с.

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : ІРПНЬ; ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

26. Верещагина Л. А. Психология потребностей и мотивация персонала / Л. А. Верещагина, И. М. Карелина. – Х. : Изд-во Гуманитарный центр, 2002. – 152с.

27. Вигдорчик Е. Пути повышения конкурентоспособности предприятий / Е. Вигдорчик, А. Нецадин, И. Липсиц, А. Эйкельпаш, Т. Рыбакова, М. Каазер // Экономист. – 1998. – № 11. – С. 69–71.

28. Волкова Н. Проблема підготовки майбутніх економістів до управлінської діяльності / Н. Волкова // Неперервна професійна освіта : теорія і практика : науково-методичний журнал. – 2002. – Вип. 1 (5). – С. 17–26.

29. Вульфов Б. З. Педагогика рефлексии / Б. З. Вульфов, В. Н. Харькин. – М. : «Издательство Магистр», 1999. – 112 с.

30. Галаган Л. В. Психологічні особливості розвитку конкурентоздатності безробітних – майбутніх підприємців : дис... канд. психол. наук : 19.00.10 / Лариса Володимирівна Галаган. – К., 2013. – 220 с.

31. Галаган Л. В. Сутність конкурентоздатності людини як

економічного суб'єкта / Л. В. Галаган // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць / Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – 2010. – Т. 1 : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. – Ч. 25. – С. 102–111.

32. Гаркавенко С. С. Маркетинг : [підручник для студ. вищ. навч. закл.] / С. С. Гаркавенко. – К. : Лібра, 1998. – 383 с.

33. Гейлик А. В. Організаційно-педагогічні умови професійного зростання майбутніх фахівців з економіки і підприємництва у процесі навчально-практичної діяльності : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / А. В. Гейлик. – К., 2013. – 20 с.

34. Гетьман О. О. Поняття конкурентоспроможності продукції і методи її оцінки // Економіка підприємства : [навчальний посібник] / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. – К., 2006. – Розд. 13.3. – С. 451–454.

35. Горбашко Е. А. Управление качеством : [учебник для бакалавров] / Е. А. Горбашко. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Издательство Юрайт, 2014. – 463 с.

36. Гриценок І. А. Педагогічні умови організації виробничого навчання учнів ПТНЗ швейного профілю : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Інна Антонівна Гриценок. – К., 2007. – 317 с.

37. Грішнова О. Конкурентоспроможність персоналу підприємства : критерії визначення та показники вимірювання / О. Грішнова, О. Шпирко // Україна : аспекти праці. – 2004. – № 3 – С. 3–9.

38. Грішнова О. А. Конкурентоспроможність персоналу підприємства / О. А. Грішнова // Україна : Аспекти праці. – 2005. – № 3. – С. 3–9.

39. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : В 4 т. / В. Даль – М. : Русский язык, 1991. – Т. 4. – 201 с.

40. Дафт Р. Менеджмент / Р. Дафт. – СПб : Питер, 2001. – 832 с.

41. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п>. – Назва з екрана.

42. Державний стандарт професійно-технічної освіти з професії

«Кравець», 2016 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnicna-osvita/derzhavni-standarti-navchalni-plani-ta-programi/zatverdzeni-standarti-profesijno-tehnicnoyi-osviti-2006-2016> – Назва з екрана.

43. Державний стандарт професійно-технічної освіти з професії «Перукар (перукар-модельєр)», 2016 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnicna-osvita/derzhavni-standarti-navchalni-plani-ta-programi/zatverdzeni-standarti-profesijno-tehnicnoyi-osviti-2017> – Назва з екрана.

44. Державний стандарт професійно-технічної освіти з професії «Фотограф (фотороботи)», 2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnicna-osvita/derzhavni-standarti-navchalni-plani-ta-programi/zatverdzeni-standarti-profesijno-tehnicnoyi-osviti-2006-2016> – Назва з екрана.

45. Десятов Т. М. Національні рамки кваліфікацій у країнах ЄС : порівняльний аналіз : [монографія] / Тимофій Десятов. – К. : Артєк, 2008. – 264 с.

46. Діагностика рівнів сформованості професійної креативності в майбутніх соціальних педагогів / В. В. Боксгорн // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – №2 (15). – С. 171–175.

47. Должанський І. З. Бізне-план : технологія розробки : [навчальний посібник] / І. З. Должанський, Т. О. Загорна. – [2-ге вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009 р. – 384 с.

48. Должанський І. З. Конкурентоспроможність підприємств : [навчальний посібник] / І. З. Должанський, Т. О. Загорна. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.

49. Доль П. Маркетинг-менеджмент и стратегия : пер. с англ. / П. Дойль; под ред. Ю. Н. Каптуревского. – [3-е изд.]. – СПб. : Питер, 2002. – 544 с.

50. Драган О. І. Управління конкурентоспроможністю підприємств : теоретичні аспекти : [монографія] / О. І. Драган. – К. : ДАКККіМ, 2006 –

160 с.

51. Дробитько Н. А. Диагностика конкурентоспособности предприятия // Економіка : проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2002. – Вип.125. – С. 12–15.

52. Дубасенюк О. А. Передумови розвитку акмеологічного середовища для підготовки педагога-професіонала : досвід і перспективи розвитку / О. А. Дубасенюк // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції [«Акмеологія – наука XXI століття»] / за заг. ред. В. О. Огнев'юка. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – С. 23–27.

53. Дудко Л. А. Конкурентоспроможність спеціаліста в умовах ринкової економіки : дис... канд. соціолог. наук : 22.00.04 / Людмила Андріївна Дудко. – К. : Інститут соціології, 2004. – 196 с.

54. Енциклопедія бізнесмена, економіста, менеджера / За редакцією Р. Дяківа. – К. : Міжнародна економічна фундація, 2002. – 517 с.

55. Єжова О. В. Теорія і практика створення прогностичних моделей підготовки кваліфікованих робітників швейної галузі : [монографія] / О. В. Єжова. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. – 472 с.

56. Жаліло Я. А. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я. А. Жаліло; (ред.), Я. Б. Базилюк, Я. В. Белінська, С. В. Давиденко, В. А. Комаров; Національний ін-т стратегічних досліджень. – К. : Знання України, 2007. – 478 с.

57. Желанова В. В. Динаміка середовищеутворення у технології контекстного навчання майбутнього вчителя початкових класів / В. В. Желанова // Педагогічний процес : теорія і практика : зб. наук. праць. – К. : ТОВ «Видавниче підприємство «Едельвейс»», 2014. – Вип. № 4. – С. 27–32.

58. Загіка О. Інноваційне навчальне середовище – запорука професійної компетентності та конкурентоспроможності випускника ПТНЗ / О. О. Загіка // Професійна освіта : проблеми і перспективи / ПІТО НАПН України; РВНЗ «КІПУ». – К.; Сімферополь : НІЦ КІПУ, 2013. – Вип. 5. –

С. 57–59.

59. Загіка О. О. Формування професійної компетентності майбутніх агентів з постачання в професійно-технічних навчальних закладах : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Олена Олегівна Загіка. – К., 2015. – 198 с.

60. Зайдель Х. Основы учения об экономике / Х. Зайдель, Р. Темен : пер. с нем. – М. : Дело ЛТД, 1994. – 400 с.

61. Закатнов Д. О. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення : [монографія] / Д. О. Закатнов. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 158 с.

62. Закон України «Про захист економічної конкуренції». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>. – Назва з екрана.

63. Закон України «Про освіту». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. – Назва з екрана.

64. Закон України «Про професійно-технічну освіту». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/103/98-вр>. – Назва з екрана.

65. Зеер Э. Ф. Психология профессий : [учебное пособие для студентов вузов] / Э. Ф. Зеер. – [2-е изд., перераб., доп.]. – М. : Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 336 с.

66. Інформаційно-аналітичні матеріали «Про концепцію розвитку професійно-технічної освіти України в умовах децентралізації» // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки України. – 2015. – № 1/2015. – С. 3-42 с.

67. Інформаційно-методичні матеріали, підготовлені Міністерством освіти і науки України до парламентських слухань на тему : «Професійна освіта як складова забезпечення кваліфікованого кадрового потенціалу України: проблеми та шляхи вирішення» // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки України. – 2016. – № 7/2016. – С. 3–28.

68. Каган М. С. Системный подход и гуманитарное знание : Избранные статьи / М. С. Каган. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1991. – 384 с.

69. Карлоф Б. Деловая стратегия / Б. Карлоф. – М. : Экономика, 2006. – 296 с.
70. Квинн В. Прикладная психология. – СПб : Издательство «Питер», 2000. – 560 с.
71. Клименко С. М. Управління конкурентоспроможністю підприємства / С. М. Клименко, Т. В. Омеляненко, Д. О. Барабась та ін. – К. : КНЕУ, 2008. – 520 с.
72. Ковальчук Г. А. Экономика : [учеб. для 10 кл. общеобраз. учеб. завед.] / Г. А. Ковальчук, В. Г. Мельничук, В. А. Огневюк. – К. : Арка, 2003. – 384 с.
73. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : Март, 2005. – 448 с.
74. Конкурентоспроможність підприємства : оцінка рівня та напрями підвищення : [монографія] / за заг. ред. О. Г. Янкового. – Одеса : Атлант, 2013. – 470 с.
75. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування повної загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/> – Назва з екрана.
76. Кремень В. Г. Професійний розвиток особистості – ключове завдання в умовах євроінтеграції / В. Г. Кремень // Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів : зб. наук. ст. / за ред. В. Г. Кременя, М. Ф. Дмитриченка, Н. Г. Ничкало. – К. : НТУ, 2015. – С. 658–669.
77. Кремешна Т. І. Формування педагогічної самоєфективності майбутніх учителів музики : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. І. Кремешна – Одеса, 2008. – 23 с.
78. Криницька Л. Я. Організація професійної підготовки безробітних

до підприємницької діяльності у сфері послуг : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. Я. Криницька. – К., 2011. – 23 с.

79. Кудикіна Н. Формування конкурентоспроможності кваліфікованих робітників – вимога ринку праці / Н. В. Кудикіна, Д. В. Гуменюк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=8253&chapter=1>. – Назва з екрана.

80. Кузьмін О. Є. Конкурентоспроможність підприємства: планування та діагностика : [монографія] / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник, О. П. Романко. – Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2011. – 180 с.

81. Курбатов О. П. Інноваційні технології навчання при підготовці кваліфікованих робітників в системі професійно-технічної освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://refdb.ru/look/2119245.html>. – Назва з екрана.

82. Кучинський М. Професійно-технічна освіта України – вектори розвитку / М. Кучинський // Професійно-технічна освіта. – № 3. – 2016. – С. 5–9.

83. Лавок К. Маркетинг услуг : персонал, технология, стратегия / К. Лавок; Пер. с англ. – [4-е изд.]. – М. : ИД «Вильямс», 2005. – 1008 с.

84. Ламбен Ж.-Ж. Стратегический маркетинг. Европейская перспектива / Жан-Жак Ламбен; Пер. с французского. – СПб. : Наука, 1996. – XV. – 589 с.

85. Леган І. М. Конкурентоспроможність молоді на ринку праці : шляхи забезпечення та напрями підвищення : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / І. М. Легат. – К., 2015. – 20 с.

86. Леонтьев В. Г. Мотивация и психологические механизмы её формирования / В. Г. Леонтьев; науч. ред. Ц. П. Короленко. – Новосибирск : Новосиб. полиграфкомбинат, 2002. – 264 с.

87. Леонтьев В. Г. Психологические механизмы мотивации / В. Г. Леонтьев. – Новосибирск : НГПИ, 1992. – 216 с.

88. Лісовська О. М. Вектори інноваційного розвитку в

ОПЛТД / О. М. Лісовська // Матеріали Регіональної науково-практичної конференції [«Інтеграційні процеси в сфері професійної освіти для створення єдиного освітнього простору ПТНЗ і загальноосвітніх навчальних закладів»], (19 лютого, 2014 р.). – Одеса, 2014. – С. 7–10.

89. Лісовська О. М. Впровадження передового європейського досвіду в систему ПТНЗ для підготовки конкурентоспроможного робітника / О. М. Лісовська // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – 2015. – № 3. – С. 196–103.

90. Лісовська О. М. Впровадження хмарних технологій в навчально-виробничий процес професійного навчального закладу / О. М. Лісовська // Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції [«Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток»], (27–28 лютого, 2015 р.). – Одеса, 2015. – С. 232–234.

91. Лісовська О. М. Деякі аспекти розвитку професійно-технічної освіти в сучасних умовах / О. М. Лісовська // Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції [«Інноваційна професійно-технічна освіта: пошуки шляхів оновлення»], (28 березня–21 квітня, 2016 р.) – Біла Церква, 2016. – С. 28–30.

92. Лісовська О. М. Конкуренція і конкурентоспроможність: сутність і тлумачення / О. М. Лісовська // Матеріали Всеукраїнської міжвузівської науково-практичної конференції для студентів і молодих науковців [«Студентські соціальні ініціативи: реалії та перспективи»], (22 квітня, 2015 р.). – Одеса, 2015. – С. 135–140.

93. Лісовська О. М. Підготовка конкурентоспроможного робітника – вимога сьогодення / О. М. Лісовська // Матеріали Міжнародної науково-методичної конференції [«Теорія та практика управління педагогічним процесом»], (19–21 червня, 2014 р.). – Одеса, 2014. – С. 93–99.

94. Лісовська О. М. Розвиток ключових компетентностей

педагогічних працівників в умовах професійного ліцею / О. М. Лісовська // Матеріали Регіональної науково-практичної конференції [«Професійна кар'єра випускника ПТНЗ : сучасний стан і перспективи формування»], (24 лютого, 2012 р.). – Одеса, 2012. – С. 25–28.

95. Лісовська О. М. Умови формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у професійних навчальних закладах сфери послуг / О. М. Лісовська // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Студентські соціальні ініціативи: реалії та перспективи»], (23 квітня, 2014 р.). – Одеса, 2014. – С. 184–189.

96. Макконнелл К. Р. Экономика : принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – [Изд. 14-е]. – М. : Инфра-М, 2004. – 972 с.

97. Малець Н. Вплив євроінтеграційних процесів на динаміку ринку праці в Україні / Н. Малець, О. Малець // Геополітика України : історія і сучасність : зб. наук. пр. / ред. кол. : І. В. Артьомов (голова) та ін. – Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2016. – Вип. 1 (16). – С. 138–147.

98. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін / В. М. Манько // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. – К. : Логос, 2000. – Вип. 2. – С. 153–161.

99. Матукова Г. І. Педагогічні умови розвитку в студентів економічних спеціальностей компетентності до підприємницької діяльності / Г. І. Матукова // Професійна освіта : проблеми і перспективи. – 2015. – Вип. 8. – С. 35–42.

100. Матукова Г. І. Теоретико-методологічні засади розвитку підприємницької компетентності у майбутніх фахівців економічного профілю : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Ганна Іллівна Матукова. – К., 2016. – 40 с.

101. Меерович М. И. Технологии творческого мышления :

[практическое пособие] / М. И. Меерович, Л. И. Шрагина. – Минск : Харвест; Москва : АСТ, 2000. – 432 с.

102. Методичні рекомендації щодо створення професійних стандартів, заснованих на компетенціях, з напрямів : «Швейне виробництво», «Будівництво», «Торгівля», «Ресторанний сервіс» / М. А. Вайнтрауб, Л. І. Короткова, С. Г. Кравець та ін. – К. : Ін-т ПТО НАПН України. 2012. – 635 с.

103. Митина Л. М. Психология развития конкурентоспособной личности / Л. М. Митина. – М. : Московский психолого-социальный институт; Воронеж : Модек, 2002. – 400 с.

104. Моргулець О. Б. Менеджмент у сфері послуг : [навчальний посібник]. / О. Б. Моргулець. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 384 с.

105. Мочерний С. В. Основи економічних знань / С. В. Мочерний. – К. : Феміна, 1995. – 352 с.

106. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль / Ф. Х. Найт; пер. с англ. – М. : Дело, 2003. – 360 с.

107. Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 7, 19 квітня 2016 р.); Інститут професійно-технічної освіти НАПН України / за заг. ред. В. О. Радкевич. – К. : ІПТО НАПН України, 2016. – Т. 1. – 177 с.

108. Ничкало Н. Г. Професійна освіта і навчання : проблеми взаємозв'язку з ринком праці / Н. Г. Ничкало // Формування широкої кваліфікації робітників. Вклад ПТО у розвиток трудового потенціалу ХХІ століття : зб. матер., підгот. у рамках реалізації укр.-нім. проекту «Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні» / Ю. Вайс, Н. Ничкало, А. Сімак та ін. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. – С. 134–138.

109. Обіходь С. В. Менеджмент персоналу сфери послуг : теоретичні аспекти та світова практика / С. В. Обіходь // Вісник Житомирського державного технологічного університету – 2007. – № 4 (42). – С. 232–239.

110. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов – М. : «Русский язык», 1987. – 748 с.

111. Омельченко Г. Л. Організаційно-педагогічні умови взаємодії

майстра виробничого навчання і викладача спеціальних дисциплін у професійному навчанні кваліфікованих робітників швейного профілю : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Г. Л. Омельченко. – К., 2012. – 20 с.

112. Організаційно-економічні механізми функціонування професійно-технічної освіти в ринкових умовах : [монографія] / Я. Г. Камінецький, Ю. Ц. Жидецький, Б. І. Клим, М. П. Копельчак, Л. Я. Криницька, Л. І. Кубська, Г. В. Субтельна / За ред. Я. Г. Камінецького. – Львів : Сполом, 2006. – 237 с.

113. Орлов В. Ф. Формування уявлень учнівської молоді про життєвий і професійний успіх / В. Ф. Орлов // Модернізація професійної освіти і навчання : проблеми пошуку і перспективи. – 2014. – № 4. – С. 17–28.

114. Орлянський В. С. Конфліктологія : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів] / В. С. Орлянський – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 160 с.

115. Основи ринкової економіки : [підручник] / В. М. Петюх, А. В. Коровський, М. О. Ліфінцев та ін.; за ред. В. М. Петюха. – К. : Урожай, 1995. – 400 с.

116. Пальчук М. І. Педагогічні умови організації виробничої практики учнів ВПУ кулінарного профілю : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Марина Іванівна Пальчук. – К., 2005. – 21 с.

117. Пальчук М. І. Тенденції розвитку систем професійної підготовки виробничого персоналу сфери послуг у країнах Європейського Союзу : дис... д-ра. пед. наук : 13.00.04 / Марина Іванівна Пальчук. – К., 2016. – 404 с.

118. Паращенко Л. І. Формування організаторських та управлінських умінь в учнів ліцею бізнесу : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Людмила Іванівна Паращенко. – К., 2002. – 228 с.

119. Педагогіка вищої школи : [навчальний посібник] / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмельюк, А. В. Семеновата ін.; За ред. З. Н. Курлянд. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2005. – 399 с.

120. Педченко Н. С. Деякі аспекти конкуренції і

конкурентоспроможності в ринковій економіці / Н. С. Педченко // Регіональні перспективи. – 2000. – № 4 (11). – С. 48–49.

121. Петрова І. Л. Сегментація ринку праці: теорія і практика регулювання / І. Л. Петрова. – К.: Ін-т економіки, управління та господарського права, 1997. – 298 с.

122. Підготовка учнів ПТНЗ до планування й реалізації професійної кар'єри: теорія і практика: [монографія] / [С. В. Алексєєва, Д. О. Закатнов, В. Ф. Орлов та ін.]; за наук. ред. Д. О. Закатнова. – К.: ТОВ «НВП Поліграф сервіс», 2014. – 196 с.

123. Платонов К. К. О системе психологии / К. К. Платонов. – М.: Мысль, 1972. – 216 с.

124. Познание, конкуренция и свобода: антология сочинений / Ф. А. Хайек; пер. С. Мальцева, К. Большаков; ред. Д. Антисери, Л. Инфантино. – СПб.: Пневма, 1999. – 288 с.

125. Постанова «Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/956-99-п>. – Назва з екрана.

126. Потачев С. А. Конкурентоспособность выпускника педагогического университета в современных социокультурных условиях: [монография] / С. А. Потачева – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2002. – 146 с.

127. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про професійну освіту». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60075. – Назва з екрана.

128. Практикум педагогічної майстерності: [навчальний посібник] / Л. М. Сергєєва, А. О. Молчанова, О. В. Пащенко та ін. / За ред. В. В. Олійника. – К.: ТОВ «Етіс Плюс», 2008. – 184 с.

129. Проблеми підготовки сучасного вчителя // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол.: Н. С. Побірченко (гол. ред.) та ін.]. – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2013. – Вип. 8. – Ч. 1. – 365 с.

130. Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи //

Матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. / за наук. ред. Н. Г. Ничкало; ред. кол. : С. У. Гончаренко [та ін.] – Хмельницький, 2009. – 498 с.

131. Психолого-педагогічні засади діяльності педагога сучасної професійної школи : [навчально-методичний посібник] / Г. С. Дегтярьова, К. М. Мозяр, Л. А. Руденок, А. В. Шиделко; за ред. Л. А. Руденко. – К. : Педагогічна думка, 2013. – 144 с.

132. Пятничук Т. В. Формування професійної компетентності майбутніх опоряджувальників будівельних у професійно-технічних навчальних закладах : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Тетяна Володимирівна Пятничук. – К., 2015. – 199 с.

133. Радкевич В. О. Професійна освіта і навчання для сталого розвитку суспільства / Валентина Радкевич // Професійно-технічна освіта. – 2015. – № 4 (69). – С. 7–11.

134. Рапацевич Е. С. Психолого-педагогический словарь / Рапацевич Е. С. – Минск : Современное слово, 2006. – 928 с.

135. Рекомендації щодо розроблення Державних стандартів професійно-технічної освіти на основі компетентнісного підходу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/7715->. – Назва з екрана.

136. Репіч Т. Підвищення конкурентоспроможності підприємства шляхом удосконалення професійного розвитку персоналу / Т. Репіч // Інвестиції : практика та досвід. – 2011. – №1. – С. 47–50.

137. Романовська О. О. Організаційно-педагогічні умови підготовки конкурентноздатного фахівця в інженерно-педагогічному навчальному закладі / О. О. Романовська // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2011. – № 3. – С. 57–65.

138. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Издательство «Питер», 2000. – 712 с.

139. Руденко Л. А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах : [монографія] / Лариса Анатоліївна Руденко. – Львів : Піраміда, 2015. – 343 с.

140. Садова У. Регіональні ринки праці : аналіз та прогноз / У. Садова, Л. Семів; під. ред. М. І. Долішнього. – Львів : Друк, 2000. – 264 с.
141. Семенов И. Н. Проблема предмета и метода психологического изучения рефлексии / И. Н. Семенов, С. Ю. Степанов // Исследование проблемы психологии творчества. – М. : ПЕРСЭ, 1993. – 256 с.
142. Скібіцький О. М. Стратегія конкуренції // Стратегічний менеджмент : [навчальний посібник] / О. М. Скібіцький. – К , 2006. – С. 86–118.
143. Скульська В. Є. Організаційно-педагогічні умови професійного навчання безробітних у професійно-технічних навчальних закладах : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Віолета Євгенівна Скульська. – К., 2005. – 237 с.
144. Скуратівський В. А. Основи соціальної політики / В. А. Скуратівський, О. М. Палій, Е. М. Лібанова. – К. : МАУП, 2002. – 370 с.
145. Словарь практического психолога / сост. С. Ю. Головин. – Минск : Харвест, 1997. – 800 с.
146. Словник української мови Б. Грінченка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://hrinchenko.com/> – Назва з екрана.
147. Словник української мови : [в 11-ти т.] / [ред. кол. І. К. Білодід (гол.) та ін.]; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 4. : І–М. – 840 с.
148. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Ось–89, 1997. – 255 с.
149. Стойчик Т. І. Організаційно-педагогічні засади підготовки робітників гірничого профілю в професійно-технічних навчальних закладах : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. І. Стойчик. – К., 2015. – 20 с.
150. Стратегічний менеджмент : [навчальний посібник] / М. П. Бутко, М. Ю. Дітковська, С. М. Задорожна та ін.; За заг. ред. М. П. Бутка. – К. : «Центр учбової літератури», 2016 – 376 с.
151. Сушенцева Л. Л. Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах : дис... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Лілія

Леонідівна Сушенцева. – К., 2012. – 559 с.

152. Сушенцев О. О. Формування конкурентоздатності майбутніх техніків електромеханіків у процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. О. Сушенцев. – Хмельницький, 2015. – 20 с.

153. Таран В. А. Конкурентоспособность предприятий : проблемы современной политики и стратегия в области качества / В. А. Таран // Машиностроитель. – 1998. – № 2. – С. 6–12.

154. Теоретико-методичні засади організації підготовки робітничих кадрів з професій, що користуються попитом на ринку праці : [монографія] / Я. Г. Камінецький, М. В. Вачевський, М. П. Копельчак, Б. І. Клим, Л. Я. Криницька, Л. І. Кубська, Л. В. Сліпчишин, Г. В. Субтельна; за ред. Я. Г. Камінецького. – К. : Педагогічна думка, 2013. – 256 с.

155. Теоретичні та методичні засади реалізації нововведень управління ПТО регіону : [посібник] / Я. Г. Камінецький, М. В. Вачевський, Б. І. Клим, Л. Я. Криницька, Л. В. Сліпчишин. – К. : Педагогічна думка, 2013. – 240 с.

156. Ткаченко Л. І. Креативність і творчість : сучасний контент / Л. І. Ткаченко // Освіта і розвиток обдарованої особистості. – 2014. – № 9–10 (28–29). – 2014. – С. 32–35.

157. Ткаченко Л. І. Праксеологія творчості у розвитку особистості: синергетичний підхід / Л. І. Ткаченко // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2014. – Вип. 3. – С. 63–68.

158. Тлумачний словник сучасної української мови : Загальноживана лексика / за заг. ред. В. Калашника. – Х. : ФОРМ Співак, 2009. – 960 с.

159. Трошкін О. В. Педагогічні умови розвитку ініціативності майбутніх дизайнерів у процесі навчально-творчої діяльності : дис...канд. пед.наук : 13.00.04 / Олександр Васильович Трошкін. – Донецьк, 2004. – 227 с.

160. Український педагогічний словник / [за ред. С. У. Гончаренка]. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

161. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств : [навчальний посібник] / за ред. І. Ю. Сіваченко. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 456 с.
162. Ушенко Н. В. Можливості підвищення конкурентоспроможності національної економіки на засадах теорії людського капіталу / Н. В. Ушенко // Наукові праці ДонНТУ. – Донецьк : ДонНТУ, 2007. – № 32. – С. 128–131.
163. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность как национальная кадровая проблема / Р. А. Фатхутдинов // Высшее образование в России. – 1999. – № 2. – С. 18–22.
164. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации / Р. А. Фатхутдинов. – М. : Изд-во Эксмо, 2004. – 544 с.
165. Федорова О. Ф. Некоторые вопросы активизации учащихся в процессе теоретического и производственного обучения / О. Ф. Федорова. – М. : Высшая школа, 1970. – 301 с.
166. Философский словарь / [под ред. И. П. Фролова]. – М. : Политиздат, 1987. – 588 с.
167. Хазова С. А. Развитие конкурентоспособной личности в системе образования : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования», 13.00.08 – «Теория и методика профессионального образования» / С. А. Хазова. – Майкоп, 2011. – 58 с.
168. Хейне П. Экономический образ мышления / П. Хейне; [пер. с англ. 5-го изд.] – М. : Новости, 1991. – 704 с.
169. Шмелев А. Г. Конкуренция как метакатегория современной психологии. Сообщение 1 / А. Г. Шмелев // Вестник ЮУрГУ. – Серия «Психология». – М., 2014. – Т. 7. – № 3. – С. 105–115.
170. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер; предисл. В. С. Автономова. – М. : ЭКСМО, 2007. – 864 с.
171. Щур С. Методика оцінки конкурентоспроможності управлінського потенціалу / С. Щур // Україна : аспекти праці. – 1999. – № 7. – С. 34 – 37.

172. Юданов А. Ю. Конкуренція : теорія и практика : [учебно-практическое пособие] / А. Ю. Юданов. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : ГНОМ-ПРЕСС, 1998. – 381 с.
173. Ясвин В. А. Образовательная среда : от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 365 с.
174. Barron F. Creativity, intelligence and personality / F. Barron, D. Harrington // Ann. Rev. of Psychol. – 1981. – Vol. 32. – P. 439–447.
175. Marketing essentials / Philip Kotler. – Prentice-Hall, 1984. – 556 p.
176. Porter M. Competitive Strategy : Techniques for Analyzing Industries and Competitors/ M. Porter. – New York : Free Press, 1998. – 397 p.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ СФЕРИ ПОСЛУГ

2.1 Діагностика рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг на констатувальному етапі педагогічного експерименту

Метою констатувального етапу педагогічного експерименту було з'ясування стану сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг, визначення якісних та кількісних характеристик рівнів сформованості зазначеного феномена.

У закладах професійної освіти, які були задіяні в експерименті, проводиться професійна підготовка учнів за напрямом «сфера послуг» із професій «Кравець», «Перукар (перукар-модельєр)», «Фотограф (фотороботи)». Учні зазначених професій були задіяні у педагогічному

експерименті.

Практична частина дослідження проводилась протягом трьох років (з 2013 до 2015 рр.). Було проведено діагностування серед 196 учнів, з яких: 153 учні-випускники Одеського професійного ліцею технологій та дизайну Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» з професій «Кравець», «Перукар (перукар-модельєр)», «Фотограф (фотороботи)»; 18 учнів-випускників Державного навчального закладу «Хмельницький центр професійно-технічної освіти сфери послуг»; 25 учнів-випускників Відокремленого підрозділу «Об'єднане вище професійно-технічне училище сфери послуг Національного університету «Одеська юридична академія»».

До експериментальної групи ввійшли учні в кількості 102 особи (102 учні Одеського професійного ліцею технологій та дизайну Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» з професій «Кравець», «Перукар (перукар-модельєр)», «Фотограф (фотороботи)»).

До контрольної групи ввійшли учні в кількості 94 особи (25 учнів Відокремленого підрозділу «Об'єднане вище професійно-технічне училище сфери послуг Національного університету «Одеська юридична академія»» з професій «Кравець», «Перукар (перукар-модельєр)»; 18 учнів Державного навчального закладу «Хмельницький центр професійно-технічної освіти сфери послуг» з професій «Кравець», «Перукар (перукар-модельєр)», 51 учень Одеського професійного ліцею технологій та дизайну Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» з професій «Кравець», «Перукар (перукар-модельєр)», «Фотограф (фотороботи)»).

Визначення проблеми формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг, ступеня її розробленості в теорії та відображення в практиці педагогіки

професійної освіти дозволило розпочати розв'язання завдання дослідження - розробки критеріїв, показників та рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.

Критерій (від грец. *kriterion* – засіб для судження) – це підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило [35]. Він має бути об'єктивним, відображати суттєву інформацію, бути стандартом оцінки результатів діяльності. Кожен критерій включає групу якісних показників, що розкривають зміст і дають характеристику досягнень [5]. Показник є складником критерію: ступінь вияву, якісна сформованість, визначеність критерію виражається конкретними показниками [30].

Між показником та критерієм існує тісний зв'язок, оскільки якість показника залежить від того, наскільки він об'єктивно та повно характеризує прийнятий критерій і, навпаки, правильний вибір показників зумовлений науково обґрунтованим вибором критерію [2].

Наступним кроком дослідження було визначено компоненти (стимулювально-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, особистісно-рефлексивний), критерії (настановно-спонукальний, змістово-процесуальний, креативно-оцінний) та відповідні показники, було дібрано діагностувальний інструментарій, який використовувався у ході експериментальної роботи (див. табл. 2.1). Опишемо їх.

Так, у межах стимулювально-мотиваційного компонента, було визначено настановно-спонукальний критерій із показниками:

- прагнення для успіху та уникнення невдач у майбутніх кваліфікованих робітників;

- наявність позитивної мотивації досягнення у майбутніх кваліфікованих робітників.

До когнітивно-діялісного компонента обрано змістово-процесуальний критерій із показниками:

- глибина та повнота обсягу знань, умінь та навичок; узагальненість знань, умінь та навичок майбутніми кваліфікованими робітниками;
- виконання операцій із дотриманням дій їх послідовності майбутніми кваліфікованими робітниками;
- використання інформаційно-освітніх ресурсів у майбутній професійній діяльності.

Таблиця 2.1

Компоненти, критерії та показники сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг

Компоненти	Критерії	Показники	Діагностувальний інструментарій
Стимулювально-мотиваційний	Настановно-спонукальний	Прагнення до успіху та уникнення невдач у майбутніх кваліфікованих робітників	Діагностика мотивації успіху і боязні невдач (за Н. П. Фетіскіним)
		Наявність позитивної мотивації досягнення у майбутніх кваліфікованих робітників	Діагностика мотивації досягнення (А. Мехрабіан)
Когнітивно-діяльнісний	Змістово-процесуальний	Глибина та повнота обсягу знань, умінь	Діагностика за оцінками

		та навичок; узагальненість знань, умінь та навичок майбутніми кваліфікованими робітниками	підсумкових тематичних атестацій з предметів професійного циклу
--	--	---	--

Продовження таблиці 2.1

		Виконання операцій із дотриманням дій їх послідовності майбутніми кваліфікованими робітниками	Діагностика за оцінками підсумкових тематичних атестацій з виробничого навчання
		Використання інформаційно-освітніх ресурсів у майбутній професійній діяльності	Діагностика за оцінками підсумкових тематичних атестацій з предмета «Інформаційні технології»
Особистісно-рефлексивний	Креативно-оцінний	Схильність до творчості	Методика діагностики особистісної креативності (Е. Е. Туник)
		Спроможність до конкуренції	Експрес-діагностика особистісної конкуренто-спроможності (за Н. П. Фетіскіним)
		Наявність підприємницьких здібностей	Методика визначення підприємницьких здібностей (за С. Б. Комінко, Г. В. Кучер)

У межах особистісно-рефлексивного компонента визначено креативно-оцінний критерій із показниками:

- схильності до творчості;
- спроможність до конкуренції;
- наявність підприємницьких здібностей.

Для встановлення наявного рівня сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг у межах визначених компонентів, критеріїв і показників було використано діагностувальний інструментарій.

Для оцінки рівня сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг за стимулювально-мотиваційним компонентом було використано такі методики:

- Діагностика мотивації успіху і боязні невдач (за Н. Фетіскіним) [38];
- Діагностика мотивації досягнення (А. Мехрабіан) [38].

Задля з'ясування рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг за особистісно-рефлексивним компонентом застосовано такі методики:

- Діагностика особистісної креативності (Е. Туник) [38];
- Експрес-діагностика особистісної конкурентоспроможності (за Н. Фетіскіним) [38];
- Методика визначення підприємницьких здібностей (за С. Комінко, Г. Кучер) [12].

Діагностика мотивації успіху і боязні невдач (за Н. Фетіскіним) дозволила виявити наявність мотивації до успіху і боязні невдач, прагнення до успіху та уникнення невдач у майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг за підсумками опитування, яке складалось із 20 запитань за запропонованою шкалою: 14 і більше балів – достатній рівень; 8 – 13 – задовільний рівень; 7 і менш – низький рівень (див. Додаток А).

Діагностика мотивації досягнення (А. Мехрабіан) дозволила виявити

наявність позитивної мотивації досягнення, самовдосконалення майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг за підсумками опитування, яке складалось з 32 запитань для чоловіків та 30 запитань для жінок за запропонованою шкалою: 165 і більше балів – достатній рівень; 76 - 164 - задовільний рівень; 75 і менш – низький рівень (див. Додаток Б).

Методика діагностики особистісної креативності (Е. Туник) дозволила виявити наявність особистісної креативності, схильності до творчості (оцінка творчого ставлення до справи, прагнення до високої якості кінцевого продукту) у майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг за підсумками опитування, яке складалось з 50 запитань за запропонованою шкалою: 73 і більше балів – достатній рівень; 46-71 - задовільний рівень; 45 і менш – низький рівень (див. Додаток В).

Експрес-діагностика особистісної конкурентоспроможності (за Н. Фетіскіним) дозволила виявити спроможність до конкуренції, чіткість цілей та ціннісних орієнтацій, працьовитість, здатність до ризику, до безперервного саморозвитку та прагнення до безперервного професійного зростання майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг за підсумками опитування, яке складалось з 11 запитань за запропонованою шкалою: від +21 і більше балів – достатній рівень; від -1 до +20 - задовільний рівень; від -2 до - 34 – низький рівень (див. Додаток Г).

Методика визначення підприємницьких здібностей (за С. Комінко, Г. Кучер) дозволила виявити рівень сформованості таких підприємницьких здібностей, як відповідальність, організаторські здібності, цілеспрямованість, рішучість, потреба в досягненнях (подальшому розвитку), потреба в незалежності (автономія) у майбутніх кваліфікованих робітників за підсумками опитування, яке складалось з 11 запитань за запропонованою шкалою: 18 і більше балів – достатній рівень; 13-17 - задовільний рівень; 13 і менш – низький рівень (див. Додаток Д).

Зазначені методики використовувались без внесення будь-яких змін.

Оцінка рівня сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг когнітивно-діяльнісного компонента за показниками:

- «глибина та повнота обсягу знань, умінь та навичок; узагальненість знань, умінь та навичок майбутніми кваліфікованими робітниками», «виконання операцій із дотриманням дій їх послідовності майбутніми кваліфікованими робітниками» здійснювалась за результатами виконаних підсумкових тематичних атестацій із навчальних предметів професійного циклу та виробничого навчання за дванадцятибальною системою оцінювання, яка використовується при організації освітнього процесу в закладах професійної освіти;

- «використання інформаційно-освітніх ресурсів у майбутній професійній діяльності» - оцінка рівня сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг когнітивно-діяльнісного компонента здійснювалась за результатами виконаних підсумкових тематичних атестацій з предмета «Інформаційні технології» та розробленого тесту, який представлений у додатку Е.

У межах дослідження виокремлено рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг: достатній, задовільний та низький.

Достатній рівень сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг характеризується вираженою допитливістю, схильністю до творчості, постійним пошуком нових шляхів і способів мислення, вивченням різних можливостей вирішення задач; розвиненою уявою; пізнанням складних явищ, задач; вираженою схильністю до ризику, спроможністю до конкуренції, наявністю чіткої мети, відстоюванням своїх ідей, наполегливістю в досягненні цілей; наявністю позитивної мотивації досягнення, адекватної самооцінки.

Майбутні кваліфіковані робітники цього рівня мають глибокі й міцні базові знання, уміння і практичні навички, прагнуть до зростання професійних знань, здатні виконувати самостійно операції із дотриманням дій послідовності, у них наявний досвід практики в конкретному аспекті роботи, цілеспрямовано використовують інформаційно-освітні ресурси в професійній діяльності. Виконуючи роботу, учні активні, схильні до прояву ініціативи, легко долають перешкоди, цілеспрямовані, адекватно оцінюють свої невдачі, у них домінує прагнення до успіху, вони впевнені у своїх силах, і в тому, що виконують доручену роботу якісно, вони володіють необхідними якостями, щоб стати підприємцями.

Задовільний рівень є базовим у сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг. Учні цього рівня характеризуються наявністю підприємницьких здібностей, здатності до творчості, схильності до ризику та спроможності до конкуренції, допитливістю. Майбутні кваліфіковані робітники цього рівня мають базові знання, уміння і практичні навички, здатні виконувати окремі види операції із дотриманням дій послідовності, здебільшого розуміють необхідність використовувати інформаційно-освітні ресурси в майбутній професійній діяльності. Мотиваційний напрям не виражений, тобто учні одночасно можуть налаштовувати себе на успіх і боятися невдачі. При виконанні роботи більше домінує бажання і прагнення уникати невдачі. Учні усвідомлюють необхідність долати перешкоди й досягати поставлених цілей.

Низький рівень сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг характеризується низькою здатністю до творчості, спроможністю до конкуренції; відсутністю допитливості, підприємницьких здібностей, творчої уяви, схильності до ризику, безініціативністю. Учні бояться невдачі, щось зробити гірше, ніж від них очікують. При виконанні будь-якої роботи

налаштовують себе на негативні результати і не бачать успіху у виконаній роботі. Майбутні кваліфіковані робітники цього рівня мають обмежений обсяг знань, умінь, навичок, які є здебільшого загальними за характером, здатні частково виконувати окремі види операцій із порушенням дотримання дій послідовності; виконують роботу тільки за зразками, планом, опорними схемами, інструкційно-технологічними картами; у них наявні певні вміння застосовувати на практиці набуті теоретичні знання, використовувати знання в аналогічній ситуації за шаблоном. Учні не усвідомлюють необхідність використання інформаційно-освітніх ресурсів у майбутній професійній діяльності.

Кількісні дані рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг за стимулювально-мотиваційним компонентом подано в таблиці 2.2 та рис. 2.1.

Таблиця 2.2

Рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг за стимулювально-мотиваційним компонентом (констатувальний етап)

Рівні	ЕГ		КГ	
	%	Абс	%	Абс
Достатній	9,8	10	8,5	8
Задовільний	38,2	39	35,1	33
Низький	52,0	53	56,4	53

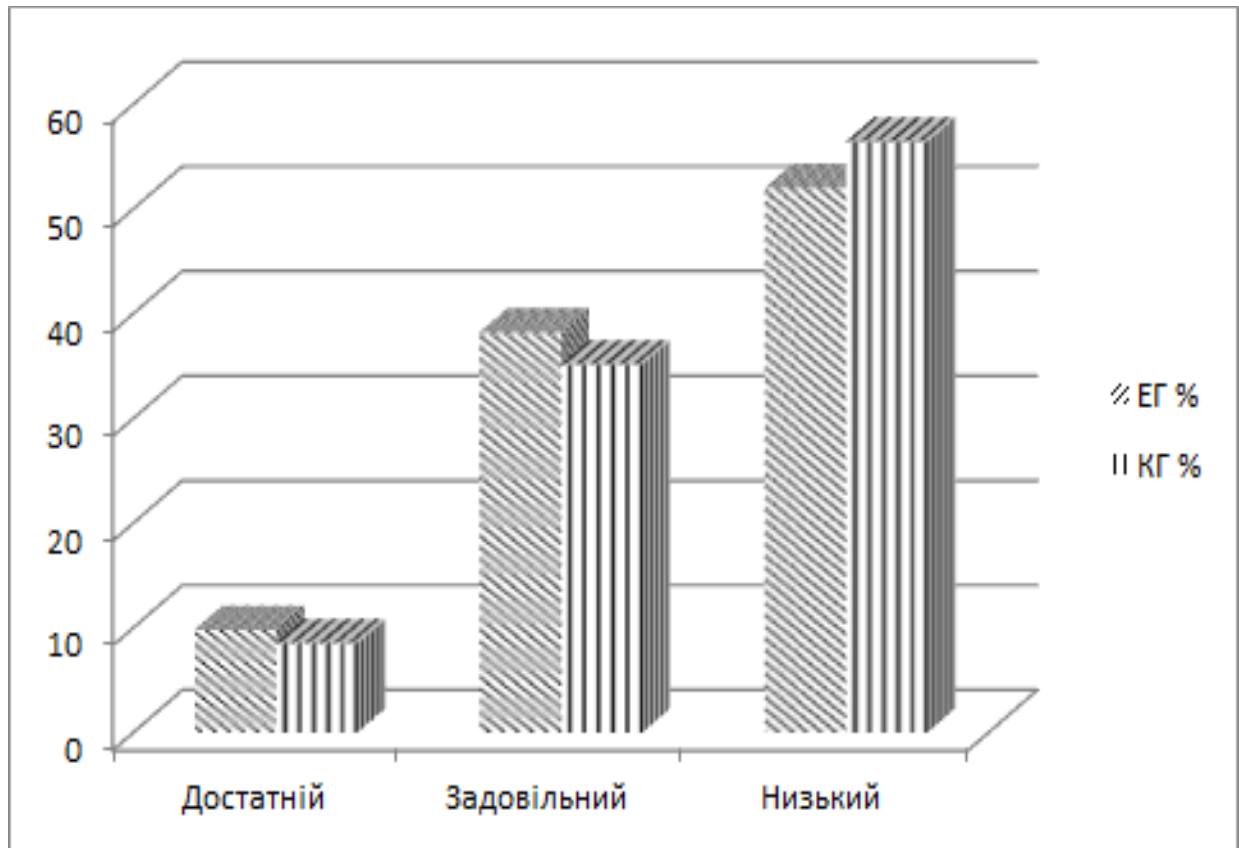

Рис. 2.1. Рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг за стимулювально-мотиваційним компонентом (констатувальний етап)

Як засвідчують дані таблиці 2.2 й рис. 2.1, на достатньому рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг перебувало 9,8% респондентів ЕГ та 8,5% респондентів КГ, на задовільному рівні було 38,2% – ЕГ та 35,1% – КГ, на низькому рівні виявилось 52,0% респондентів ЕГ та 56,4% – КГ (див. табл. Ж.1 Додатку Ж).

Кількісні дані рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг за когнітивно-діяльнісним компонентом подано в таблиці 2.3 та рис. 2.2. |

Таблиця 2.3

Рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг за когнітивно-діяльнісним компонентом (констатувальний етап)

Рівні	ЕГ		КГ	
	%	Абс	%	Абс
Достатній	8,8	9	10,6	10
Задовільний	40,2	41	35,1	33
Низький	51,0	52	54,3	51

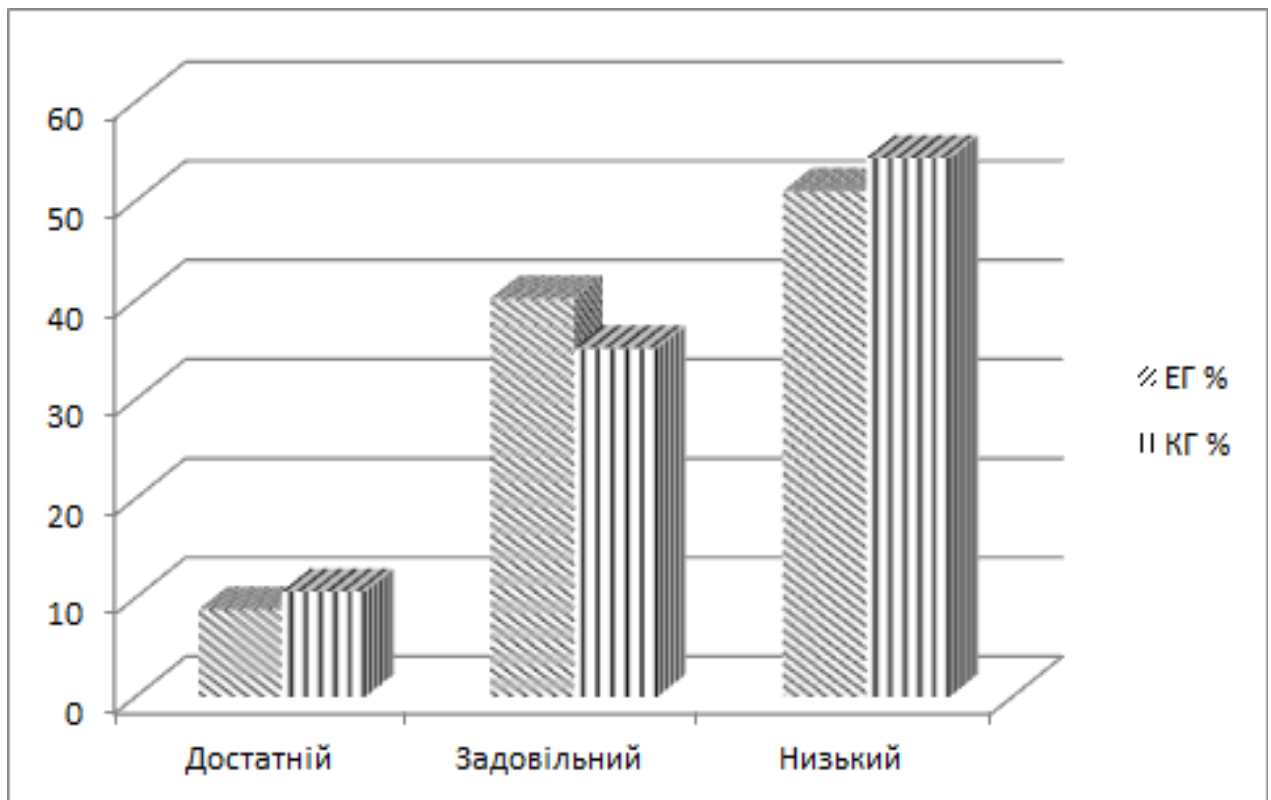

Рис. 2.2. Рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг за когнітивно-діяльнісним компонентом (констатувальний етап)

Як засвідчують дані таблиці 2.3 й рис. 2.2, на достатньому рівні

сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг перебувало 8,8% респондентів ЕГ та 10,6% респондентів КГ, на задовільному рівні було 40,2% – ЕГ та 35,1% – КГ, на низькому рівні виявилось 51,0% респондентів ЕГ та 54,3% – КГ (див. табл. Ж.2 Додатку Ж).

Кількісні дані рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг за особистісно-рефлексивним компонентом подано в таблиці 2.4 (див. рис. 2.3).

Таблиця 2.4

Рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг за особистісно-рефлексивним компонентом (констатувальний етап)

Рівні	ЕГ		КГ	
	%	Абс	%	Абс
Достатній	10,8	11	9,6	9
Задовільний	36,3	37	37,2	35
Низький	52,9	54	53,2	50

Як засвідчують дані таблиці 2.4 й рис. 2.3, на достатньому рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг перебувало 10,8% респондентів ЕГ та 9,6% респондентів КГ, на задовільному рівні було 36,3% – ЕГ та 37,2% – КГ, на низькому рівні виявилось 52,9% респондентів ЕГ та 53,2% – КГ (див. табл. Ж.3 Додатку Ж).

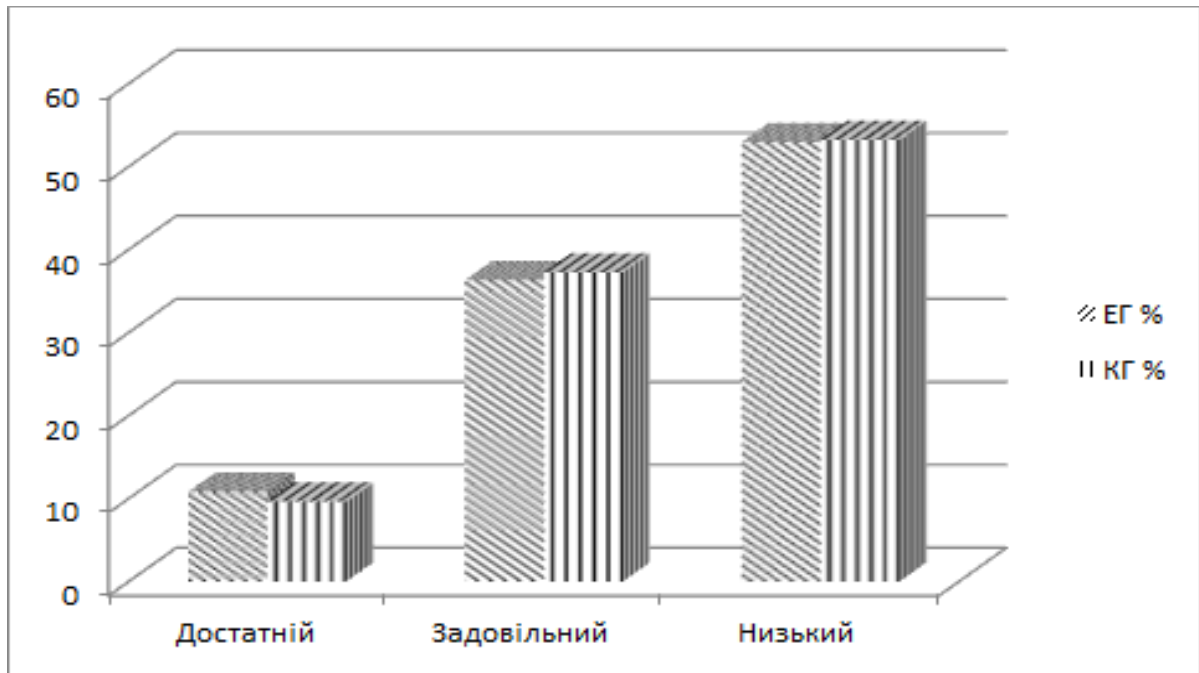

Рис. 2.3. Рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг за особистісно-рефлексивним компонентом (констатувальний етап)

Одержані результати констатувального етапу педагогічного експерименту з формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг дозволили обчислити середнє арифметичне значення показників рівнів сформованості конкурентоспроможності, які подано таблиці 2.5 та рис. 2.4.

Таблиця 2.5

Рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг (констатувальний етап)

Рівні	EG		KG	
	%	Абс	%	Абс
Достатній	9,8	10	9,6	9

Продовження таблиці 2.5

Задовільний	38,2	39	36,1	34
Низький	52,0	53	54,3	51

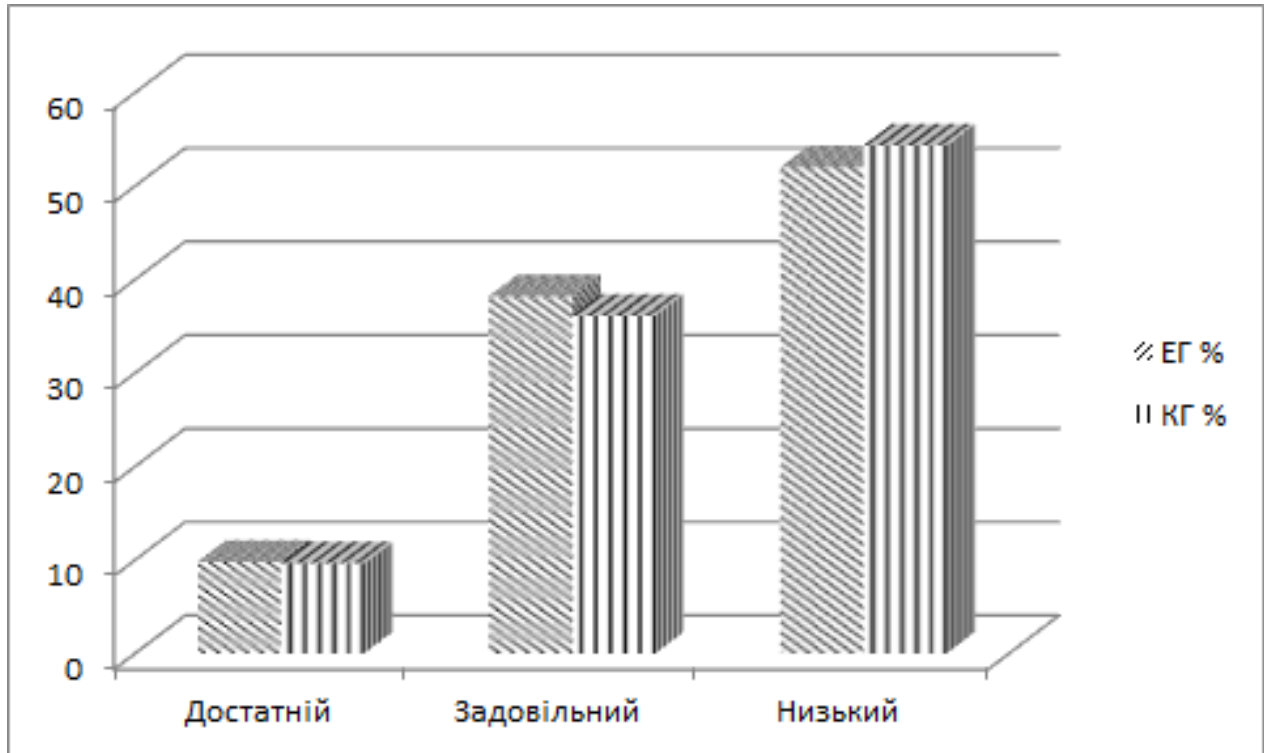

Рис. 2.4. Рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг (констатувальний етап)

Як засвідчують дані таблиці 2.5 й рис. 2.4, на констатувальному етапі педагогічного експерименту було виявлено, що на достатньому рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг перебувало 9,8% респондентів ЕГ та 9,6% респондентів КГ, що свідчить про незначну кількість учнів, які є креативними, допитливими, мають розвинену уяву, виражену схильність до ризику. На задовільному рівні було 38,2% – ЕГ та 36,1% – КГ, у яких відбувається формування креативності. Їхня діяльність характеризується

наявністю здатності до творчості, допитливості, уяви, складності та схильності до ризику. На низькому рівні виявилось 52,0% респондентів ЕГ та 54,3% – КГ. Це свідчить про те, що вони мають адекватну самооцінку, низькі здібності до творчості та схильності до ризику (див. табл. Ж.4 Додатку Ж).

З метою підтвердження можливості розподілу респондентів на контрольну та експериментальну групи в описаному варіанті (експериментальна група – 102 учні, контрольна група – 94 учні) після діагностики наявного рівня досліджуваної сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг використовувався критерій Фішера.

Для підрахунку зазначеного критерію скористалися методами математичної обробки [34].

Гіпотеза згідно з критерієм Фішера полягає в такому твердженні.

Якщо φ^* емпіричне знаходиться в зоні незначущості, H_1 відкидається і приймається H_0 . Якщо ж φ^* емпіричне знаходиться в зоні значущості, H_0 відкидається і приймається H_1 .

Для цього було сформульовано дві гіпотези, необхідні для цієї статистичної обробки:

H_0 : Доля учнів, у яких виявляється достатній та задовільний рівні, у вибірці ЕГ не більше ніж у вибірці КГ.

H_1 : Доля учнів, у яких виявляється достатній та задовільний рівні, у вибірці ЕГ більше, ніж у вибірці КГ.

Виходячи з того, що в межах започаткованого дослідження метою експерименту є підвищення достатнього та задовільного рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг, то були сформовані наступні дані для статистичної обробки шляхом підсумовування відповідних значень достатнього та задовільного рівнів і окремого розгляду низького рівня (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Таблиця емпіричних частот за загальною кількістю ЕГ і КГ
(загалом достатній і задовільний рівні,
а також низький рівень)**

Абсолютні дані	Рівні сформованості конкурентоспроможності респондентів	
	Достатній + задовільний	Низький
ЕГ =102	48% – 49 учнів	52% – 53 учні
КГ = 94	45,7% – 43 учні	54,3% – 51 учень

Якщо φ^* емпіричне знаходиться в зоні незначущості, то доля учнів, у яких виявляється достатній та задовільний рівні, у вибірці ЕГ не більше, ніж у вибірці КГ, і, якщо φ^* емпіричне знаходиться в зоні значущості, то доля учнів, у яких виявляється достатній та задовільний рівні, у вибірці ЕГ більше, ніж у вибірці КГ.

З таблиці величин кута φ (в радіанах) для різних процентних часток $\varphi = 2\arcsin\sqrt{P}$, знаходимо $\varphi_1(48\%) = 1,531$ та $\varphi_2(45,7\%) = 1,485$.

Для підрахунку емпіричного значення φ^* використовуємо формулу (2.1)

$$\varphi^* = (\varphi_1 - \varphi_2) \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}}, \quad (2.1)$$

де φ_1 – кут, відповідний більшої % частки, φ_2 – кут, відповідний меншої % частки;

n_1 – кількість учнів КГ, n_2 – кількість учнів ЕГ;

$$\varphi^* = (1,531 - 1,485) \sqrt{\frac{94 \cdot 102}{94 + 102}} \approx 0,32$$

$\varphi^*_{\text{емп}} = 0,32$; $\varphi_{\text{емп}} < \varphi_{\text{кр}}$; $0,32 < 1,64$ – вірно, з ймовірністю $P=0,05$.

Як можна побачити, отримане ф*емпіричне знаходиться в зоні незначущості, тому H_1 відкидається і приймається H_0 . Тобто доля учнів, у яких виявляється достатній та задовільний рівні, у вибірці ЕГ не більше, ніж у вибірці КГ.

Розбіжності не має, тому доходимо висновку, що групи є статистично рівнозначними, тобто рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг на констатувальному етапі дослідження співпадають.

Підсумовуючи результати констатувального етапу педагогічного експерименту, доходимо узагальнення:

- у майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг на низькому та задовільному рівнях виявляється наявність мотивації, яка виражається в потребі долати перешкоди і досягати високих показників у праці, самовдосконалюватися, змагатися з іншими та випереджати їх, реалізовувати свої таланти і тим самим підвищувати самоповагу;

- у респондентів в основному на низькому та задовільному рівнях виявляється наявність спеціалізованих знань у галузі використання інформаційно-освітніх ресурсів у майбутній професійній діяльності, обізнаність у використанні інформаційно-освітніх ресурсів у майбутній професійній діяльності та з метою самоосвіти; наявність базових знань, умінь і практичних навичок.

- учні переважно мають низький та задовільний рівні допитливості, уяви, схильності до ризику, базових критеріїв конкурентоспроможності, підприємницькі здібності і шанси на успіх.

2.2 Модель формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг та експериментальна методика її реалізації

Метою формувального етапу дослідження виступила практична реалізація в умовах освітнього процесу закладу професійної освіти педагогічних умов та експериментальної методики. Насамперед нами було розроблено модель формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.

З'ясуємо сутність поняття «модель». Так, учені (Г. Матушинський, А. Фролов) зауважують, що моделювання дає змогу об'єднати емпіричне й теоретичне в педагогічному дослідженні, тобто поєднувати в процесі вивчення педагогічного об'єкта експеримент із побудовою логічних конструкцій та наукових абстракцій [26].

Використання моделювання в педагогіці, на думку Ю. Шапран, дає можливість детально проаналізувати й оцінити основні етапи освітнього процесу, його елементи та поведінку суб'єктів. Воно спрямоване на побудову «ідеальної моделі», завдання якої – оптимізувати процес навчання, підвищити його результативність [40].

Науковці зазначають, що до процесу моделювання слід вдаватись у тому разі, коли оцінити всі необхідні параметри реального об'єкта в природних умовах неможливо з певних причин: або через його надмірну складність, або через високу вартість реального експерименту [1].

На погляд В. Краєвського і В. Полянського, поняття «модель» слід розглядати як наступний результат абстрактного узагальнення практичного досвіду, а не прямий результат експерименту [13]; до того ж у дослідженні створення моделі є найкращим методом, який надає певну інформацію про процеси, що відбуваються в так званих «живих системах» [6].

Модель можна визначати у двох значеннях: у широкому – якщо йдеться про певне спрощення дійсності, її ідеалізацію – та у вузькому – якщо хочуть зобразити досліджуване явище за допомогою іншого, більш вивченого, яке легше зрозуміти. Отже, модель є результатом абстрактного узагальнення практичного досвіду, співвіднесенням теоретичних уявлень про об'єкт і

емпіричних знань про нього [26].

Деякі науковці (14; 42; 43) доходять висновку, що модель є певним матеріальним чи подумки представленим об'єктом, який у ході пізнання заміщає собою об'єкт-оригінал, зберігаючи деякі важливі для практичного дослідження типові його риси.

З урахуванням вищевикладеного матеріалу і результатів діагностики констатувального етапу експерименту було розроблено модель формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг (див. рис. 2.5). Опишемо її.

Модель складається із трьох основних блоків: цільового, організаційно-змістового та результативного.

У цільовому блоці сформульовано головну мету педагогічного експерименту – сформувати конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.

Організаційно-змістовий блок умовно поділено на частини: формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг залежить від взаємозв'язку професійно-теоретичної, професійно-практичної підготовки, нормативних навчальних дисциплін робочих навчальних планів, елективного курсу «Основи організації власної справи», проектної діяльності майбутніх кваліфікованих робітників. Обсяг особистісних характеристик, теоретичних знань і практичних умінь необхідний для формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг у межах освітнього процесу у закладах професійної освіти сфери послуг.

Основний зміст означеного блоку передбачає реалізацію педагогічних умов (спрямованість змісту освітнього процесу на розвиток в учнів закладів професійної освіти здатності до конкуренції; забезпечення майбутніх кваліфікованих робітників системою знань та практичних умінь щодо організації власної справи; створення рефлексивно-оцінного середовища в

освітньому процесі закладу професійної освіти).

Рис. 2.5. Модель формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти

сфери послуг

Реалізація визначених педагогічних умов здійснювалася поетапно (мотиваційно-змістовий, діяльнісно-практичний, рефлексивно-оцінний).

Успішній реалізації педагогічних умов сприяв комплекс адекватних предметній галузі засобів, форм і методів навчання.

Методи навчання — це засоби взаємопов'язаної діяльності викладача і учня, спрямованої на вирішення завдань навчання, виховання і розвитку; способи отримання інформації та оволодіння вміннями і навичками. Форми навчання – це засоби здійснення взаємодії учнів і викладачів, у межах яких реалізуються зміст та методи навчання, вони визначають, як слід організувати всю роботу з урахуванням того, хто, де коли і з якою метою навчається [11; 15].

Натомість за будь-якої форми роботи викладача і учня певних результатів можна досягти лише при вмілому використанні засобів і методів навчання [1].

На кожному етапі реалізації педагогічних умов формування конкурентоспроможності застосовувався комплекс відповідних засобів, форм і методів навчання, які будуть описані далі.

Сутність експериментальної роботи з формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг полягала в тому, щоб за умови реалізації педагогічних умов сформувати конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників за компонентами та критеріями: стимулювально-мотиваційний (настановно-спонукальний), когнітивно-діяльнісний (змістово-процесуальний), особистісно-рефлексивний (креативно-оцінний), що представлено у результативному блоці.

До початку педагогічного експерименту в Одеському професійному ліцеї технологій та дизайну Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» було

проведено засідання методичної комісії сфери послуг з викладачами навчальних предметів «Основи правових знань», «Техніка пошуку роботи», «Спеціальна технологія», «Інформаційні технології» і майстрами виробничого навчання з професій «Перукар (перукар-модельєр); манікюрник», «Кравець», «Кравець; вишивальник», «Фотограф (фотороботи)» з метою залучення їх до педагогічного експерименту.

У ході засідання від учасників було отримано згоду брати участь у педагогічному експерименті за запропонованою методикою, прочитано лекції щодо змісту і методики формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг. Зазначимо, що навчальний матеріал з нормативних дисциплін було послідовно доповнено темами, спрямованими на формування конкурентоспроможності. Було також визначено тематику проведення тренінгів, майстер-класів, семінарів професійного спрямування.

На *мотиваційно-змістовому етапі* було реалізовано педагогічну умову – *спрямованість змісту освітнього процесу на розвиток в учнів закладів професійної освіти здатності до конкуренції*. Основні педагогічні дії на цьому етапі переважно були пов'язані з формуванням у майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг внутрішньої мотивації, наявністю мотивації до успіху і боязні невдач, позитивної мотивації досягнення, розвитком здатності до конкуренції.

Формування освітньої мотивації передбачало перетворити спонукання майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг у мотиваційну сферу зі стійкою структурою і домінуванням окремих позитивних мотивів. Задля цього були використані такі педагогічні прийоми, як: загальна атмосфера позитивного ставлення до навчання, професійних знань; включеність учнів у спільну освітню діяльність у колективі навчальної групи (через парні, групові, бригадні форми роботи); побудова взаємовідносини «педагог-учень» на підставі поради, створення ситуацій успіху, використання різних методів

стимулювання (схвалення, оцінювання); зацікавленість; ділові ігри, створення проблемних ситуацій і їх спільне та самостійне подолання; вивчення нового матеріалу на підставі життєвих ситуацій, досвіду самих педагогів та учнів; планування постановки цілей і реалізації їх у професійній діяльності; пошуку нестандартних способів вирішення навчальних та виробничих завдань [1].

Підготовку майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг було організовано відповідно до Державних стандартів професійно-технічної освіти з професій «Кравець», «Вишивальник», «Перукар (перукар-модельєр)», «Манікюрник», «Фотограф (фотороботи)».

У робочих навчальних планах професій сфери послуг: «Перукар (перукар-модельєр); манікюрник», «Кравець», «Кравець; вишивальник», «Фотограф (фотороботи)» було передбачено вивчення навчальних предметів загальнопрофесійної, професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки, серед яких «Основи галузевої економіки і підприємництва», «Основи правових знань», «Професійна етика та культура спілкування», «Техніка пошуку роботи», «Спеціальна технологія», «Інформаційні технології», «Виробниче навчання» тощо.

Зміст навчальних предметів загальнопрофесійної («Основи галузевої економіки і підприємництва», «Основи правових знань», «Техніка пошуку роботи»), професійно-теоретичної («Спеціальна технологія», «Професійна етика та культура спілкування») та професійно-практичної («Виробниче навчання») підготовки був спрямований на ознайомлення учнів з теоретичними питаннями, пов'язаними з економікою, підприємництвом, на ознайомлення з теорією організації власної справи і здатності до конкуренції. З цією метою матеріал, який вивчався, був розширений питаннями, пов'язаними з відкриттям власної справи та здатністю до конкуренції.

Проілюструємо прикладами. Так, у межах вивчення навчального предмета «Основи галузевої економіки і підприємництва», під час вивчення

теми «Підприємництво як організаційна основа бізнесу» додатково розглядалися питання щодо організації супроводу бізнесу та лідерства у конкуренції, які не було передбачено типовою освітньою програмою; в темі «Основи організації управління підприємством», зокрема, було розглянуто питання управління і процесу прийняття рішень (організаційна структура, залучення персоналу, оплата праці тощо), підприємницький успіх, основні поняття бізнес-планування; в темі «Кадри підприємств і продуктивність праці» - питання щодо організаційного плану виробництва (сфери послуг); в темі «Менеджмент та маркетинг у підприємницькій діяльності» - питання щодо дослідження ринку збуту, канали збуту, аналізу конкуренції, стратегії маркетингу.

Під час вивчення навчального предмета «Основи правових знань», у ході вивчення теми «Правове регулювання господарських відносин у промисловості» додатково розглядалися питання щодо загальних умов створення та реєстрації приватного підприємства, що не було передбачено типовою освітньою програмою; в темі «Правове регулювання господарських відносин у сфері побутового обслуговування населення» - внесено питання щодо нормативно-правового забезпечення приватного підприємства, юридичного плану підприємства.

Зазначимо, що типова навчальна програма предмета «Спеціальна технологія» передбачала вивчення теми «Вступ у професію», яку було доповнено змістовими модулями щодо підприємницької діяльності в галузі сфери послуг та виконанням учнями практичної роботи «Моніторинг стану галузі сфери послуг в Одеській області».

Для майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг важливим є предмет «Професійна етика та культура спілкування», оскільки робітники цієї галузі постійно працюють з клієнтом і повинні знати психологію особистості працівника сфери послуг і клієнта, принципи професійної поведінки, професійний такт. Під час вивчення означеної дисципліни

додатково розглядалися питання щодо основних принципів залучення клієнтів, чинників, що впливають на рішення клієнта про обслуговування, які не передбачено типовою освітньою програмою.

Під час виробничого навчання з теми «Вступне заняття» учням для розвитку здатності до конкуренції було повідомлено про самореалізацію фахівців на сучасному ринку праці, що не зазначено в типовій освітній програмі.

Під час проходження виробничої практики на підприємствах сфери послуг звертали увагу учнів на специфіку організації власної професійної трудової діяльності. Учні усвідомлювали поняття «кар'єра» як діяльність, що дозволяє людині продати свої здатності, творчий хист та замислювались над її подальшим розвитком. Отримана проблемна інформація була підґрунтям для практичного дослідження предметної галузі [9].

З цією метою, одним із завдань навчального предмета «Техніка пошуку роботи» було роз'яснення поняття «кар'єра» в більш широкому розумінні як професійного просування, професійного зростання, як процесу професіоналізації (від вибору професії до оволодіння нею, потім зміцнення професійних позицій, досягнення майстерності тощо) [25].

Учні під час опанування предметних знань усвідомлювали, що професійну кар'єру, як траєкторію свого руху, створюють вони самі, тому важливим є підготуватися до успішної її реалізації, навчитися правильно визначати цілі кар'єри, розвивати власні ділові якості в умовах жорсткої конкуренції на сучасному ринку праці [31].

Лекції-дискусії у формі проведення занять та реферативні роботи дозволили вирішити поставлене завдання. Саме лекції-дискусії давали можливість в ході бесід розглядати питання щодо реалізації професійної кар'єри з метою розвитку в учнів здатності до конкуренції. В загальному списку реферативних робіт було представлено теми, пов'язані з актуалізацією використання отриманих знань на практиці, серед яких: «Цінність власного

професійного та особистісного ресурсу», «Мистецтво співбесіди з роботодавцем», «Резюме».

Спрямованість змісту професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки враховували сучасні досягнення у відповідній галузі сфери послуг та потребу від майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг знань тенденцій розвитку галузі. Відповідно до цього у робочі освітні програми професій сфери послуг було внесено теми, спрямовані на ознайомлення з матеріалами і технологіями відомих фірм, сучасними інструментами та обладнаннями: професія «Перукар (перукар-модельєр)» - фірми GA.MA Professional, Wella, Nouvelle; професія «Кравець», «Кравець; вишивальник» - фірми Brother, Durkopp Adler, JACK.

Зазвичай, на стимулювання потреби у здатності до конкуренції позитивно впливає участь майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг у конкурсах фахової майстерності, як однієї з ефективних форм стимулювання потреби в оновленні професійних знань, творчому пошуку, удосконаленні навичок професійної діяльності. У процесі підготовки до участі у конкурсах фахової майстерності використовувались індивідуальна і колективна форми роботи, під час яких учні усвідомлювали необхідність розвитку творчих здібностей, підвищення своєї кваліфікації та професіоналізму не лише у випадку поточної роботи [36].

I (перший) етап конкурсів фахової майстерності з конкретних професій сфери послуг проводився у закладі професійної освіти серед учнів навчальних груп, переможець якого приймав участь у II (другому) обласному етапі.

Конкурси фахової майстерності передбачали виконання учасниками теоретичних і практичних завдань, зміст яких відповідав вимогам Державних стандартів професійно-технічної освіти за професією, освітніх програм з підготовки кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти і робіт за розрядом, класом, з яких здійснюється підготовка кваліфікованих робітників

та проводились у два тури: теоретичний і практичний. Завдання для учасників конкурсів фахової майстерності були розроблені методичними комісіями закладу професійної освіти. Теоретичні знання учасників перевірялися шляхом письмового опитування та тестування. Практичні завдання були складені так, що забезпечили рівні можливості виконання їх всіма учасниками конкурсу і сприяли новому виявленню кожного із них досягнутого рівня знань, умінь та навиків фахової майстерності.

Організація роботи в закладі професійної освіти до підготовки та участі майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг у конкурсах фахової майстерності дозволила підвищити рівень професійної підготовки, майстерності, творчої активності учнів та розвинути здатність до конкуренції. Так, учениця ліцею Олена С. на Всеукраїнському конкурсі фахової майстерності серед учнів професійно-технічних навчальних закладів з професії «Кравець» (III етап – всеукраїнський) посіла шосте місце, отримала диплом третього ступеня.

Переконані, що на розвиток в учнів здатності до конкуренції також вплинуло створення в закладах професійної освіти сучасної інноваційної високоефективної системи підготовки кваліфікованих робітників як однієї з найважливіших умов конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг.

Сучасний етап розвитку ринкової економіки характеризується впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій (системи збору, накопичення, збереження, пошуку, обробки інформації та піднесення інформації) у всі аспекти її функціонування, тому виникла гостра необхідність забезпечити учнів системою знань та практичних умінь щодо застосування нових інформаційних технологій (що передбачають отримання нової інформації, нового знання) у особистому житті та професійній діяльності [4].

З цією метою в освітньо-виробничому процесі для розвитку в учнів

здатності до конкуренції було створено і використано електронні освітні ресурси: «сервіс «Хмара» (режим доступу: <https://onedrive.live.com>), «сервіси Google Classroom» (режим доступу: <https://classroom.google.com>), «Електронна бібліотека».

Зазначимо, що одним із перспективних напрямів розвитку сучасних інформаційних технологій є хмарні обчислення. Хмарні обчислення (англ. Cloud computing) – це новітня технологія, яка забезпечує повсюдний і зручний мережевий доступ до загального пулу обчислювальних ресурсів, які можуть бути надані без значних апаратних затрат та звернення до провайдера або власника ресурсів [33].

У процесі експерименту було створено «хмару», яка відрізняється від великої кількості аналогів тим, що адміністрування хмарної структури зведено до мінімуму – не потребувало встановлення жодного програмного забезпечення на персональні, планшетні комп'ютери, смартфони тощо учнів і педагогічних працівників ліцею та не вимагало від користувачів хмари високого рівня володіння інформаційно-комунікаційними технологіями. Інтерфейс «хмари» був інтуїтивно зрозумілим, що дозволив впровадити хмарні технології у освітньо-виробничий процес закладу професійної освіти в найкоротші терміни, не витрачаючи час на період навчання учнів та педагогічних працівників. У простір хмари вживлене програмне забезпечення, що дозволило переглядати, редагувати та створювати необхідні файли та документи навіть без наявності програмного забезпечення на віддалених комп'ютерах учнів [47].

Відповідно до розроблених методичних рекомендацій педагогічні працівники ліцею розміщували завдання, які зберігалися в «хмарі». Документи можна було прочитати, відкрити таблиці, переглянути аудіо- і відеоматеріали, наявну презентацію тощо. У освітньо-виробничому процесі «хмара» дозволила педагогічним працівникам організувати онлайн-тестування. Цей сервіс має певні переваги. У «хмарі» зручно не лише роздавати завдання, а й контролювати їх виконання.

Структура «хмари» відображає професії, предмети згідно з робочими навчальними планами, темами програм, темами уроків. Теми уроків обов'язково містили лист «Завдання», навчальну презентацію, додаткові відео- і аудіоматеріали та комплекс з контролю знань учнів. Комплекс з контролю знань учнів був розроблений відповідно до наявного безкоштовного програмного забезпечення для створення тестових завдань, що передбачало по закінченні тестування складання підсумкового звіту з інформацією про учня, групу, час початку та закінчення тестування, отриманий бал, повний перелік правильних та хибних відповідей. Отриманий результат – підсумковий звіт - учень надсилав у встановлений термін викладачу.

У закладі професійної освіти проводилася робота щодо наповнення хмари згідно з установленою структурою. Приклад сервісу «Хмара» Одеського професійного ліцею технологій та дизайну Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» подано у Додатку 3.

За допомогою хмари впроваджено: організацію віддаленої роботи як учнів, так і педагогічних працівників, метод «навчання навпаки», який широко використовується у Данії, Німеччині та інших країнах Європейського союзу: презентації навчального матеріалу в електронній формі, час на уроці витрачається на пояснення та практичну роботу, не на лекційний матеріал; створення онлайн-майданчику для обміну досвідом і знаннями; розробку, зберігання та використання інтерактивних онлайн-вправ і завдань; управління розвитком обдарованих учнів та допомогу відстаючим учням; проведення дистанційного навчання для учнів, які з поважних причин не відвідують заклад освіти.

Хмарні технології, які було впроваджено в освітньо-виробничу діяльність, позитивно вплинули на освітній процес закладу професійної

освіти. Педагогічні працівники та учні відзначили зручності їх використання, а саме:

- технічні: мінімальні вимоги до апаратного забезпечення (обов'язковою умовою є лише наявність доступу до мережі Інтернет);
- технологічні: більшість хмарних послуг високого рівня досить прості у використанні і вимагають мінімальної підтримки;
- дидактичні: широкий спектр онлайн-інструментів і послуг, які забезпечують безпечне з'єднання та можливості співпраці педагогів та учнів.

Використання сервісів «Google Classroom» виявило певні переваги – викладачу не потрібно виконувати додаткові дії, наприклад, надсилати учням завдання, а учням, у свою чергу, не потрібно робити собі копію. У Google Classroom цей процес автоматизовано: кожному учасникові надходить документ із його прізвищем. Окрім того, в цьому середовищі «вбудований» аналітичний інструмент – викладач спостерігає за процесом виконання завдання, надає допомогу, координує діяльність учнів, адже він бачить, як відбувається цей процес. Можливість використовувати Google Classroom надається із низкою додатків, які входять до потужного пакету Google Apps for Education [44]. Приклад виконання завдань учнями в сервісі «Google Classroom» подано у Додатку К.

У сервісі Google Classroom зручно не лише роздавати завдання, а й контролювати їх виконання. Учні виконували завдання з мобільного телефону, планшета – додатки призначені для всіх мобільних пристроїв і чотирьох різних операційних систем для мобільних пристроїв.

У процесі експерименту було створено електронну бібліотеку, яка стала складником інформаційного ресурсу освітніх і наукових мереж та дозволила збирати, зберігати і ефективно використовувати колекції електронних документів. Розроблена на основі пакету прикладних програм Greenstone, призначених для формування та розповсюдження цифрових фондів бібліотек. До означеного програмного продукту було внесено необхідні зміни: у зв'язку

з відсутністю пакету української мови, програмне забезпечення було українізовано працівниками ліцею самостійно; інтерфейс взаємодії користувача з базами даних електронної бібліотеки повністю змінений відповідно до потреб закладу професійної освіти тощо.

Інформацію бібліотеки було розподілено на сторінки для учнів та педагогічних працівників. База електронної бібліотеки для педагогічних працівників містила нормативно-правову документацію, Державні стандарти професійно-технічної освіти з окремих професій, методичні рекомендації та розробки, електронні презентації та іншу методичну літературу, яка сприяла підготовці до проведення занять. Для учнів у базі була в наявності значна кількість електронних підручників, інструкційно-технологічні карти, методичні рекомендації до написання дипломних робіт та виконання лабораторно-практичних робіт, рефератів, електронні презентації уроків з виробничого та теоретичного навчання та відео- і аудіоматеріали для самостійного опанування тем. Структура електронної бібліотеки надала можливість довгостроково зберігати електронні матеріали, отримувати миттєвий доступ до інформації, наявної тільки в електронній формі, ефективно працювати з великими обсягами даних. Приклад електронної бібліотеки закладу професійної освіти подано у Додатку Л.

З метою розвитку здатності до конкуренції в учнів закладу професійної освіти педагогічні працівники тісно співпрацювали з працівником електронної бібліотеки. Матеріали для самостійного опанування учнями розроблялися викладачами та пояснювалися працівникові електронної бібліотеки, який надавав допомогу учням щодо підготовки до наступних уроків з різних предметів (виконання робіт у робочих електронних зошитах, створення презентацій, перегляд та прослуховування відео- і аудіоматеріалів, пошук необхідної інформації в мережі Інтернет тощо). Майбутні кваліфіковані робітники сфери послуг для розвитку здатності до конкуренції в електронній бібліотеці здійснювали активний і цілеспрямований пошук

необхідної інформації, аналізували матеріали галузевого спрямування для подальшого використання у трудовій діяльності.

В освітньо-виробничий процес ліцею з професій сфери послуг було також впроваджено САПР – системи автоматизованого проектування в межах вивчення предмета «Інформаційні технології». Навичи робити в системі автоматизованого проектування (САПР) підвищили здатність до конкуренції майбутніх кваліфікованих робітників, оскільки сучасні системи автоматизованого проектування широко використовуються на підприємствах і надають можливість скоротити термін впровадження нових виробів, істотно впливають на технологію виробництва, дозволяючи підвищити якість і надійність продукції, що випускається, отже, і її конкурентоспроможність [32].

Досвід впровадження в освітньо-виробничий процес систем автоматизованого проектування (САПР) показав, що їх застосування дозволило швидше і глибше визначити інтелектуальний потенціал і здатність учнів до творчості та конкуренції, поглибити їхні знання в професійній галузі за рахунок варіації завдань, що виконували вручну і за допомогою комп'ютерних програм, вивільнити час від механічної роботи для творчої [32].

З упровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у закладі професійної освіти змінилася постать викладача, який виступав здебільшого як наставник, тобто педагог, викладач, тренер, здатний спонукати і надихати учнів на інтенсивний та усвідомлений саморозвиток. Основне завдання педагога полягало в стимулюванні і спрямуванні процесу самостійного пошуку інформації та спільної діяльності учнів. Під час проведення уроків, де використовували інтерактивні форми і методи роботи: проектна методика, стратегія практичного мислення, методи «мозковий штурм», дебати, дискусії, уроки-ігри, диспути, екскурсії тощо, педагоги з учнями вели діалог, були партнерами в навчанні, формували і розвивали навички критичного

мислення, уміння вести дискусію. Атмосфера партнерства і співпраці допомагали розвитку успішної особистості, яка вміє ризикувати, робити відповідальний вибір. Тобто учасники освітньо-виробничого процесу розуміли і поважали права одне одного, вбачали одне в одному партнерів і усвідомлювали значення конкурентної боротьби.

На *діяльнісно-практичному* етапі педагогічного експерименту відбувалося поглиблення теоретичних знань та практичних умінь щодо організації власної справи. Цей етап було спрямовано на реалізацію другої педагогічної умови – *забезпечення майбутніх кваліфікованих робітників системою знань та практичних умінь щодо організації власної справи*. З цією метою для учнів випускних груп професій сфери послуг був розроблений елективний курс «Основи організації власної справи», побудований на матеріалах досліджень фахівців у галузі підприємництва й організації власної справи та розроблено робочий зошит до цього елективного курсу (див. Додаток М).

До робочих навчальних планів професій сфери послуг: «Перукар (перукар-модельєр); манікюрник», «Кравець», «Кравець; вишивальник» за рахунок годин, передбачених на резерв часу для вивчення предметів за потребою ринку праці, було введено інтегрований елективний курс «Основи організації власної справи».

Метою елективного курсу «Основи організації власної справи» було формування в учнів закладів професійної освіти спеціальних знань у сфері організації власної справи та розвитку бізнесу, набуття ними вмінь аналізу та планування підприємницької діяльності в ринкових умовах, прийняття управлінських рішень; формування вмінь самоорганізації; виховання економічно незалежної особистості та законослухняного громадянина; системна підготовка учнів до самозайнятості.

Курс передбачав вивчення сутності і принципів ведення малого бізнесу та пов'язаний із навчальними предметами «Основи галузевої економіки і

підприємництва», «Основи правових знань», «Основи трудового законодавства», «Спеціальна технологія», «Техніка пошуку роботи», «Професійна етика і культура спілкування». Загальна кількість годин – 30, у тому числі лабораторно-практичні роботи – 16 год.

Під час опанування елективного курсу проводилася самостійна робота учнів, яка є одним з найважливіших складників освітньо-виробничого процесу, в ході якої відбулося формування навичок, умінь, знань і надалі забезпечувалося засвоєння учням прийомів пізнавальної діяльності, зацікавленістю творчою роботою і організацією власної справи і, в кінцевому результаті, сформованість ініціативності, підприємливості та розвиток здатності до конкуренції. Учні самостійно вивчали додаткову літературу щодо організації власної справи, вирішували практичні завдання з подальшою демонстрацією на відповідних практичних заняттях: самостійно визначали структуру компанії, розробляли стратегію розвитку бізнесу, механізм створення власного бізнесу, проводили маркетингові дослідження, організовували рекламну кампанію, аналізували фактори впливу на підприємницьку діяльність та підприємницьке середовище, оцінювали стан потреб ринкових послуг, використовували наявні ресурси для підприємницької діяльності тощо.

Так, наприклад, учні виконували практичну роботу «Формування власних варіантів бізнес-ідей» [28], метою якої було навчитися формувати підприємницькі ідеї та визначати їх перспективність. Перш, ніж прийняти нову інноваційну ідею для економічної оцінки, учні відповідали на запитання:

- Чи спроможна ідея з технічних міркувань?
- Які технологічні бар'єри треба подолати?
- Чи можна захистити ідею за допомогою патенту або інших засобів?
- Чи випробовувалися подібні ідеї та чому вони провалилися?
- Чи може наявна технологія становити небезпеку?
- У чому полягає конкурентна технічна перевага?
- Чи обмежена перевага конкретними умовами?

- Хто ще працює над подібними або суміжними ідеями?

Аналіз відповідей допомагав учням більш виважено підійти до формування підприємницьких ідей та оцінити їх реальність. Працюючи в групах, учні пропонували та формували власні підприємницькі ідеї, складали схему визначення перспективності підприємницької ідеї та виконували завдання з оцінки перспективності обраної підприємницької ідеї для створення власної справи.

Під час практичної роботи «Стратегія маркетингу приватного підприємства» майбутні кваліфіковані робітники сфери послуг складали програму просування послуг приватного підприємства (методи просування, стимулювання збуту), надавали відповіді на запитання: «Як буде продаватись послуга, яка надається вашим приватним підприємством?», обґрунтовували метод устанавлення ціни на приватному підприємстві, розглядали активізацію продажів, оцінювали ефективність рекламної кампанії.

Оцінюючи рекламну кампанію, майбутні кваліфіковані робітники сфери послуг перевіряли основні параметри успіху рекламно-інформаційної політики, а саме:

- увагу (скільки людей пам'ятають, що вони бачили рекламу);
- ідентифікацію (тісно чи ні рекламна інформація пов'язана з підприємством);
- доступність для розуміння;
- надійність;
- цікавість [29].

Виконуючи роботу, учні планували рекламну кампанію у наступній послідовності:

- визначали мету рекламної кампанії;
- визначали «портрет» клієнта;
- визначали основну ідею рекламної кампанії;
- обирали форми розміщення реклами;
- з'ясовували оптимальні строки розміщення рекламних заходів у часі;

- підраховували можливі витрати на рекламну кампанію;
- складали розгорнутий план рекламної кампанії;
- розробляли всі елементи рекламної кампанії;
- перевіряли можливу ефективність обраної мети, ідеї, елементів рекламної кампанії;
- за необхідністю змінювали елементи рекламної кампанії [29].

Учні проводили порівняльний аналіз ринкових стратегій та найближчих конкурентів за визначеними критеріями, визначали основних конкурентів та рівень цін у конкурентів, які надають послуги подібні до послуг власного підприємства, робили висновки щодо найближчих конкурентів. Проводили дослідження клієнтів під час виконання практичних завдань на виробничому навчанні, а саме:

- комунікацію з клієнтами під час виробничого навчання; у процесі спілкування з клієнтами дізнавалися, чи задоволені вони послугами, сервісом;
- ведення бази даних, вивчення клієнтів за її допомогою. Ця інформація необхідна для вивчення запитів клієнта;
- визначення ставлення клієнтів до послуг за допомогою анкетування, анонімного опитування;
- аналіз статистики послуг;
- аналіз частоти візитів [29].

У процесі роботи майбутні кваліфіковані робітники сфери послуг усвідомили, що конкурентоспроможність послуги визначається її якістю та вартістю, а перемогти конкурентів у змаганні із метою залучення клієнтів можна двома шляхами: створити конкурентні переваги послуг, тобто послуги мають бути привабливішими для клієнтів; створити конкурентні переваги обслуговування.

Учні також усвідомили, що якість обслуговування залежить від того,

наскільки ввічливий, передбачливий персонал під час роботи з клієнтом, як швидко обслуговує, які прогресивні форми використовують при наданні послуги, а також від уміння проводити консультації.

Під час практичної роботи учні здійснювали аналіз успішного ведення бізнесу у своїй галузі, складали перелік запитань, на які отримували відповіді на зустрічах – бесідах із випускниками закладу професійної освіти – приватними підприємцями.

Організаційна робота з формування знань неможлива без використання визначених методів навчання. Для розробленого елективного курсу актуальними стали такі методи: демонстраційний, проектний, «мозковий штурм». Для того, щоб форми та методи були більш дієвими, вони повинні доповнюватися різними засобами навчання. Зокрема, для проведення занять із елективного курсу «Основи організації власної справи» використовувались технічні засоби навчання.

Для формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг недостатньо проводити лише елективний курс. Для більш глибокого усвідомлення учнями необхідності отриманих у закладі професійної освіти знань та подальшому їх застосуванні на практиці, розвитку відповідальності, управлінських та лідерських навичок, роботи в команді, майбутні кваліфіковані робітники виконували підсумкову проектну роботу – розроблення бізнес-ідеї щодо відкриття власної справи та її презентації.

Підсумкова робота включала як індивідуальне виконання завдання, так і роботу в малих групах та складалась з таких етапів:

1. Визначення мети розроблення бізнес-ідеї;
2. Чітке визначення призначення бізнес-ідеї;
3. Збір інформації для написання бізнес-ідеї;
4. Вибір структури бізнес-ідеї і написання тексту пояснювальної записки.

5. Презентація розробленої бізнес-ідеї.

Бізнес-ідея щодо організації власної справи включала такі розділи:

1. Резюме – опис бізнес-ідеї;
2. Продукт, послуга – визначення послуги, яка буде користуватись попитом на ринку збуту, переваги та особливості послуги, розроблення прейскуранту;
3. Ринок збуту – проведення сегментації ринку, дослідження ринку, обґрунтування місця розміщення бізнесу;
4. Конкуренти - визначення власної конкурентної позиції, визначення основних критеріїв з метою об'єктивної оцінки конкурентів;
5. Стратегія маркетингу – характеристика загальної маркетингової стратегії, просування послуг на ринку, принцип формування ціни та активізація продажів, анкетування потенційних клієнтів, розроблення рекламної продукції (візитки, буклети тощо);
6. Виробничий план – основні виробничі операції, машини й устаткування; сировина, матеріали, комплектуючі вироби; виробничі і невиробничі приміщення; опис виробничого процесу;
7. Організаційний план - організаційна схема управління; потреба бізнесу в різних категоріях персоналу, характеристика організації та функції управління, структура;
8. Юридичний план – порядок реєстрації приватного підприємства;
9. Ризики та захист у бізнесі - основні види ризиків та організація можливих заходів захисту для приватного підприємства, оцінка ризику та страхування приватного підприємства.

Учні презентували розроблені бізнес-ідеї створення приватного підприємства, висловлювали свою думку щодо доцільності виконання представлених проектів.

Виконання проектних робіт оцінювалось за такими критеріями: актуальність; доцільність; креативність бізнес-ідеї; представлення послуги;

визначення потенційних споживачів; визначення підприємств-конкурентів; стратегія маркетингу; план виробництва; якість оформлення пояснювальної записки; презентація бізнес-ідеї.

По закінченні роботи учні надавали відповідь на запитання:

- Чи досягли ви позитивних результатів у процесі виконання проектної роботи?

- У чому причина ваших помилок?

- Щоб ви хотіли змінити у своїй проектній роботі? З якою метою?

У ході роботи учні отримали теоретичні знання і практичні уміння для відкриття власної справи, набули навичок презентації професійної діяльності для перемоги в конкурентній боротьбі.

Отже, майбутні кваліфіковані робітники сфери послуг виконуючи проектну роботу, усвідомили, що проектування – це діяльність, за якої матеріальні, фінансові та людські ресурси організовано новаторським шляхом для виконання унікальної роботи з обмеженнями у витратах і строках виконання, щоб досягти позитивних змін, визначених кількісними та якісними параметрами [10].

Елективний курс розвинув в учнів уміння трансформувати бізнес-ідею в бізнес-проект, який реалізовувався у форматі майстер-класів, спільного виконання завдань, спільної проектно-пошукової діяльності.

Опанування майбутніми кваліфікованими робітниками сфери послуг елективного курсу «Основи організації власної справи» дало їм можливість успішно діяти в знайомих і нестандартних освітніх та практичних ситуаціях, швидше адаптуватися до сучасних реалій життя, нових умов навчання і роботи, нового колективу, долати труднощі, розчарування і невдачі.

Одним із головних завдань у забезпеченні майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг системою знань та практичних умінь щодо організації власної справи було створення в освітньо-виробничому середовищі закладу професійної освіти умов для систематичного отримання учнями необхідної інформації щодо аналізу та планування підприємницької

діяльності в сучасних ринкових умовах, прийняття управлінських рішень, реєстрації бізнесу, податкової звітності, банківських послуг, особливостей поведінки суб'єктів господарювання в оточуючому середовищі тощо та розроблено алгоритм створення приватного підприємства (див. табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Алгоритм створення приватного підприємства

№	Уміння	Алгоритм
1	Вибір виду підприємницької діяльності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Виявити види підприємницької діяльності на відповідній території, яка має сприятливі характеристики. 2. Встановити рівень конкуренції за виявленими видами діяльності. 3. Виокремити оптимальний вид діяльності. 4. Оцінити можливість досягнення успіхів при занятті цим видом діяльності в реальних умовах.
2	Вибір місця розташування підприємства	<ol style="list-style-type: none"> 1. Виявити необхідні умови задоволення інтересів клієнтів. 2. Вибрати місце розташування підприємства, яке буде забезпечувати інтереси клієнтів.
3	Визначення імовірних доходів підприємства	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розрахувати коло потенційних клієнтів. 2. Встановити долю їхніх доходів, які можуть бути виділені на придбання продукції підприємства..

Продовження таблиці 2.7

		3. Встановити можливу частку ринку у зіставленні з конкурентами.
4	Реєстрація індивідуальної трудової діяльності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вибрати певний вид діяльності. 2. Визначитись щодо фінансової можливості забезпечення діяльності. 3. Подати заяву до реєстраційного органу. 4. Отримати свідоцтво про реєстрацію. 5. Пройти реєстрацію у фіскальній службі.

У процесі роботи на цьому етапі було створене сприятливе середовище для виявлення підприємницької активності в учнів. Робота закладу професійної освіти була спрямована на те, щоб навчити учнів як майбутніх працівників сфери послуг, захищати себе від негативних і соціальних явищ, знайти своє місце в освітньому, а в подальшому і трудовому колективах, суспільстві, правильно будувати взаємовідносини з іншими людьми, покращити свій добробут та підвищити конкурентоспроможність у сфері професійної діяльності. Для досягнення цієї мети викладачі і майстри виробничого навчання здійснювали таке:

- психолого-педагогічну діагностику учнів, що дозволило розробити адекватну їхнім особливостям програму з покращення морально-психологічного клімату, знизити рівень конфліктності між учнями;

- індивідуальну діагностику і консультивання учнів щодо організації власної справи, вибору майбутньої професійної діяльності, розкриття індивідуальних здібностей, вдосконалення їхньої виробничої діяльності, що відповідає інтересам і нахилам підлітків: спілкуватися, творити, самореалізовуватися;

- тренінг соціально і професійно важливих якостей майбутніх працівників сфери послуг: творчої ініціативи, організаторських і підприємницьких здібностей, мобільності, економічної і правової грамотності, соціальної активності, навичок міжособистісного і ділового

спілкування [39].

Для вирішення поставлених завдань було використано метод «Опитування експертів», який передбачав запрошення кваліфікованих фахівців для відповідей на запитання учнів, проведення зустрічей-бесід. Це дозволило компетентно вирішувати специфічні для учнів проблеми щодо організації власної справи. Опитування експертів здійснювалось у такій послідовності і супроводжувалось діями:

- вступ – один із експертів за допомогою стислої доповіді вводив учнів у коло завдань, проблеми щодо створення власного підприємства;
- постановка проблеми – експерти визначали проблематику завдань і умови їх вирішення;
- опитування – учні ставили експертам питання щодо організації власної справи, реєстрації бізнесу, оподаткування малих підприємств, державної підтримки розвитку підприємництва;
- рішення – одним з експертів підводився підсумок у формі оптимального вирішення завдання щодо створення приватного підприємства [28, с. 11].

У закладі професійної освіти проводилися науково-практичні конференції, тренінги, майстер-класи із залученням працівників малого бізнесу, фіскальної служби, служб зайнятості, управлінь економіки, державної реєстрації, банківських службовців, громадських організацій, підприємців, роботодавців, успішних випускників-підприємців та ін.

Так, працівниками банківських установ проводилися тренінги з теми «Фінансова грамотність», «Власна справа – відкриття рахунків у банку» та презентації фінансової абетки випускника: «Заплануй та організуй свій бізнес сам, а банк тобі в цьому допоможе».

В ході роботи у майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг були сформовані практичні навички наполегливості, комунікабельності, самостійності, ініціативності, підприємливості.

Спеціалістами управлінь економіки, державної реєстрації юридичних

осіб і фізичних осіб-підприємців та фіскальної служби було розроблено програми необхідних напрямів удосконалення самоорганізації випускників закладів професійної освіти в умовах ринкової економіки, які були презентовані учням ліцею в ході проведення науково-практичних конференцій: «Професійна кар'єра випускника закладу професійної освіти: сучасний стан і перспективи формування». Проводилися майстер-класи з тем «Самоорганізація випускника професійного ліцею і його професійна кар'єра», «Державна реєстрація юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців»; психологічні семінари-тренінги «Як завоювати клієнта?» [39].

З метою формування в майбутніх кваліфікованих робітниках сфери послуг конкурентоспроможності та підприємливості в закладі професійної освіти створено стенди:

- «Інноватизація у професійній діяльності», зміст стенду: системи автоматизованого проектування одягу САПР, віртуальні тренажери для створення зачісок;

- «Відомості щодо організації власної справи», зміст стенду: стадії та етапи створення власної справи, документальне оформлення підприємницької діяльності, структура бізнес-планування у підприємницькій діяльності.

Якщо йде мова про навчання будь-якої професійної діяльності, то недостатньо розвивати чи формувати у майбутніх фахівців тільки систему знань, умінь, навичок й специфічних якостей особистості, а й необхідно розкривати перспективи розвитку особистості в процесі її успішної життєдіяльності [3, с. 5]. Тому важливим компонентом у системній підготовці учнів щодо організації власної справи була демонстрація особистої історії успіху випускниками закладу професійної освіти – приватними підприємцями та організацію екскурсій на їхні підприємства. Так, власним досвідом щодо створення приватного підприємства у сфері послуг поділились учні-випускники ліцею: Тетяна С., Сніжана Д., Марія М., під час

зустрічей – бесід з якими учні здобули унікальний досвід щодо створення власного бренду, відкриття власної справи на реальному прикладі та дізнались, як використовувати здобуті академічні знання в умовах сучасної ринкової економіки та жорсткої конкуренції, а приватні підприємці виступили в ролі потенційних роботодавців: відвідали навчальні майстерні, оцінили професійну підготовку та вміння учнів, ознайомившись з їхніми особовими справами за освітнім рівнем та портфоліо практичних робіт, побачили їхні досягнення, отримані під час навчання в ліцеї та надали пропозиції щодо проходження виробничої практики і подальшого працевлаштування.

Результативність реалізації педагогічної умови – забезпечення майбутніх кваліфікованих робітників системою знань і практичних умінь щодо організації власної справи підтверджується тим, що з моменту впровадження педагогічного експерименту (за даними працевлаштування) деякі випускники закладу професійної освіти відкрили власну справу та на обласних конкурсах-практикумах «Власна справа», які проводив Навчально-методичний центр професійно-технічної освіти в Одеській області, посіли перші місця (Олена Б., Христина П, Олена Ш.). Змістова частина конкурсів-практикумів «Власна справа» полягала в тому, що учні навчальних закладів формували та розвивали підприємницьку ідею і презентували її журі, до складу якого входили представники регіонального бізнес-середовища.

На *рефлексивно-оцінному етапі* педагогічного експерименту здійснювалися заходи, спрямовані на реалізацію педагогічної умови – *створення рефлексивно-оцінного середовища в освітньому процесі закладу професійної освіти.*

Як відомо, здатність до конкуренції майбутніх кваліфікованих робітників неможлива без подолання своїх недоліків, без подолання сумнівів у собі та своїх можливостях. Тому важливим було створити сприятливі умови, які б вимагали постійної внутрішньої боротьби та подолання. Саме тому під час освітньо-виробничого процесу особливого значення набуло

створення середовища, яке спонукало учнів до постійного пошуку та особистісної оцінки вже наявного власного досвіду, корекції своїх професійних дій, самоаналізу, роботи над собою і на підставі цього здійснення подальшого саморозвитку.

У процесі педагогічного експерименту підтверджено, що для ефективного формування конкурентоспроможності потрібні раннє виявлення учнів з певними особистісними якостями і діагностика їхніх здібностей, проведення аналізу успішності учнів щосеместрово. З цією метою було проведено:

- складання рейтингових таблиць успішності учнів за професійним спрямуванням за підсумками семестру (див. Додаток Н);
- складання особових карток учнів, які включали: рейтингові дані успішності учня; його досягнення за період навчання; успішність із предметів теоретичної та професійно-практичної підготовки; дані діагностики за показниками: наявність мотивації до успіху і боязні невдач, наявність позитивної мотивації досягнень, схильність до творчості, спроможність до конкуренції, наявність підприємницьких здібностей. Приклад однієї з особових карток учениці Олени С. подано в Додатку К.

Проведений моніторинг динаміки професійного розвитку учнів закладу професійної освіти здійснювався за алгоритмом, який складався з таких етапів: оцінювання початкового рівня професійного розвитку учнів, система заходів щодо адаптації учнівської молоді, системний контроль за цим процесом. Основними напрямками такого моніторингу було визначення рівня знань і учнів із предметів професійної підготовки та виробничого навчання за допомогою проведення тематичних, поетапних атестацій, аналіз динаміки успішності учнів за статистичними матеріалами семестрової підсумкової успішності, вивчення рівня адаптованості учнів та аналіз динаміки цих показників [31].

Для створення рефлексивно-оцінного середовища використовувалися такі методи: самоспостереження, ведення щоденників виробничого навчання

та виробничої практики з метою здійснення самоаналізу власної виробничої діяльності, аналізу виробничих ситуацій, участь у майстер-класах професійного спрямування, створення професійних портфоліо, проведення рефлексивних бесід, семінарів, тренінгів, рольових ігор.

Важливим завданням у процесі створення рефлексивно-оцінного середовища була організація роботи щодо участі майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг у майстер-класах професійного спрямування. Особистий приклад успішності провідних фахівців галузі та наочна демонстрація прийомів роботи дозволили отримати додаткові сучасні знання та професійні навички майбутнім кваліфікованим робітникам, сприяли розвитку пізнавальних потреб, бажань постійно вдосконалюватися в обраній професії.

Так, до закладу професійної освіти було запрошено провідних спеціалістів із професій сфери послуг, які провели майстер-класи професійного спрямування, а саме: Академія перукарського мистецтва «Vladimir Tarasyuk», фірми «Chernomor cosmetics», «Concept», студія зачісок Олени Колтенюк, швейні підприємства «Коломбіна», «ТОВ «Грегори Арбер»», «ТО-VU».

Важливим також виявилось складання професійного портфоліо, впорядкованого, грамотно оформленого набору досягнень ділової особистості в різних сферах діяльності. У процесі роботи майбутні кваліфіковані робітники сфери послуг усвідомили, що портфоліо – це своєрідна візитівка, сукупність відомостей про особистість та є своєрідним досьє (зібраними документами, зразками робіт, світлин, які дають уявлення про досягнення, можливості й послуги в певній сфері діяльності, що пропонуються потенційним клієнтам) [10].

Для реальної демонстрації роботодавцям своїх професійних знань, умінь та навичок у закладі професійної освіти розроблено рекомендації щодо складання портфоліо майбутніми кваліфікованими робітниками сфери послуг

та було проведено тренінг «Створення професійного портфоліо», розрахований на два заняття, що забезпечило досягнення таких цілей: засвоєння учнями знань, необхідних для створення власного професійного портфоліо, формування та вдосконалення навичок презентації власної професійної діяльності для перемоги в конкурентній боротьбі.

Розроблені у закладі професійної освіти професійні портфоліо майбутніми кваліфікованими робітниками сфери послуг мали таку структуру:

- Особова картка учня;
- Резюме;
- Розділ «Портфоліо документів» - інформація про участь майбутнього кваліфікованого робітника у конкурсах професійної майстерності, олімпіадах з предметів професійної підготовки, майстер-класах, тренінгах, семінарах професійної направленості;
- Розділ «Портфоліо робіт» - колекції робіт майбутнього кваліфікованого робітника (фотоматеріали), виконаних під час навчання в ліцеї згідно з переліком освітньо-виробничих робіт та пробних робіт, виконаних за підсумками виробничої практики на підприємстві;
- Розділ «Портфоліо відгуків» - характеристики та рекомендаційні листи керівників виробничої практики на підприємствах.

Робота над портфоліо сприяла самооцінюванню власних виробничих робіт, самоорганізації майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг як особистостей, здатних до конкуренції, індивідуалізації їх діяльності, демонстрації здатності практично застосовувати одержані знання, розвитку умінь самопрезентації.

Отже, портфоліо майбутнього кваліфікованого робітника - це портфель індивідуальних освітніх та виробничих досягнень учня, який відображає рівень сформованості його загальної компетентності. Зміст портфоліо показує потенційні можливості учня щодо подальшого особистісного й професійного розвитку [10].

Особливості ринку сфери послуг, а також специфіка самих послуг – їх

невідчутність, непридатність до зберігання, змінність якості та невідривність виробництва від споживача – визначають особливості комунікації робітників сфери послуг, які допомагають клієнтам оцінити послуги сервісної організації та зробити правильний вибір [27]. Комунікації (спілкування) визначається стилем спілкування з різними категоріями людей: сором'язливими, агресивними, замкнутими, недовірливими, охочими до розмов, і з тими, хто шукає справедливості та підтримки, і з тими, хто її вимагає [41, с. 22].

Аналіз ринку послуг дозволив виділити три специфічні групи споживачів: дуже чуттєві до обслуговування клієнти; клієнти, які обирають постачальників послуг відповідно до своїх потреб; клієнти, які орієнтуються на самодіяльність у сфері послуг. Тому чинниками, що сприяють ефективним комунікаціям у сфері послуг виступили: майстерність та досвід працівників; висока якість послуг; індивідуальний контакт з клієнтом; орієнтація на споживача, його запити та побажання, висока культура обслуговування, яка визначається поведінкою персоналу, який чітко знає, як діяти в будь-якій ситуації і що від нього очікують клієнти [27, с. 286-287].

Враховуючи вищевикладене, можна зазначити, що майбутнім кваліфікованим робітникам сфери послуг у процесі трудової діяльності для отримання конкурентних переваг необхідна демонстрація власної особистості в системі зовнішніх комунікацій – самопрезентація.

Самопрезентація конкурентоспроможного кваліфікованого робітника сфери послуг складалася з таких умінь: встановлення індивідуального контакту з клієнтом та позитивне перше враження, ставлення слухних запитань, щоб дізнатись про бажання клієнта, не нав'язувати їм власної думки, активне слухання та толерантне ставлення, уміння викликати довіру клієнта, вміння уникати конфліктної ситуації.

Так, було проведено тренінг «Самопрезентація у трудовій діяльності», розрахований на два заняття. Майбутнім кваліфікованим робітникам сфери

послуг було повідомлено, як встановити контакт із клієнтом та вплинути на нього позитивним першим враженням: необхідно привітати клієнта, запропонувати свою допомогу; намагатися приблизно оцінити психологічний тип клієнта, надати йому можливість реалізувати свої психологічні потреби; не говорити з клієнтом монотонно, стежити за мімікою, усміхатися; ставити слухні запитання; не показувати клієнтові, що втомилися від спілкування з ним і не хочете продовжувати розмову; запитуючи клієнта і слухаючи його, не забувати про техніку постанови запитань; зацікавити клієнта, говорити про вигідність послуги для нього особисто; проявляти професіоналізм, повідомляти про неординарність послуг; підбирати аргументацію, виходячи з ситуації; не тільки розповідати, а й демонструвати інформаційний матеріал про послуги; запросити клієнта прийти знову, пообіцяти йому допомогу у всіх питаннях, пов'язаних з послугами [29, с. 539-541].

Під час проведення тренінгу учні усвідомили важливість уміння слухати і дізнались, які проблеми можуть виникнути за його відсутності, виокремили шість основних правил, дотримання яких забезпечить плідну співбесіду із клієнтом та сприятиме виникненню в нього бажання співпрацювати надалі, як-от:

- уміння дати співрозмовнику можливість висловлюватись;
- уміння реагувати на слова співрозмовника терпляче і з співчуттям;
- уміння не загострювати увагу на розмовних особливостях співрозмовника;
- уміння враховувати культурні відмінності;
- уміння слідкувати за головною думкою співрозмовника і розуміти головний зміст його слів;
- уміння уникати швидких висновків, не реагувати на емоційні прояви співрозмовника і задавати запитання [27].

Майбутні кваліфіковані робітники сфери послуг також усвідомили, що важливим складником їхньої конкурентоспроможності є не тільки уміння слухати, але й уміння вести ділову розмову, адже чим вищий рівень культури усного мовлення в розмові із клієнтами, тим вищий авторитет фахівця, тим більш кращі і плідні результати роботи.

Учні зрозуміли, що на ефективність комунікацій впливають:

- гарне знання тематики розмови;
- уміння спланувати розмову;
- уміння користуватись фактами;
- уміння сподобатись співрозмовнику;
- уміння слідкувати за своєю мовою;
- уміння говорити заради досягнення цілі [27].

Під час виконання вправи «Презентація професійної діяльності» [27] учні проводили самопрезентацію, звертаючи увагу на типи співрозмовників та особливості поведінки з ними під час бесіди:

- «позитивна людина» - помірно вести з ним дискусію;
- «непідступна людина» - при можливості визнавати його знання і досвід;
- «незацікавлена людина» - розпитувати, залучати до бесіди;
- «людина, яка все знає» - намагайтесь висловлювати певну позицію відповідно до того, що він говорить;
- «говірка людина» - намагатися зупиняти і обмежувати;
- «конфліктна людина» - зберігати спокій у межах професійної бесіди, намагатися спокійно спростовувати нелогічні висновки;
- «обережна людина» - задавати легкі запитання, поступово вступати в бесіду.

Учні під час виконання вправи «Інформування клієнтів» [28, с. 169] виконували такі завдання:

- надавали відповідь на запитання: «Хто ваші потенційні клієнти?», «Як ми можемо донести інформацію до клієнтів?», «Що ми повідомляємо клієнтам у нашому посланні?».

- складали список потенційних клієнтів;
- пропонували варіанти інформування клієнтів щодо послуг, які надає фахівець;
- надавали варіанти, як зацікавити клієнтів придбати послуги саме у конкретного фахівця;
- дебрифінг: у малій групі учні обговорювали обрані шляхи повідомлення клієнтів, визначали, від чого вони залежать.

Майбутні кваліфіковані робітники сфери послуг під час виконання вправи «Потреби споживача» [28, с. 78] надавали відповідь на запитання, в малих групах обговорювали приклади і уточнювали поняття щодо потреб споживачів:

- Складіть список потенційних клієнтів.
- Які потреби мають Ваші потенційні клієнти?
- Які з потреб клієнтів Ви маєте можливість задовольнити, на яких плануєте сконцентруватися, які не можете запропонувати?
- Кому можуть бути потрібні Ваші послуги і як часто, що робить Вас особливим?

Учні усвідомили, що на рішення клієнтів про обслуговування впливають такі чинники:

1. Індивідуальні особливості клієнтів: *матеріальні можливості, статус; рівень знань про перукарські послуги; ставлення до перукарських послуг; мотивація обслуговування в салоні; індивідуальність, стиль, уклад життя.*

2. Вплив середовища: культурний рівень; соціальний стан; персональний вплив; сім'я, ситуація;

3. Психологічні процеси, статеві особливості, настрої тощо [29].

Учні розглянули стадії усвідомлення клієнтами потреби в послугах:

1. Пошук інформації про підприємства сфери послуг, які можуть задовольнити потребу в необхідних послугах: у власній пам'яті, за допомогою зовнішньої реклами, особистих контактів, стимулювання продажу послуг;

2. Оцінка можливих варіантів послуг різних підприємств з точки зору

споживацької цінності, вигідності, вподобань;

3. Отримання послуги в умовах підприємства сфери побутового обслуговування;

4. Оцінка задоволення від обслуговування та якості отриманої послуги. Бажано, щоб клієнти отримували не просто «передбачувану» або «адекватну» якість послуг, а ідеальний рівень якості.

У ході проведення тренінгу майбутні кваліфіковані робітники сфери послуг набули навичок удосконалення особистого спілкування з клієнтом, інформування клієнтів, визначення потреб споживача й закономірності його економічної поведінки; сутності самопрезентації, її місця у трудовій діяльності.

Метою тренінгів була реалізація потреби майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг у самопізнанні, груповій взаємодії; інформування та набуття учнями практичних умінь і навичок; опанування нових технологій; зміна погляду на процес навчання як такий, що може приносити наснагу та задоволення; підвищення здатності учнів до позитивного ставлення до себе та життя [37].

Під час організації навчання основна увага приділялася практичному використанню засвоєного матеріалу, коли в процесі моделювання спеціально заданих ситуацій учні мали можливість розвинути і закріпити необхідні знання, уміння та навички, змінити своє ставлення до власного досвіду і вживаних в освітній діяльності тих чи тих підходів до розуміння сутності певних явищ [24].

У дослідженні було також зосереджено увагу на проведенні професійних тренінгів, під час яких була сформована практична підготовка учнів на рівні робітничої професії. Тренінги проводилися за такою тематикою:

- загальні для всіх професій сфери послуг: «Ідея бізнесу», «Перемови в діяльності підприємця. Тактика ведення перемов», «Стратегія та тактика

працевлаштування»,

- для професій «Кравець», «Кравець; вишивальник» - «Організація роботи швейного ательє»; «Методика прийому замовлень від населення»;

- для професії «Перукар (перукар-модельєр)» - «Зустріч клієнта», «Організація роботи салону краси».

Тренінги проводились за такою структурою:

1. Вступ.

- Ознайомлення учасників з програмою тренінгу.

- Формування правил проведення тренінгу.

2. Основна частина.

- Проведення навчання. У групі обговорювалися не лише ситуації, що склалися у цей момент, але й розглядалися змодельовані керівником тренінгу випадки, події, що мали місце на під час професійної діяльності. До дискусії було включено рольові ігри, розроблені на основі конкретних професійних ситуацій. Вони допомагали учасникам краще зрозуміти проблему, емоційно відреагувати на неї.

- Виконання самостійної роботи.

3. Заключна частина.

- Підведення підсумків.

- Оцінка ефективності тренінгу. Цей етап супроводжувався підбиттям підсумків роботи групи, оцінкою учасниками величини власного внеску до групи і навпаки. Учасники тренінгу обмінювалися побажаннями, перспективами подальшого співробітництва тощо [36, с. 185].

Проведення практичних занять у формі тренінгів сприяло підвищенню ефективності пізнання себе та інших, активізації процесу опанування знань; інструмент для формування умінь та навичок, збагачення досвіду. Під час тренінгу було створено неформальне, невимушене спілкування, яке відкривало перед групою безліч варіантів розвитку і вирішення проблеми, заради якої вона зібралася. Учні були захоплені тренінговими методами, тому що вони зробили процес навчання цікавим та необтяжливим [36, с. 184].

Одним із ефективних методів рефлексивно-оцінного середовища є рефлексивна бесіда - проблемно-зорієнтований аналіз різноманітних фактів

виробничої діяльності майбутніх кваліфікованих робітників. Так, у закладі професійної освіти розглядалися питання підготовки та аналізу співбесіди з роботодавцем, аналізу виробничої практики учнів на підприємствах сфери послуг.

З метою створення рефлексивно-оцінного середовища під час виробничого навчання в закладі професійної освіти педагоги акцентували увагу на вирішенні найцікавіших проблемних виробничих ситуацій із досвіду роботи баз практики: розробка технологічних процесів з урахуванням умов, що змінилися (при використанні нового інструменту, оснащення, нових матеріалів; раціональних режимів обробки й організації праці; при порушеннях технологічного режиму); вибір раціональних режимів технологічних процесів у конкретних умовах при різноманітті факторів.

Розв'язання виробничих ситуацій дозволило розвинути професійне мислення, вміння проводити аналіз, робити висновки і давати оцінку дій фахівців. У процесі обговорення учні не тільки навчалися публічно виступати, вести дискусію, а й знайшли упевненість у своїх силах, закріпили навички публічних виступів і навчилися аргументовано захищати свою точку зору. На цьому етапі місяця педагога полягала у визначенні робочих груп учнів для розроблення карток-завдань та інструкційно-технологічних карток послідовності виготовлення робіт. В учнів така робота викликала інтерес, і навіть ті учні, які мали попередні знання, виконуючи творчі роботи, не тільки отримували позитивні оцінки, а й набували досвіду використання теоретичних знань на практиці, виробляли упевненість у собі [36, с. 227].

У процесі формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг акцентувалась увага учнів на тому, що невід'ємним складником їхньої професійної діяльності має стати самооцінка. Для того, щоб майбутні кваліфіковані робітники сфери послуг змогли усвідомити цінність власного професійного та особистісного ресурсу, навчитись оцінювати себе об'єктивно, було запропоновано скористатися

вправою «Мій професійний потенціал», який необхідно було визначити за такою схемою:

Професійна кваліфікація – Особистісні якості – Досвід роботи.

Майбутні кваліфіковані робітники сфери послуг оцінювали себе як професіонала, визначали рівень кваліфікації, аналізували знання, уміння та навички, якими вони володіють. Аналіз сильних і слабких сторін учнів в подальшому був використаний при написанні обґрунтованого резюме, при співбесіді з роботодавцем та при проходженні виробничої практики.

З метою підвищення впевненості в собі та задля формування в учнів навичок самооцінювання скористалися вправою «Перевір свої риси» [28]. Майбутнім кваліфікованим робітникам сфери послуг було запропоновано надати відповідь на запитання та зазначити фактичне значення чи бажане і поспілкуватись один з одним щодо покращення своїх можливостей для досягнення кращих результатів:

- Чи ти є самостійний?
- Чи ти є незалежним?
- Чи ти є рішучим?
- Чи можеш ти пристосовуватись?
- Чи враховуєш ти ризики?
- Чи здатен ти приймати рішення?

Для усвідомленої побудови траєкторії професійно-особистісного розвитку в процесі формувального експерименту майбутні кваліфіковані робітники сфери послуг склали власну програму професійного саморозвитку. В якості допоміжного матеріалу використовувалася програма за авторством С. Єлканова [7]. Задля підвищення ефективності роботи учнів над програмою було запропоновано завдання-міркування «Я в професії через кілька років», що мало таку структуру:

1. Як Ви себе бачите в професії через 10 років (що робите, де працюєте, яку посаду обіймаєте, чи здійснилася Ваша мрія, до якої Ви прагнули тощо)?
2. Що потрібно зробити, щоб досягти цієї мрії через 10 років? Хто, що і

як може цьому сприяти?

3. Наскільки Ви зараз відчуваєте себе готовим до майбутньої професії? Що б хотілося доодержати? Що Вам потрібно в професійному й соціальному планах (як професіоналу, особистості, людині (знаю, умію, можу, хочу, готовий)?

4. Чи існує людина, яка для Вас є професійним ідеалом? Які її якості імпонують Вам? Чи хотіли б Ви повторити її шлях до професійного успіху?

З метою створення рефлексивно-оцінного середовища в закладі професійної освіти проводилися такі види семінарів: інформаційні, базові та інтенсивні [37, с. 183].

Інформаційні семінари містили загальну інформацію про сучасні інструменти, матеріали, обладнання, які використовуються у сфері побутового обслуговування, стандарти салонів краси та швейних ательє, і були корисними як для учнів-випускників так і для учнів першого курсу, які ще не мали великого досвіду практичної діяльності.

Базові семінари включали всі базові вміння, навички і знання, необхідні для учнів. Базові семінари були розраховані на таку аудиторію:

- молоді фахівці (на етапі переходу до індивідуальної роботи), теми семінарів з професії «Перукар (перукар-модельєр)»: «Фасони чоловічих стрижок», «Техніка фарбування блондинок», «Техніка фарбування сивого волосся»; теми семінарів з професії «Кравець»: «Напрями розвитку техніки і технології у виготовленні одягу», «Технологія виготовлення поясних швейних виробів».

- учні - випускники (ті, хто хоче закріпити базові знання), теми семінарів з професії «Перукар (перукар-модельєр)»: «Сучасна техніка фарбування волосся», «Сучасні методи накручування волосся», «Креатинні методи жіночої стрижки волосся середньої довжини»; теми семінарів з професії «Кравець»: «Контроль та самоконтроль якості швейної продукції», «Принципи моделювання поясних виробів».

Інтенсивні семінари передбачали отримання найсучасніших знань, умінь і навичок, щоб гарантувати згодом кращий сервіс для своїх клієнтів. Цільова аудиторія для інтенсивних семінарів: учні-випускники з професій «Перукар (перукар-модельєр)», «Кравець». Темі інтенсивних семінарів з професії «Перукар (перукар-модельєр)»: «Креатив у салонній роботі. Використання модних елементів у стрижках і зачісках при створенні образу», «Актуальні комерційні салонні стрижки», «Логічне використання технік стрижки в роботі з волоссям»; з професії «Кравець»: «Cosplay як вид професійної діяльності приватного підприємця», «Технологія створення колекції одягу».

Високу ефективність в аспекті надання простору для практичного застосування професійних знань мала рольова гра, яка передбачала максимальне наближення до реальних життєвих ситуацій як у побутовій, так і професійній сферах. Організаційною одиницею рольової гри виступила умовна проблемна ситуація, яка розгорталась у процесі заняття як окремий сюжет. У його основу була покладена навчальна або реальна професійна проблема, формування якої містить відповідне запитання. Для проведення рольової гри був необхідний достатній для відтворення сюжету набір ролей, які розподілялися між учасниками заняття. Цей метод використовувався для розв'язання проблем, які не мають однозначного вирішення та сприяв появі в майбутніх фахівців настанови на пошук оригінальних рішень і способів виходу з різних непередбачуваних ситуацій. При цьому важливим було забезпечення свободи вибору завдань і навчальних ролей з урахуванням можливостей та індивідуальних особливостей учнів, активність і нестандартність дій, ситуацію успіху на кожному етапі роботи, що сприяло формуванню навичок професійного спілкування, здатності вислуховувати співбесідника, аргументувати та відстоювати власну думку, розвитку творчої особистості кожного з учасників гри [8].

З учнями була проведена рольова гра з теми «Створення служби

контролю якості». Мета рольової гри: колективне конструювання ідеальної моделі системи контролю якості підприємства сфери послуг. Рольова гра складалась з етапів:

1. Організаційно-підготовчий етап – розподіл учнів на 3 команди, кожна з яких виступає в ролі служби контролю якості в окремих галузях: перукарня, швейне ательє, фотоательє. Кожна команда робила конкретну послугу на всіх етапах гри.

2. Перший етап – вивчити чинники, що негативно впливають на якість надаваних послуг і розробити план заходів щодо поліпшення обслуговування.

3. Другий етап – запропонувати критерії оцінки якості послуги і на підставі запропонованих критеріїв розробити показники якості послуги.

4. Третій етап – налагодження зворотного зв'язку зі споживачами послуг. Командам варто було запропонувати найбільш ефективні способи одержання інформації про якість послуг з боку споживачів.

5. Четвертий етап – написати інструкції працівникам, що обслуговували клієнтів. В інструкції варто зазначити такі положення: обов'язки працівників, відповідальність, порядок вирішення конфліктів і складних ситуацій.

6. Заключний етап – необхідно оцінити розроблену систему якості і доповісти про результати роботи команд [27, с. 234-235].

У робітників є потреба, щоб процес трудової діяльності давав можливість для саморозвитку, самоспостереження і самореалізації, бажають відчувати важливість і потребу виконуваної роботи [27, с. 211]. Тому формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг виступило комплексним процесом, у ході якого необхідно було не тільки висвітлювати основні теоретичні відомості, але й створювати всі необхідні умови для того, щоб учні змогли зрозуміти, чи є в них потрібні уміння до конкуренції та перевірити на практиці отримані знання [2].

Отже, можемо констатувати, що поетапна реалізація моделі з упровадженням визначених педагогічних умов сприяла формуванню

конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг, а також забезпечила покращення професійних знань, набуття необхідних практичних умінь та навичок.

2.3 Порівняльний аналіз рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг на констатувальному і прикінцевому етапах педагогічного експерименту

Унаслідок проведеного педагогічного експерименту, спрямованого на формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг, було одержано кількісні показники, аналіз яких дозволив встановити, чи дійсно розроблена експериментальна методика сприяла формуванню конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг.

Методики, які використовувалися під час констатувального етапу педагогічного експерименту, були застосовані до експериментальної та контрольної груп і на прикінцевому етапі.

Наведемо одержані результати за визначеними компонентами сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг в тій послідовності, що й на констатувальному етапі педагогічного експерименту.

Порівняльні результати рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг за стимульовально-мотиваційним компонентом подано в таблиці 2.8 та рис. 2.6.

Таблиця 2.8

Рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх

**кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг
за стимулювально-мотиваційним компонентом (на констатувальному і
прикінцевому етапах педагогічного експерименту)**

Рівні	ЕГ				КГ			
	Констатувальний етап		Прикінцевий етап		Констатувальний етап		Прикінцевий етап	
	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс
Достатній	9,8	10	32,3	33	8,5	8	8,5	8
Задовільний	38,2	39	55,9	57	35,1	33	44,7	42
Низький	52,0	53	11,8	12	56,4	53	46,8	44

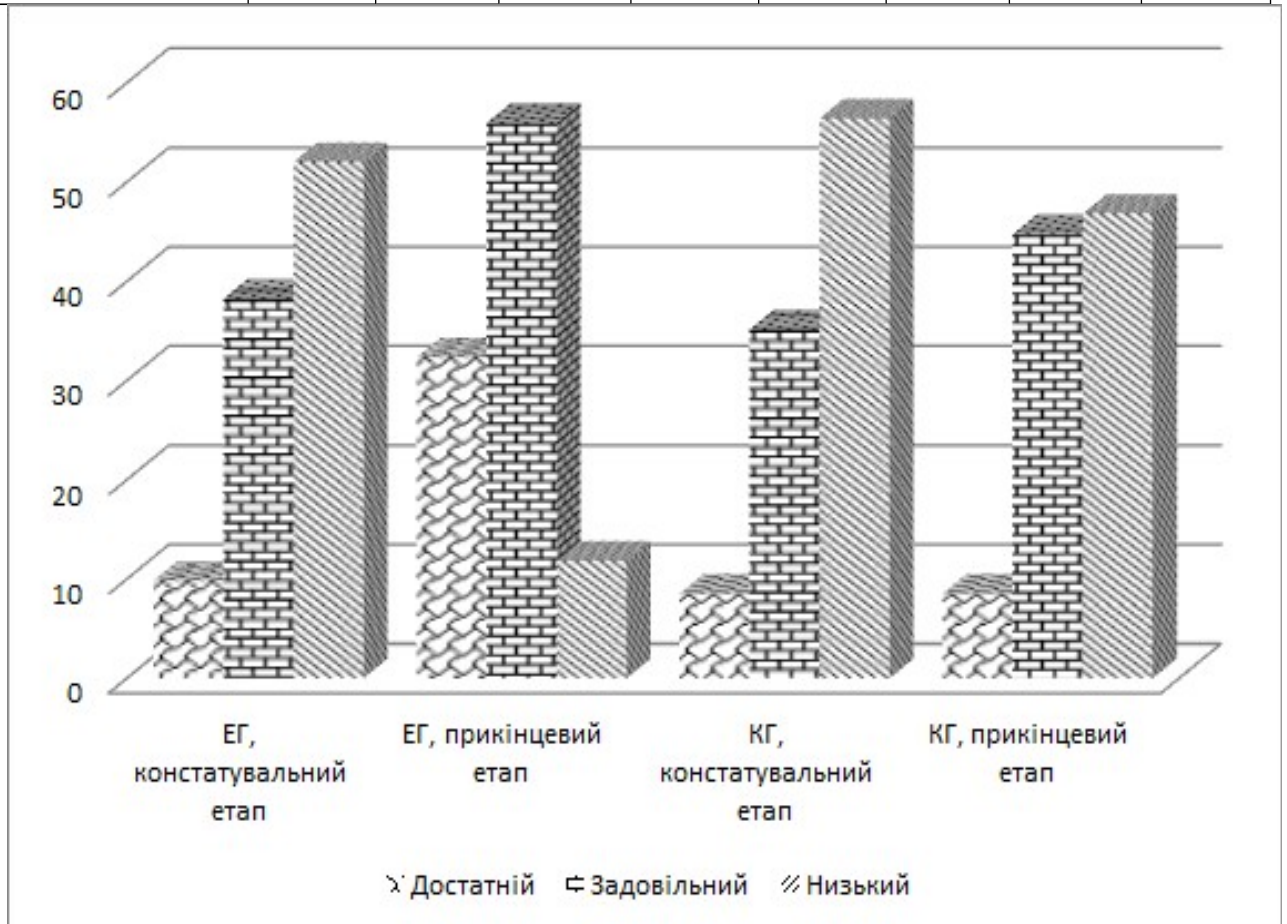

Рис. 2.6. Динаміка рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти

сфери послуг за стимулювально-мотиваційним компонентом (на констатувальному і прикінцевому етапах педагогічного експерименту)

Як засвідчують дані таблиці 2.8 й рис. 2.6, на достатньому рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг виявлено 32,3% респондентів ЕГ (було 9,8% ЕГ) та 8,5% респондентів КГ (було 8,5% КГ), на задовільному рівні – 55,9% ЕГ (було 38,2% ЕГ) та 44,7% КГ (було 35,1% КГ), на низькому рівні виявилось 11,8% респондентів ЕГ (було 52,0% ЕГ) та 46,8% КГ (було 56,4% КГ).

Так, в експериментальній групі на достатньому рівні результати збільшилися на 22,5%, на задовільному рівні – на 17,7%, а на низькому рівні зменшилися на 40,2%. У контрольній групі зміни, що відбулися в рівнях сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах сфери професійної освіти сфери послуг за означеним компонентом, не такі суттєві порівняно з експериментальною групою. На достатньому рівні результати залишилися незмінними, на задовільному рівні збільшилися на 9,6%, на низькому рівні результати зменшилися на 9,6%.

Кількісні дані рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг за стимулювально-мотиваційним компонентом на прикінцевому етапі педагогічного експерименту подано в таблиці Ж.5 Додатку Ж.

Порівняльні результати рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг за когнітивно-діяльнісним компонентом подано в таблиці 2.9 та рис. 2.7.

Таблиця 2.9

Рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг

за когнітивно-діяльнісним компонентом (на констатувальному і прикінцевому етапах педагогічного експерименту)

Рівні	ЕГ				КГ			
	Констатувальний етап		Прикінцевий етап		Констатувальний етап		Прикінцевий етап	
	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс
Достатній	8,8	9	31,4	32	10,6	10	12,8	12
Задовільний	40,2	41	53,9	55	35,1	33	38,3	36
Низький	51,0	52	14,7	15	54,3	51	48,9	46

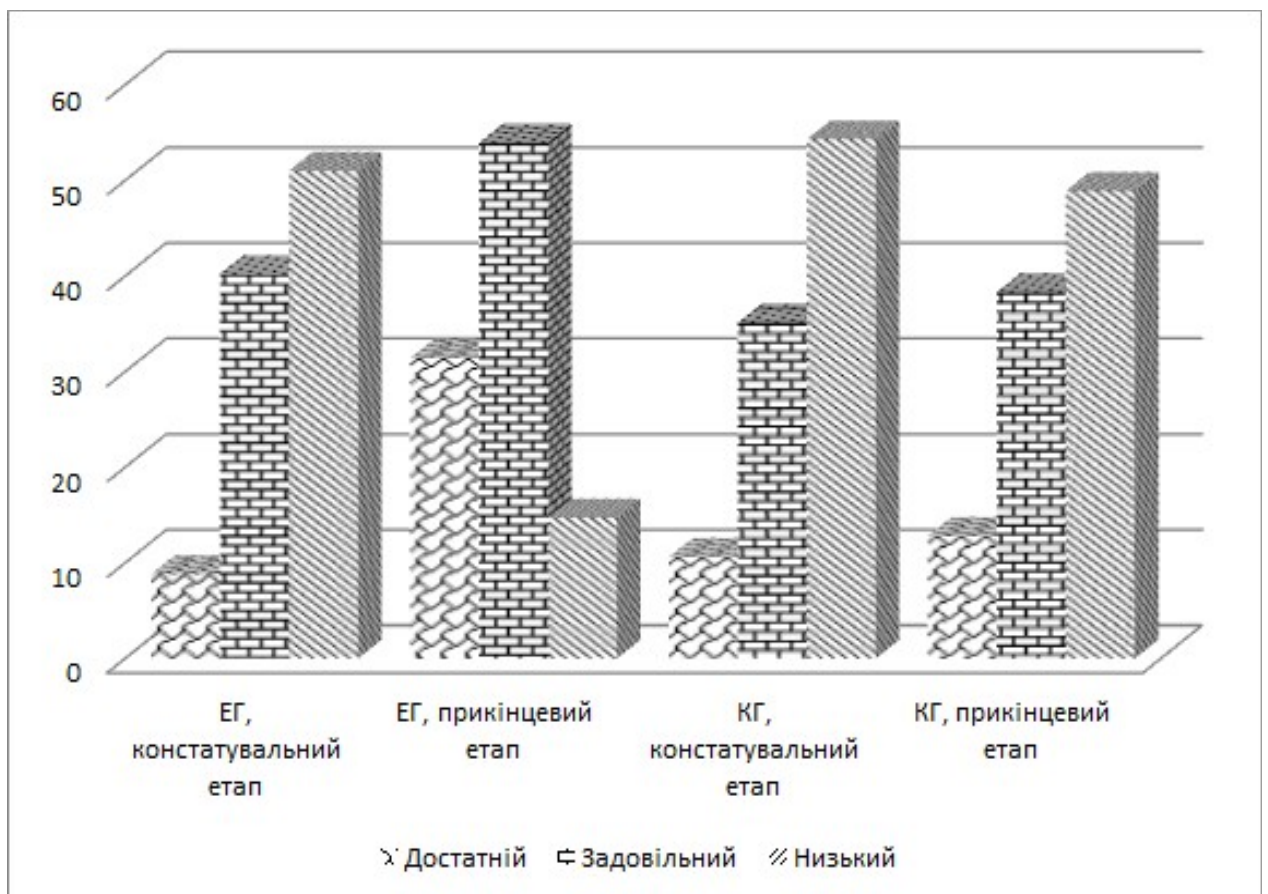

Рис. 2.7. Динаміка рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти

сфери послуг за когнітивно-діяльнісним компонентом (на констатувальному і прикінцевому етапах педагогічного експерименту)

Як засвідчують дані таблиці 2.9 й рис. 2.7, на достатньому рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг виявлено 31,4% респондентів ЕГ (було 8,8% ЕГ) та 12,8% респондентів КГ (було 10,6% КГ), на задовільному рівні – 53,9% ЕГ (було 40,2% ЕГ) та 38,3% КГ (було 35,1% КГ), на низькому рівні виявилось 14,7% респондентів ЕГ (було 51,0% ЕГ) та 48,9% КГ (було 54,3% КГ).

Так, в експериментальній групі на достатньому рівні результати збільшилися на 22,6%, на задовільному рівні – на 13,7%, а на низькому рівні зменшилися на 36,3%. У контрольній групі зміни, що відбулися в рівнях сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах сфери професійної освіти сфери послуг за означеним компонентом, не такі суттєві порівняно з експериментальною групою. На достатньому рівні результати збільшилися на 2,2%, на задовільному рівні збільшилися на 3,2%, на низькому рівні результати зменшилися на 5,4%.

Кількісні дані рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг за когнітивно-діяльнісним компонентом на прикінцевому етапі педагогічного експерименту подано в таблиці Ж.6 Додатку Ж.

Порівняльні результати рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг за когнітивно-діяльнісним компонентом подано в таблиці 2.10 та рис. 2.8.

Таблиця 2.10

Рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг

**за особистісно-рефлексивним компонентом (на констатувальному і
прикінцевому етапах педагогічного експерименту)**

Рівні	ЕГ				КГ			
	Констатувальний етап		Прикінцевий етап		Констатувальний етап		Прикінцевий етап	
	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс
Достатній	10,8	11	31,4	32	9,6	9	13,8	13
Задовільний	36,3	37	54,9	56	37,2	35	41,5	39
Низький	52,9	54	13,7	14	53,2	50	44,7	42

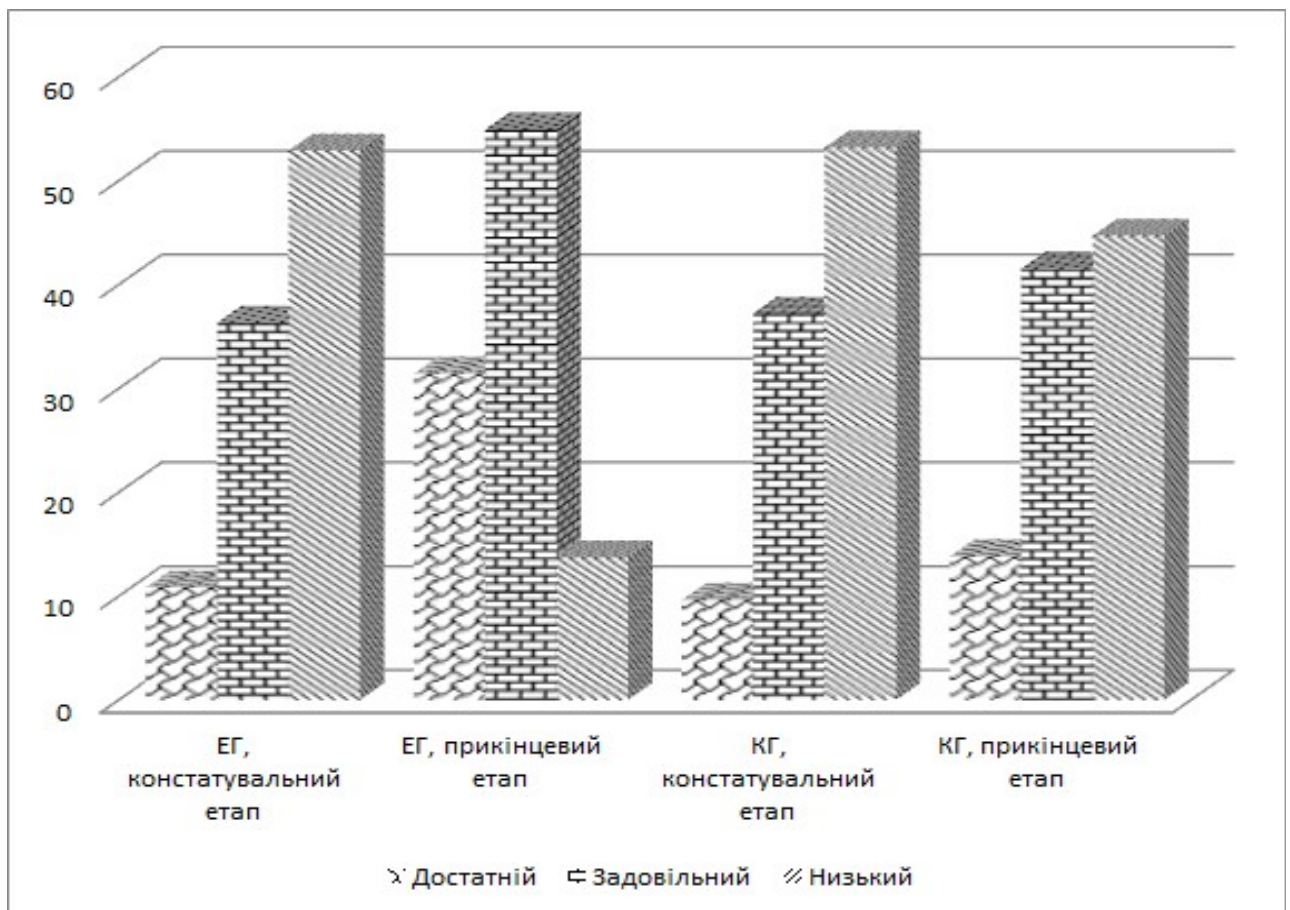

Рис. 2.8. Динаміка рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг за особистісно-рефлексивним компонентом (на

констатувальному і прикінцевому етапах педагогічного експерименту)

Як засвідчують дані таблиці 2.10 й рис. 2.8, на достатньому рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг виявлено 31,4% респондентів ЕГ (було 10,8% ЕГ) та 13,8% респондентів КГ (було 9,6% КГ), на задовільному рівні – 54,9% ЕГ (було 36,3% ЕГ) та 41,5% КГ (було 37,2% КГ), на низькому рівні виявилось 13,7% респондентів ЕГ (було 52,9% ЕГ) та 44,7% КГ (було 53,2% КГ).

Так, в експериментальній групі на достатньому рівні результати збільшилися на 20,6%, на задовільному рівні – на 18,3%, а на низькому рівні зменшилися на 39,2%. У контрольній групі зміни, що відбулися в рівнях сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах сфери професійної освіти сфери послуг за означеним компонентом, не такі суттєві порівняно з експериментальною групою. На достатньому рівні результати збільшилися на 4,2%, на задовільному рівні збільшилися на 4,3%, на низькому рівні результати зменшилися на 8,5%.

Кількісні дані рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг за особистісно-рефлексивним компонентом на прикінцевому етапі педагогічного експерименту подано в таблиці Ж.7 Додатку Ж.

Одержані результати прикінцевого етапу педагогічного експерименту з формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг дозволили обчислити середнє арифметичне значення показників рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг, які подано в таблиці 2.11 та рис. 2.9.

Таблиця 2.11

Рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх

кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг
(прикінцевий етап)

Рівні	ЕГ		КГ	
	%	Абс	%	Абс
Достатній	31,4	32	11,7	11
Задовільний	54,9	56	41,5	39
Низький	13,7	14	46,8	44

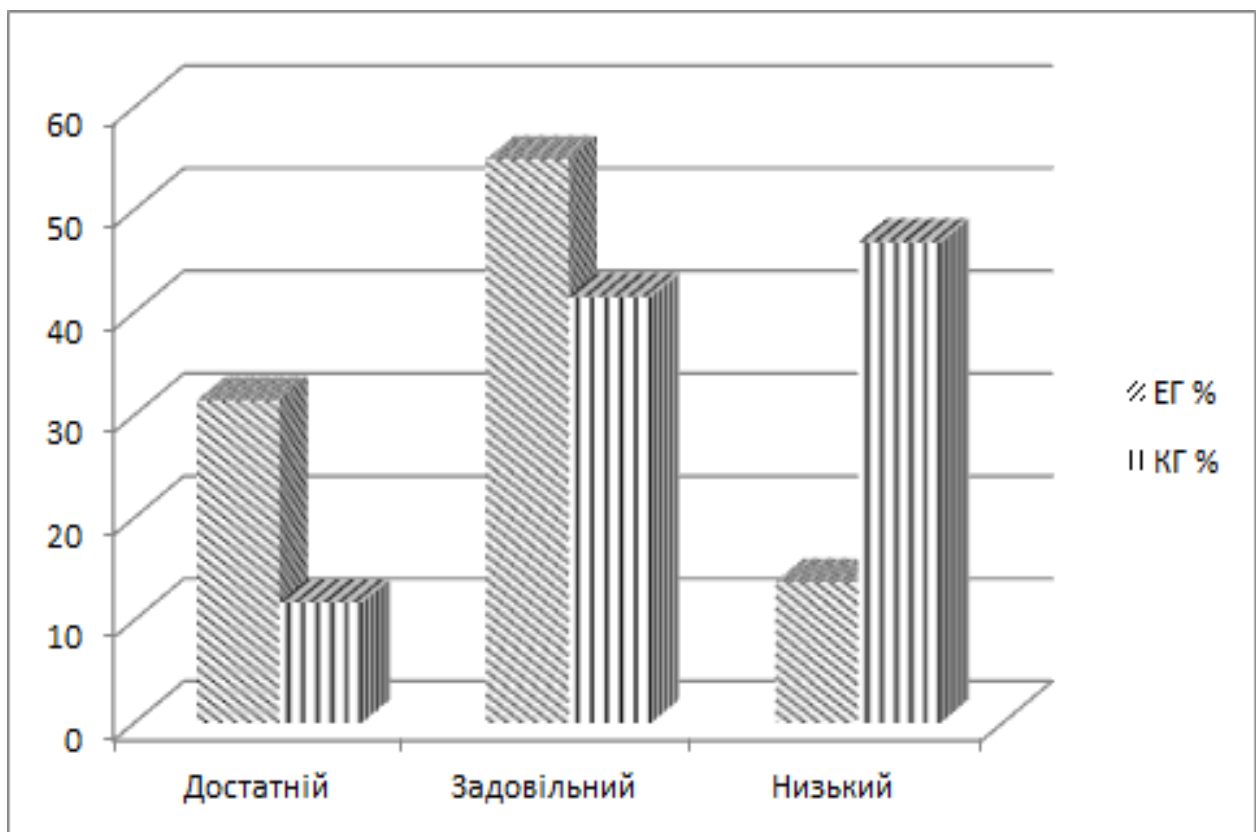

Рис.2.9. Рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг (прикінцевий етап)

Як засвідчують дані таблиці 2.11 й рис. 2.9, на прикінцевому етапі педагогічного експерименту було виявлено, що на достатньому рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих

робітників сфери послуг перебувало 31,4% респондентів ЕГ та 11,7% респондентів КГ, на задовільному рівні було 54,9% - ЕГ та 41,5% - КГ, на низькому рівні виявилось 13,7% респондентів ЕГ та 46,8% - КГ (див. табл. Ж.8 Додатку Ж).

Порівняльні дані рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг на констатувальному і прикінцевому етапах педагогічного експерименту подано в таблиці 2.12. (див. рис. 10).

Таблиця 2.12

Порівняльні дані рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг (на констатувальному і прикінцевому етапах педагогічного експерименту)

Вибірка, етапи пед. експери- менту	ЕГ/102				КГ/94			
	Констатувальний		Прикінцевий		Констатувальний		Прикінцевий	
	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс
Рівні								
Достатній	9,8	10	31,4	32	9,6	9	11,7	11
Задовільний	38,2	39	54,9	56	36,1	34	41,5	39
Низький	52,0	53	13,7	14	54,3	51	46,8	44

Як засвідчують дані таблиці 2.12 й рис. 2.10, на прикінцевому етапі було виявлено суттєві позитивні зміни щодо рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг експериментальної групи: достатнього

рівня досягли 31,4% респондентів (було 9,8%), на задовільному рівні виявилося 54,9% (було 38,2%), на низькому рівні залишилося 13,7% (було 52,0%) майбутніх кваліфікованих робітників. В учнів контрольної групи виявлено незначні зміни. Так, на достатньому рівні стало 11,7% (було 9,6%), на задовільному рівні виявилося 41,5% (було 36,1%), на низькому рівні залишилося 46,8% (було 54,3%) майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг.

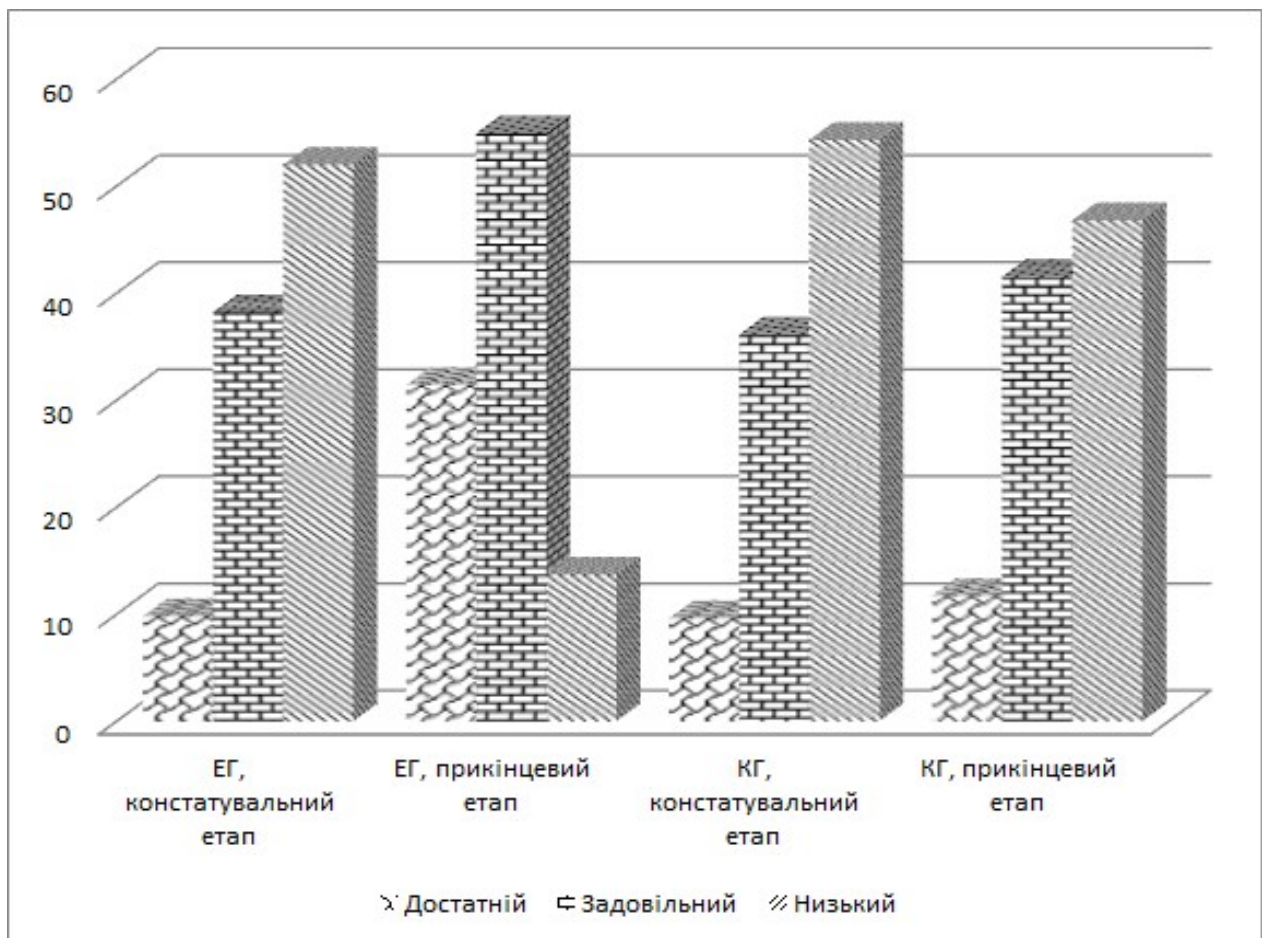

Рис. 2.10. Узагальнена динаміка рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг (на констатувальному і прикінцевому етапах педагогічного експерименту)

В експериментальній групі на достатньому рівні результати збільшилися на 21,6%, на задовільному рівні – на 16,7%, а на низькому рівні зменшилися на 38,3%. У контрольній групі на достатньому рівні результати збільшилися на 2,1%, на задовільному рівні збільшилися на 5,4%, на низькому рівні результати зменшилися на 7,5%.

На констатувальному етапі педагогічного експерименту при поділі учнів на контрольну та експериментальну групи був використаний критерій Фішера, який показав відсутність істотних відмінностей у відповідних підгрупах. Перевіримо, чи з'явилися відмінності в цих підгрупах після прикінцевого етапу педагогічного експерименту.

Сформуємо проміжну таблицю для обчислення значення критерію Фішера (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

**Таблиця емпіричних частот за загальною кількістю ЕГ і КГ
(загалом достатній і задовільний рівні,
а також низький рівень)**

Абсолютні дані	Рівні сформованості конкурентоспроможності респондентів	
	Достатній + задовільний	Низький
ЕГ = 102	86,3% - 88 учнів	13,7% - 14 учнів
КГ = 94	53,2% - 50 учнів	46,8% - 44 учні

Для підрахунку зазначеного критерію також скористаємося методами математичної обробки [34].

Для цього, як і раніше, знайдемо сумарне значення задовільного та достатнього рівнів окремо по кожній групі.

Гіпотеза згідно з критерієм Фішера полягає в такому твердженні.

Якщо φ^* емпіричне знаходиться в зоні незначущості, H_1 відкидається і приймається H_0 . Якщо ж φ^* емпіричне знаходиться в зоні значущості, H_0

відкидається і приймається H_1 .

H_0 : Доля учнів, у яких виявляється достатній та задовільний рівні, у вибірці ЕГ не більше ніж у вибірці КГ.

H_1 : Доля учнів, у яких виявляється достатній та задовільний рівні, у вибірці ЕГ більше ніж у вибірці КГ.

Тобто, якщо φ^* емпіричне знаходиться в зоні незначущості, то доля учнів, у яких виявляється достатній та задовільний рівні, у вибірці ЕГ не більше, ніж в вибірці КГ, і, якщо φ^* емпіричне знаходиться в зоні значущості, то доля учнів, у яких виявляється достатній та задовільний рівні, у вибірці ЕГ більше, ніж в вибірці КГ.

З таблиці величин кута φ (в радіанах) для різних процентних часток $\varphi = 2\arcsin\sqrt{P}$, знаходимо $\varphi_1(86,3\%)=2,383$ та $\varphi_2(53,2\%)=1,635$.

Для підрахунку емпіричного значення φ^* використовуємо формулу (2.1)

$$\varphi^* = (\varphi_1 - \varphi_2) \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}} \quad (2.1),$$

де φ_1 – кут більшого %, φ_2 – кут меншого %;

n_1 – кількість учнів ЕГ, n_2 – кількість учнів КГ;

$$\varphi^* = (2,383 - 1,635) \sqrt{\frac{102 \cdot 94}{102 + 94}} \approx 5,2$$

$\varphi^*_{\text{емп}} = 5,2$; $\varphi_{\text{емп}} > \varphi_{\text{кр}}$; $5,2 > 1,64$ – вірно, з ймовірністю $P=0,05$.

Як можна побачити, отримане φ^* емпіричне знаходиться в зоні значущості, тому відкидається H_0 і приймається H_1 . Тобто доля учнів, в яких виявляється достатній та задовільний рівні, у вибірці ЕГ значно більше, ніж у вибірці КГ, тому доходимо висновку щодо ефективності запропонованих педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.

Висновки до розділу 2

У другому розділі «Дослідно-експериментальна робота з реалізації педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг» визначено критерії, показники, схарактеризовано рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг, розроблено і апробовано модель та експериментальну методика формування досліджуваного конструкту, здійснено аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.

Критеріями сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг виступили: настановно-спонукальний із показниками: прагнення до успіху та уникнення невдач у майбутніх кваліфікованих робітників; наявність позитивної мотивації досягнення у майбутніх кваліфікованих робітників; змістово-процесуальний із показниками: глибина та повнота обсягу знань, умінь і навичок; узагальненість знань, умінь та навичок майбутніми кваліфікованими робітниками; виконання операцій із дотриманням дій їх послідовності майбутніми кваліфікованими робітниками; використання інформаційно-освітніх ресурсів у майбутній професійній діяльності; креативно-оцінний із показниками: схильність до творчості; спроможність до конкуренції; наявність підприємницьких здібностей.

Для визначення рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг відповідно до кожного з критеріїв і показників було задіяно низку діагностувальних методик: настановно-спонукальний (методика, за Н. Фетіскіним, «Діагностика мотивації успіху і боязні невдач», методика А. Мехрабіан «Діагностика мотивації досягнення»); змістово-процесуальний (результати підсумкових тематичних атестацій із навчальних предметів

професійного циклу, виробничого навчання і предмета «Інформаційні технології», тест «Використання інформаційно-освітніх ресурсів у майбутній професійній діяльності»); креативно-оцінний (методика Е. Туник «Діагностика особистісної креативності», методика, за Н. Фетіскіним, «Експрес-діагностика особистісної конкурентоспроможності», методика, за С. Комінко, Г. Кучер, «Методика визначення підприємницьких здібностей»).

На основі визначених критеріїв і показників було схарактеризовано рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників закладів професійної освіти сфери послуг (достатній, задовільний, низький).

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили, що на низькому рівні перебувало 52,0% учнів експериментальної групи (далі ЕГ) та 54,3% – контрольної (далі КГ), на задовільному рівні було 38,2% майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг ЕГ і 36,1% – КГ, на достатньому рівні виявлено 9,8% респондентів ЕГ і 9,6% – КГ.

На підставі теоретичного дослідження й одержаних на констатувальному етапі експерименту результатів було розроблено модель формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг, що обіймала мету (цільовий блок), етапи (мотиваційно-змістовий, діяльнісно-практичний, рефлексивно-оцінний), педагогічні умови, форми, методи і засоби навчання (організаційно-змістовий блок) та компоненти, критерії, результат дослідження (результативний блок).

Метою першого – мотиваційно-змістового – етапу було: забезпечення знань майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг із нормативних навчальних дисциплін, формування позитивної мотивації досягнення, сприяння розвитку здатності до конкуренції. Задля цього зміст освітніх предметів загальнопрофесійної («Основи галузевої економіки і підприємництва», «Основи правових знань», «Техніка пошуку роботи»),

професійно-теоретичної («Спеціальна технологія», «Професійна етика та культура спілкування») і професійно-практичної («Виробниче навчання») підготовки був доповнений питаннями, пов'язаними з відкриттям власної справи та здатністю до конкуренції.

Другий – діяльнісно-практичний – етап було спрямовано на забезпечення майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг системою знань та практичних умінь щодо організації власної справи у процесі елективного курсу «Основи організації власної справи». Розроблений робочий зошит до елективного курсу. Підсумковою роботою було розроблення та презентація бізнес-ідеї щодо відкриття власної справи. Формами і методами цього етапу виступили: метод «Опитування експертів», науково-практичні конференції, конкурси-практикуми, тренінги, майстер-класи.

Третій – рефлексивно-оцінний – етап був спрямований на створення рефлексивно-оцінного середовища в закладі професійної освіти з метою формування в майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг умінь самооцінювання, самоаналізу, роботи над собою і на підставі цього здійснення подальшого саморозвитку.

Для створення рефлексивно-оцінного середовища використовувалися такі форми і методи навчання: складання рейтингових таблиць успішності учнів за професійним спрямуванням за підсумками семестру; складання особових карток учнів, які включали: рейтингові дані їхньої успішності; досягнення за період навчання; успішність із предметів теоретичної та професійно-практичної підготовки; дані діагностики за показниками: наявність мотивації до успіху і боязні невдач, наявність позитивної мотивації досягнень, схильність до творчості, спроможність до конкуренції, наявність підприємницьких здібностей; ведення щоденників виробничого навчання та виробничої практики; самоспостереження; участь у майстер-класах професійного спрямування; проведення рефлексивних бесід, семінарів,

рольових ігор, тренінгів.

На прикінцевому етапі дослідження було проведено підсумкові зрізи в експериментальній та контрольній групах з метою визначення ефективності розробленої моделі, експериментальної методики та педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг і було виявлено суттєві позитивні зміни щодо рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг експериментальної групи: достатнього рівня досягли 31,4% респондентів (було 9,8%), на задовільному рівні виявилось 54,9% (було 38,2%), на низькому рівні залишилося 13,7% (було 52,0%) майбутніх кваліфікованих робітників. В учнів контрольної групи виявлено незначні зміни. Так, на достатньому рівні стало 11,7% (було 9,6%), на задовільному рівні виявилось 41,5% (було 36,1%), на низькому рівні залишилося 46,8% (було 54,3%) майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг.

Задля здійснення об'єктивної оцінки отриманих результатів експерименту було використано метод математичної обробки даних за критерієм Фішера. У процесі порівняння отриманих результатів на констатувальному і прикінцевому етапах дійшли висновку щодо ефективності запропонованих педагогічних умов, моделі й експериментальної методики формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.

Основні положення по другому розділу висвітлені в публікаціях автора [16], [17], [18], [19], [20], [21], [22], [23], [45], [46].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

1. Балан Л. А. Формирование у будущих инженеров-программистов готовности к использованию дистанционных образовательных технологий в профессиональной деятельности : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лилия Александровна Балан. – Одесса, 2016. – 206 с.
2. Богданова І. М. Модульна технологія у професійній підготовці вчителя : [монографія] / [за ред. І. А. Зязюна]. – Одеса : Учбова книга, 1997. – 289 с.
3. Богданова І. М. Особистісна змобілізованість як фактор розвитку майбутніх фахівців соціономічної сфери / І. М. Богданова // Наука і освіта. – Одеса, 2017. – № 5 / CLVIII. – С. 104–107.
4. Богданова І. М. Технології в освіті : теоретико-методологічний аспект / І. М. Богданова; Акад. пед. наук України. – Одеса, 1999. – 146 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : ІРПНЬ. ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
6. Гнезділова К. М. Моделі та моделювання у професійній діяльності викладача вищої школи : [навчальний посібник] / К. М. Гнезділова, С. О. Касярум. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2011. – 124 с.
7. Елканов С. Б. Профессиональное самовоспитание учителя / С. Б. Елканов. – М. : Просвещение, 1986. – 143 с.
8. Ілійчук Л. Використання інтерактивних методів навчання у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/obrii_2015_1_23. – Назва з екрана.
9. Квинн В. Прикладная психология / В. Квинн. – СПб : Издательство «Питер», 2000. – 560 с.
10. Коберник О. М. Технології : 11 кл. : [підручник для загальноосвіт. навч. закл. : рівень стандарту, академічний рівень] / О. М. Коберник, А. І. Терещук, О. Г. Гервас [та ін.] – К. : Літера, ЛТД, 2011. – 160 с.

11. Комар О. А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій. Теоретико-методичні аспекти : [монографія]. – Умань : РВЦ «Софія», 2008. – 332 с.
12. Комінко С. Б. Кращі методи психодіагностики : [навчальний посібник] / С. Б. Комінко, Г. В. Кучер. – Тернопіль : Карт-бланш, 2005. – 406 с.
13. Краевский В. В. Методология для педагога : теория и практика / В. В. Краевский, В. М. Полонский. – Волгоград : Перемена, 2001. – 324 с.
14. Курлянд З. Н. Нові підходи до формування педагогічних здібностей у системі неперервної освіти / З. Н. Курлянд // Науковий вісник Південноукраїнського державного університету імені К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. – 1998. – № 2–3. – С. 97–100.
15. Курлянд З. Н. Педагогіка : [навчальний посібник] / З. Н. Курлянд, Р. І. Хмельюк, Т. Ю. Осипова та ін. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – Харків : Бурун Книга, 2009. – 304 с.
16. Лісовська О. М. Використання інформаційних технологій (хмарні технології, електронна бібліотека тощо) для підготовки конкурентоспроможних майбутніх кваліфікованих робітників в професійних навчальних закладах / О. М. Лісовська // Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції [«Інноваційна професійно-технічна освіта: пошуки шляхів оновлення»], (16 березня–13 квітня, 2015 р.) – К., 2015. – С. 63–65.
17. Лісовська О. М. Компоненти, критерії та показники сформованості конкурентоспроможності у майбутніх кваліфікованих робітників / О. М. Лісовська // Матеріали Всеукраїнської міжвузівської науково-практичної конференції для студентів і молодих науковців [«Студентські соціальні ініціативи: реалії та перспективи»], (22 квітня, 2016 р.)– Одеса, 2016. – С. 166–170.
18. Лісовська О. М. Конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників: результати формувального

експерименту / О. М. Лісовська // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – 2017. – № 7. – С. 76–78.

19. Лісовська О. М. Конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників: результати формувального експерименту / О. М. Лісовська // Міжнародна науково-практична конференція [«Вища школа в контексті євроінтеграційних процесів»], (26–27 квітня, 2017 р.). – Черкаси, 2017. – С. 110–112.

20. Лісовська О. М. Реалізація педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників професійних навчальних закладів сфери послуг / О. М. Лісовська // Педагогічний альманах : збірник наукових праць КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти». – 2017. – С. 149–154.

21. Лісовська О. М. Рівнева характеристика компонентного складу сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників / О. М. Лісовська // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої 200-чю Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського [«Студентські соціальні ініціативи : реалії та перспективи»], (20 квітня, 2017 р.). – Одеса, 2017. – С. 72–78.

22. Лісовська О. М. Характеристика рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників / О. М. Лісовська // III міжнародний конгрес [«Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі»], (18–21 травня, 2017 р.). – Одеса, 2017. – С. 82–83.

23. Лісовська О. М. Формування креативності в майбутніх кваліфікованих робітників / О. М. Лісовська // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. – 2016. – № 2. – С. 40–46.

24. Маралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития : [учебное

- пособие] / В. Г. Маралов. – [2-е изд., стер.]. – М. : Академия, 2004. – 256 с.
25. Маркова Л. К. Психология профессионализма / Л. К. Маркова. – М. : Знание, 1996. – 308 с.
26. Матушинский Г. У. Проектирование моделей подготовки к профессиональной деятельности преподавателей высшей школы / Г. У. Матушинский, А. Г. Фролов // Educational Technology and Society. – 2000. – № 3 (4). – С. 183–192.
27. Моргулець О. Б. Менеджмент у сфері послуг : [навчальний посібник] / О. Б. Моргулець. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 384 с.
28. Основи галузевої економіки і підприємництва : [навчально-методичний посібник] / А. М. Зайцева, Д. В. Паньков, С. Ф. Нікулін, О. В. Бятенко. – Донецьк, 2005. – 191 с.
29. Основи перукарської справи / Н. А. Горбатюк та ін. – К. : Грамота, 2005. – 576 с.
30. Педагогический словарь / [ред. В. Загвязинский, А. Закирова]. – М.:Академия, 2008. – 352 с.
31. Підготовка учнів ПТНЗ до планування й реалізації професійної кар'єри : теорія і практика : [монографія] / [Алексєєва С.В., Закатнов Д. О., Орлов В. Ф. та ін.]; за наук. ред.. Д. О. Закатнова. – К. : ТОВ «НВП Поліграф сервіс», 2014. – 196 с.
32. Потапкін В. Сучасний стан та перспективи впровадження сапр-технологій в процес графічної підготовки майбутніх учителів технологій / В. Потапкін // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2013. – Ч. 3. – С. 223–229.
33. Профессиональное образование. Словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика. – М. : НМЦ СПО С. М. Вишнякова, 1999. – 538 с.
34. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко. – СПб. : ООО «Речь», 2000. – 350 с.
35. Словник української мови : [в 11-ти т.] / [ред. кол. І. К. Білодід (гол.) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 4 : І–М. – 840 с.

36. Теоретичні та методичні засади реалізації нововведень управління ПТО регіону : [посібник] / Я. Г. Камінецький, М. В. Вачевський, Б. І. Клим, К. Л. Я.риницька, Л. В. Сліпчишин – К. : Педагогічна думка, 2013. – 240 с.
37. Технології навчання дорослих / упоряд. : О. Главник, Г. Бевз. – К. : Главник, 2006. – 128 с.
38. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Изд-во Института Психотерапии. 2002 – 339 с.
39. Шапошнікова Н. П. Педагогічний супровід успішності професійної кар'єри випускників професійно-технічних навчальних закладів / Н. П. Шапошнікова // Матеріали регіональної науково-практичної конференції [«Професійна кар'єра випускника ПТНЗ : сучасний стан і перспективи формування»], (24 лютого, 2012 р.). – Одеса, 2012. – С. 3–10.
40. Шапран Ю. Професійне моделювання у процесі формування професійної компетентності майбутнього вчителя біології / Ю. Шапран // Рідна школа. – 2012. – № 12 (грудень). – С. 39–42.
41. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності : [навчальний посібник] / З. М. Шевців. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.
42. Штоф В. А. Роль модели в познании / В. А. Штоф. – Л. : ЛГУ, 1963. – 128 с.
43. Шэннон Р. Имитационное моделирование систем – искусство и наука / Р Шэннон. – М. : Мир, 1978. – 418 с.
44. Google for Education : A solution built for teachers and students. – [Electronic resource]. – Access mode : URL : https://edu.google.com/?modal_active=none. – Назва з екрана.
45. Lisovska O. M. Characteristics of Levels of Future Skilled Workers' Competitiveness Maturity / O. M. Lisovska // Наука і освіта. – Одеса, 2017. – № 5 / CLVIII. – С. 104–107.
46. Lisovska O. M. Peculiarities of formation of graduates' entrepreneurial skills in vocation educational establishment / O. M. Lisovska //

Modern tendencies in the pedagogical science of Ukraine and Israel : the way to integration. – Ariel, 2015. – C. 215–220.

47. Mell P. The NIST Definition of Cloud Computing (Draft) / P. Mell, T. Grance // Recommendations of the National Institute of Standards and Technology. – Special Publication 800-145 (Draft). – 2011. – P. 1–3.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та практичне вирішення проблеми формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг, що знайшла відображення в розробленні, науковому обґрунтуванні, апробації педагогічних умов, моделі й експериментальної методики формування означеного феномена.

Аналіз джерел зумовив визначення багатоаспектності проблеми та дозволив констатувати про відсутність спеціальних наукових розвідок соціально-педагогічної проблеми. Проведене дослідження дало змогу сформулювати основні висновки:

1. Встановлено, єдиного підходу до визначення економічної сутності понять «конкуренція» та «конкурентоспроможність» у вітчизняній і зарубіжній науці не існує, здебільшого науковці вважають, що конкуренція – це економічне суперництво між виробниками товарів і послуг за більш вигідні умови виробничої діяльності, збуту товарів та послуг, отримання завдяки цьому максимального прибутку; під конкурентоспроможністю розуміють наявність властивостей, що забезпечують перевагу над конкурентами.

2. Науково обґрунтовано сутність феномена «конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг» як інтегральної динамічної характеристики особистості, що відбивається на здатності суб'єкта праці презентувати свої професійні можливості на ринку сфери послуг і перемагати у конкурентній боротьбі.

Уточнено поняття «конкурентоздатність» – здатність особистості до конкурентної боротьби, що визначається психологічними характеристиками особистості.

Обґрунтовано структуру феномена «конкурентоспроможність

майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг», яку репрезентують стимулювально-мотиваційний, когнітивно-діяльнісний та особистісно-рефлексивний компоненти.

3. Науково обґрунтовано сукупність педагогічних умов формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг (спрямованість змісту освітнього процесу на розвиток в учнів закладів професійної освіти здатності до конкуренції; забезпечення майбутніх кваліфікованих робітників системою знань та практичних умінь щодо організації власної справи; створення рефлексивно-оцінного середовища в освітньому процесі закладу професійної освіти);

4. Визначено критерії і показники сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг: настановно-спонукальний (прагнення до успіху та уникнення невдач у майбутніх кваліфікованих робітників; наявність позитивної мотивації досягнення у майбутніх кваліфікованих робітників); змістово-процесуальний (глибина та повнота обсягу знань, умінь і навичок; узагальненість знань, умінь та навичок майбутніми кваліфікованими робітниками; виконання операцій із дотриманням дій їх послідовності майбутніми кваліфікованими робітниками; використання інформаційно-освітніх ресурсів у майбутній професійній діяльності); креативно-оцінний (схильність до творчості, спроможність до конкуренції, наявність підприємницьких здібностей). Виокремлено рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг: достатній, задовільний і низький.

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили, що на низькому рівні перебувало 52,0% учнів експериментальної групи (далі ЕГ) та 54,3% – контрольної (далі КГ), на задовільному рівні було 38,2% майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг ЕГ і 36,1% – КГ, на достатньому рівні виявлено 9,8% респондентів ЕГ і 9,6% – КГ.

5. Розроблено, науково обґрунтовано й апробовано модель і експериментальну методика формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг, що містила мету (цільовий блок), етапи формування досліджуваного феномена (мотиваційно-змістовний, діяльнісно-практичний, рефлексивно-оцінний етапи), педагогічні умови, форми, методи і засоби навчання (організаційно-змістовий блок) та компоненти, критерії, результат дослідження (результативний блок).

6. Експериментальним шляхом встановлено позитивну динаміку рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг. За результатами прикінцевого етапу педагогічного експерименту було виявлено суттєві позитивні зміни щодо рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг експериментальної групи: достатнього рівня досягли 31,4% респондентів (було 9,8%), на задовільному рівні виявилось 54,9% (було 38,2%), на низькому рівні залишилося 13,7% (було 52,0%) майбутніх кваліфікованих робітників. Застосування критерію Фішера засвідчило суттєву відмінність одержаних результатів в експериментальній і контрольній групах, що є результатом запровадження в освітній процес закладів професійної освіти педагогічних умов, моделі й експериментальної методики формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.

Положення, розглянуті в дисертаційному дослідженні не вичерпують усіх аспектів досліджуваної проблеми формування конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг. Перспективи подальших наукових пошуків полягають у вивченні особливостей формування конкурентоспроможності для кваліфікованих робітників інших професій сфери послуг.

Подальшого розвитку набула професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані в процесі професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери послуг у закладах професійної освіти.

Додаток А

Діагностика мотивації успіху і боязні невдач (за Н. П. Фетіскіним)

[155]

***Інструкція.** На наведені нижче питання необхідно відповісти «так» або «ні». Якщо ви вагаєтеся з відповіддю, то згадайте, що «так» мається на увазі як явне «так», тобто «скоріше так, чим ні». Те ж стосується й відповіді «ні». Відповідати на запитання слід досить швидко, подовгу не замислюючись. Відповідь, що прийшла в голову першою, як правило, і є найбільш точною.*

1. Включаючись у роботу, сподіваюся на успіх.
2. У діяльності активний.
3. Схильний до прояву ініціативи.
4. При виконанні відповідальних завдань намагаюся по можливості знайти причини відмови від них.
5. Часто обираю крайності: або занижено легкі завдання, або нереально важкі.
6. При зустрічі з перешкодами, як правило, не відступаю, а шукаю способи їх подолання.
7. При чергуванні успіхів і невдач схильний до переоцінки своїх успіхів.
8. Продуктивність діяльності в основному залежить від моєї цілеспрямованості, а не від зовнішнього контролю.
9. При виконанні досить важких завдань в умовах обмеженого часу результативність моєї діяльності погіршується
10. Я схильний проявляти наполегливість у досягненні мети.
11. Я схильний планувати своє майбутнє й достатньо віддалену перспективу.
12. Якщо ризикую, то з розумом, а не безшабашно.
13. Я не дуже наполегливий при досягненні мети, особливо якщо відсутній зовнішній контроль.
14. Волю ставити перед собою середні по труднощам або злегка завищені, але досяжні цілі.

15. У випадку невдачі при виконанні завдання його привабливість для мене знижується .

16. При чергуванні успіхів і невдач я більше схильний до оцінки своїх невдач.

17. Волю планувати своє майбутнє лише на найближчий час.

18. При роботі в умовах обмеженого часу результативність діяльності в мене поліпшується, навіть якщо завдання достатнє важке.

19. У випадку невдачі я, як правило, не відмовляюся від поставленої мети.

20. Якщо я сам вибрав для себе завдання, то у випадку невдачі його привабливість тільки зростає.

Ключ для обробки результатів:

1 бал одержують відповіді «так» на запитання 1-3, 6, 10-12, 14, 16, 18-20; відповіді «ні» на запитання 4,5, 7, 9, 13, 15, 17. Підраховується загальна кількість балів. Якщо випробовуваний набирає від 1 до 7 балів, то діагностується мотивація на невдачу (страх невдач). Якщо він набирає від 14 до 20 балів, то діагностується успіх (надія на успіх). Якщо кількість набраних балів у межах від 8 до 13, то слід вважати, що мотиваційний плюс не виражений. При цьому 8-9 балів ближче до страху невдачі, а 12-13 ближче до мотивації успіху.

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Б

Діагностика мотивації досягнення (А. Мехраб'ян) [155]

Призначення. Мотивація досягнення, на думку Г. Меррея, виражається в потребі долати перешкоди й домагатися високих показників у праці, самовдосконалюватися, суперничати з іншими й випереджати їх, реалізовувати свої таланти й тим самим підвищувати самоповагу. Даний тест призначено для діагностики двох мотивів особистості - прагнення до успіху й уникнення невдачі. З'ясовується, який із двох мотивів у людини домінує. Тест має дві форми - чоловічу (а) і жіночу (б).

Інструкція. Тест складається з ряду тверджень, що стосуються окремих сторін характеру, а також думки й почуттів із приводу деяких життєвих ситуацій. Щоб оцінити ступінь Вашої згоди або незгоди з кожним із тверджень, використовуйте наступну шкалу.

+3 – повністю згодний; +2 – згодний; +1 – скоріше згодний, чим не згодний;

0 – нейтральний;

-1 – скоріше не згодний, чим згодний; -2 – не згодний; -3 – повністю не згодний.

Тест – форма А

1. Я більше думаю про одержання гарної оцінки, чим побоююся одержання поганої.

2. Якби я повинен був виконати складне, незнайоме мені завдання, то віддав би перевагу зробити його разом з ким-небудь, чим трудитися поодиноці.

3. Я частіше беруся за важкі завдання, навіть якщо не певен, що зможу їх розв'язати, чим за легкі, які знаю, що розв'яжу.

4. Мене більше приваблює справа, яка не вимагає напруги й в успіху якої я певен, чим важка справа, у якій можливі несподіванки.

5. Якби в мене щось не виходило, я скоріше приклав би всі сили, щоб із цим упоратися, чим перейшов би до того, що в мене може добре вийти.

6. Я віддав перевагу б роботі, у якій мої функції добре визначені й зарплата вище середньої, роботі із середньою зарплатою, у якій я повинен сам визначити свою роль.

7. Я витрачаю більше часу на читання спеціальної літератури, чим художньої.

8. Я віддав би перевагу важливій і важкій справі, хоча ймовірність невдачі в ній рівна 50%, справі досить важливій, але не важкій.

9. Я скоріше вивчу розважальні ігри, відомі більшості людей, чим рідкі ігри, які вимагають майстерності й відомі деяким.

10. Для мене дуже важливо робити свою роботу якнайкраще, навіть якщо через це в мене виникають тертя з товаришами.

11. Якби я збирався зіграти в карти, то скоріше зіграв би в розважальну гру, чим у важку, що вимагає міркувань.

12. Я віддаю перевагу змаганням, де я сильніше інших, тим, де всі учасники приблизно рівні по силам.

13. У вільний від роботи час я опановую яку-небудь гру скоріше для розвитку вмінь, чим для відпочинку й розваг.

14. Я скоріше віддам перевагу зробити якусь справу так, як вважаю потрібним, нехай навіть із 50% ризиком помилитися, чим робити її так, як мені радять інші.

15. Якби мені довелося вибирати, то я скоріше вибрав би роботу, у якій початкова зарплата буде 500 грн. і може залишитися на такому рівні невизначений час, чим роботу, у якій початкова зарплата рівна 300 грн. і є гарантія, що не пізніше, чим через півроку я буду одержувати 2000 грн.

16. Я скоріше став би грати в команді, чим змагатися один із секундоміром у руках.

17. Я волію працювати, не щадячи сил, поки повністю не задовольняюся отриманим результатом, чим закінчити справу швидше й з меншою напругою.

18. На іспиті я віддав перевагу б конкретним питанням по пройденому матеріалу питанням, що вимагають висловлення своєї думки.

19. Я скоріше вибрав би справу, у якій є деяка ймовірностей невдачі, але є й можливість досягти більшого, ніж таку, у якій моє положення не погіршиться, але й суттєво не покращиться.

20. Після успішної відповіді на іспиті я скоріше з полегшенням зітхну «пронесло», чим порадію гарній оцінці.

21. Якби я міг повернутися до однієї з незавершених справ, то я скоріше повернувся б до важкої, чим до легкої.

22. При виконанні контрольного завдання я більше турбуюся про те, як би не допустити яку-небудь помилку, чим думаю про те, як правильно її розв'язати.

23. Якщо в мене щось не виходить, я краще звернуся до кого-небудь по допомогу, чим стану сам продовжувати шукати вихід.

24. Після невдачі я скоріше стаю ще більш зібраним і енергійним, ніж втрачаю всяке бажання продовжувати справу.

25. Якщо є сумніви в успіху якого-небудь починання, то я скоріше не стану ризикувати, чим все-таки прийму в ньому активну участь.

26. Коли я беруся за важке діло, то скоріше побоююся, що не впораюся з ним, чим сподіваюся, що воно вийде.

27. Я працюю ефективніше під чийось керівництвом, чим коли несучи за свою роботу особисту відповідальність.

28. Мені більше подобається виконувати складне незнайоме завдання, чим знайоме завдання, в успіху якого я певен.

29. Я працюю продуктивніше, коли мені конкретно вказують, що і як виконувати, чим коли переді мною ставлять завдання лише загалом.

30. Якби я успішно розв'язав якесь завдання, то з більшим задоволенням узявся б ще раз вирішувати аналогічне завдання, чим перейшов би до завдання іншого типу.

31. Коли потрібно змагатися, у мене скоріше виникає інтерес і азарт, чим тривога й занепокоєння.

32. Мабуть, я більше мрію про свої плани на майбутнє, чим намагаюся їх реально здійснити.

Тест – форма Б

1. Я більше думаю про одержання гарної оцінки, чим побоююся одержання поганої.

2. Я частіше беруся за важкі завдання, навіть якщо не певен, що зможу їх розв'язати, чим за легкі, які знаю, що розв'яжу.

3. Мене більше приваблює справа, яка не вимагає напруги й в успіху якої я певен, чим важка справа, у якій можливі несподіванки.

4. Якби в мене щось не виходило, я скоріше приклала б усі сили, щоб із цим упоратися, чим перейшла б до того, що в мене може добре вийти.

5. Я віддала перевагу б роботі, у якій мої функції добре визначені й зарплата вище середньої, роботі із середньою зарплатою, у якій я повинна сама визначати свою роль.

6. Більш сильні переживання в мене викликає скоріше страх невдачі, чим надія на успіх.

7. Науково-популярній літературі я віддаю перевагу літературі розважального жанру.

8. Я віддала перевагу б важливій і важкій справі, хоча ймовірність невдачі в ній рівна 50%, справі досить важливій, але не важкій.

9. Я скоріше вивчу розважальні ігри, відомі більшості людей, чим рідкі ігри, які вимагають майстерності й відомі деяким.

10. Для мене дуже важливо робити свою роботу якнайкраще, навіть якщо через це в мене виникають тертя з товаришами.

11. Після успішної відповіді на іспиті я скоріше з полегшенням зітхну «пронесло», чим порадію гарній оцінці.

12. Якби я збиралася зіграти в карти, то скоріше зіграла б у розважальну гру, чим у важку, що вимагає міркувань.

13. Я віддаю перевагу змаганням, де я сильніше інших, тим, де всі учасники приблизно рівні під силу.

14. Після невдачі я скоріше стаю більш зібраною й енергійною, чим втрачаю всяке бажання продовжувати справу.

15. Невдачі отруюють моє життя більше, чим приносять радість успіхи.

16. У нових невідомих ситуаціях у мене скоріше виникає хвилювання й занепокоєння, чим інтерес і цікавість.

17. Я скоріше спробую приготувати нове цікаве блюдо, хоча воно може погано вийти, чим стану готувати звичне блюдо, яке звичайно добре виходило.

18. Я скоріше займусь чимось приємним і необтяжливим, чим стану виконувати щось, як мені здається, що треба, але не дуже захоплююче.

19. Я скоріше затратчу увесь свій час на здійснення однієї справи, чим постараюся виконати за це ж час дві-три справи.

20. Якщо я занедужала й змушена залишитися будинку, то я використовую час скоріше для того, щоб розслабитися й відпочити, чим почитати й попрацювати.

21. Якби я жила з декількома дівчатами в одній кімнаті й ми б вирішили влаштувати вечірку, я б віддала перевагу сама організувати її, чим надати зробити це комусь іншому.

22. Якщо в мене щось не виходить, я краще звернуся до кого-небудь по допомогу, чим стану сама продовжувати шукати вихід.

23. Коли потрібно змагатися, у мене скоріше виникає інтерес і азарт, чим тривога й занепокоєння.

24. Коли я беруся за важке діло, то скоріше побоююся, що не впораюся з ним, чим сподіваюся, що воно вийде.

25. Я ефективніше працюю під чийось керівництвом, чим коли несучу за свою роботу особисту відповідальність.

26. Мені більше подобається виконувати складне незнайоме завдання, чим знайоме завдання, в успіху якого я певен.

27. Якби я успішно розв'язала якесь завдання, то з більшим задоволенням узялася б ще раз вирішувати аналогічне завдання, чим перейшла б до завдання іншого типу.

28. Я працюю продуктивніше над завданням, коли переді мною ставлять завдання загалом, чим коли мені конкретно вказують на те, що і як виконувати.

29. Якщо при виконанні важливої справи я припускаюся помилки, то частіше гублюся й вдаюся у відчай, чим швидко беру себе в руки й намагаюся виправити положення.

30. Мабуть, я більше мрію про свої плани на майбутнє, чим намагаюся їх реально здійснити.

Обробка й інтерпретація даних

Спочатку підраховується сумарний бал. Відповідям випробовуваних на прямі пункти (відзначені знайомий «+» у ключі) приписуються бали.

Відповіді	-3	-2	-1	0	1	2	3
Бали	1	2	3	4	5	6	7

Відповідям випробовуваного на зворотні пункти опитувача (відзначені в ключі знаком «-») також приписуються бали:

Відповіді	-3	-2	-1	0	1	2	3
Бали	7	6	5	4	3	2	1

Ключ до форми А: +1, -2, +3, -4, +5, -6, +7, +8, -9, +10, -11, -12, +13; +14, -15, -16, +17, -18, +19, -20, +21, -22, -23, +24, -25, -26, -27, +28, -29, -30, +31, -32.

Ключ до форми Б: +1, +2, -3, +4, -5, -6, +7, +8, -9, +10, -11, -12, -13, +14, -15, -16, +17, -18, +19, -20, +21, -22, +23, -24, -25, +26, -27, +28, -29, -30.

На основі підрахунку сумарного бала визначається, яка мотиваційна тенденція домінує у випробовуваного. Бали всіх випробовуваних вибірки ранжирують і виділяють дві конкретні групи: верхні 27% вибірки характеризуються мотивом прагнення до успіху, а нижні 27% - мотивом уникнення невдачі.

Бланк відповідей

ПІБ _____
 Професія _____ Стать _____ Вік _____

№	Повністю згодний	Згодний	Скоріше згодний, чим не згодний	Нейтраль- ний	Скоріше не згодний, чим згодний	Не згодний	Повністю не згодний
1.							
2.							
3.							

4.							
5.							
6.							
7.							
8.							
9.							
10.							
11.							
12.							
13.							
14.							
15.							
16.							
17.							
18.							
19.							
20.							
21.							
22.							
23.							
24.							
25.							
26.							
27.							
28.							
29.							
30.							
31.							
32.							

Дякуємо за співпрацю!

Додаток В

Діагностика особистісної креативності (Е. Е. Туник) [155]

Призначення. Дана методика дозволяє визначити чотири особливості творчої особистості: допитливість (Д); уяву (У); складність (С) і схильність до ризику (Р). Незважаючи на її адресність молодому віку, вона не втрачає своєї прогностичності та в зрілому віці.

Інструкція. Серед наступних коротких пропозицій ви знайдете такі, які однозначно підходять вам краще, чим інші. Їх слід позначити знаком «Х» у колонці «В основному вірно». Деякі пропозиції підходять вам лише частково, їх слід позначити знаком «Х» у колонці «Частково вірно». Інші твердження не підійдуть вам зовсім, їхнім потрібно відзначити знаком «Х» у колонку «Ні». Ті твердження, щодо яких ви не можете прийти до вирішення, потрібно позначити знаком «Х» у колонці «Не можу вирішити».

Робіть позначки до кожної пропозиції і не замислюйтесь підлягає. Тут немає правильних або неправильних відповідей. відзначайте перше, що прийде в голову, читаючи пропозицію. Це завдання не обмежена в часі, але працюйте якомога швидше. Пам'ятайте, що даючи відповіді до кожної пропозиції, ви повинні наголошувати на тому, що дійсно відчуваєте. Ставте знак "X" в ту колонку, яка найбільше підходить вам. На кожне питання виберіть тільки одну відповідь.

1. Якщо я не знаю правильної відповіді, то спробую вгадати її.
2. Я люблю розглядати предмет ретельно й докладно, щоб виявити деталі, яких не бачив раніше.
3. Звичайно я ставлю запитання, якщо чого-небудь не знаю.
4. Мені не подобається планувати справи заздалегідь.
5. Перед тем як зіграти в нову гру, я повинен переконатися, що зможу виграти.
6. Мені подобається уявляти собі те, що мені потрібно буде довідатися або зробити.

7. Якщо щось не вдається з першого разу, я буду працювати доти, поки не зроблю це.

8. Я ніколи не виберу гру, з якої інші незнайомі.

9. Краще я буду робити все як звичайно, чим шукати нові способи.

10. Я люблю з'ясовувати, чи так усе насправді.

11. Мені подобається займатися чимось новим.

12. Я люблю заводити нових друзів.

13. Мені подобається думати про те, чого із мною ніколи не траплялося.

14. Звичайно я не витрачаю час на мрії про те, що коли-небудь стану відомим артистом, музикантом, поетом.

15. Деякі мої ідеї так захоплюють мене, що я забуваю про все на світі.

16. Мені більше сподобалося б жити й працювати на космічній станції, чим тут, на Землі.

17. Я нервую, якщо не знаю, що відбудеться далі.

18. Я люблю те, що незвичайно.

19. Я часто намагаюся представити, про що думають інші люди.

20. Мені подобаються розповіді або телевізійні передачі про події, що стались в минулому.

21. Мені подобається обговорювати мої ідеї в компанії друзів.

22. Я звичайно зберігаю спокій, коли роблю щось не так або помиляюся.

23. Коли я виросту, мені хотілося б зробити щось таке, що нікому не вдавалося до мене.

24. Я вибираю друзів, які завжди роблять усі звичним способом.

25. Багато існуючих правил мене звичайно не влаштовують.

26. Мені подобається вирішувати навіть таку проблему, яка не має правильної відповіді.

27. Існує багато речей, з якими мені хотілося б експериментувати.

28. Якщо я одного разу знайшов відповідь на запитання, я буду дотримуватися його, а не шукати інші відповіді.

29. Я не люблю виступати перед групою.

30. Коли я читаю або дивлюся телевизор, я представляю себе ким-небудь із героїв.

31. Я люблю уявляти собі, як жили люди 200 років тому.

32. Мені не подобається, коли мої друзі нерішучі.

33. Я люблю досліджувати старі валізи й коробки, щоб просто подивитися, що в них може бути.

34. Мені хотілося б, щоб мої батьки й керівники робили все як звичайно й не мінялися.

35. Я довіряю свої почуттям, передчуттям.

36. Цікаво припустити що-небудь і перевірити, чи я правий.

37. Цікаво братися за головоломки й ігри, у яких необхідно розраховувати свої подальші ходи.

38. Мене цікавлять механізми, цікаво подивитися, що в них усередині і як вони працюють.

39. Моїм кращим друзям не подобаються дурні ідеї.

40. Я люблю видумувати щось нове, навіть якщо це неможливо застосувати на практиці.

41. Мені подобається, коли всі речі лежать на своїх місцях.

42. Мені було б цікаво шукати відповіді на запитання, які виникнуть у майбутньому.

43. Я люблю братися за нове, щоб подивитися, що із цього вийде.

44. Мені цікавіше грати в улюблені ігри просто заради задоволення, а не заради виграшу.

45. Мені подобається міркувати про щось цікаве, про те, що ще нікому не спадало на думку.

46. Коли я бачу картину, на якій зображений хто-небудь незнайомий мені, мені цікаво довідатися, хто це.

47. Я люблю перегортати книги й журнали для того, щоб просто подивитися, що в них.

48. Я думаю, що на більшість питань існує одна правильна відповідь.

49. Я люблю ставити запитання про такі речі, про які інші люди не замислюються.

50. У мене є багато цікавих справ як на роботі (навчальному закладі), так і у будинку.

Бланк відповідей

ПІБ _____
 Дата « _____ » _____ 201 _____ г.
 Стать _____ Вік _____
 Місце навчання _____ Група _____

№	Так	Частково вірно (може бути)	Ні	Не можу визначити (не знаю)	№	Так	Частково вірно (може бути)	Ні	Не можу визначити (не знаю)
1.					26.				
2.					27.				
3.					28.				
4.					29.				
5.					30.				
6.					31.				
7.					32.				
8.					33.				
9.					34.				
10.					35.				
11.					36.				
12.					37.				
13.					38.				
14.					39.				
15.					40.				
16.					41.				
17.					42.				
18.					43.				
19.					44.				
20.					45.				
21.					46.				
22.					47.				
23.					48.				
24.					49.				
25.					50.				

Обробка даних

При оцінці даних опитувача використовуються чотири фактори особистості, що тісно корелюють із творчими проявами. Вони включають Допитливість (Д), Уява (У), Складність (С) і Схильність до ризику (Р). Ми одержуємо чотири «сирі» показники по кожному фактору, а також загальний сумарний показник.

При обробці даних використовується або шаблон, який можна накладати на аркуш відповідей тесту, або зіставлення відповідей випробуваного із ключем у звичайній формі.

Ключ

Схильність до ризику (відповіді, оцінювані в 2 бала)

- а) позитивні відповіді: 1, 21, 25, 35, 36, 43, 44;
- б) негативні відповіді: 5, 8, 22, 29, 32, 34;
- в) усі відповіді на дані питання у формі «може бути» оцінюються в

1 бал;

- г) усі відповіді «не знаю» на дані питання оцінюються в -1 бал і

віднімаються ззагальної суми.

Допитливість (відповіді, оцінювані в 2 бала)

- а) позитивні відповіді: 2, 3, 11, 12, 19, 27, 33, 37, 38, 47, 49;
- б) негативні відповіді: 28;
- в) усі відповіді «може бути» оцінюються в +1 бал, а відповіді «не

знаю» - в -1 бал.

Складність (відповіді, оцінювані в 2 бала)

- а) позитивні відповіді: 7, 15, 18, 26, 42, 50;
- б) негативні: 4, 9, 10, 17, 24, 41, 48;
- в) усі відповіді у формі «може бути» оцінюються в +1 бал, а

відповіді «не знаю» - в -1 бал.

Уява (відповіді, оцінювані в 2 бала)

- а) позитивні: 13, 16, 23, 30, 31, 40, 45, 46;
- б) негативні: 14, 20, 39;
- в) усі відповіді «може бути» оцінюються в +1 бал, а відповіді «не

знаю» - в -1 бал.

У цьому випадку визначення кожного із чотирьох факторів креативності особистості здійснюється на основі позитивних і негативних відповідей, оцінюваних в 2 бала, що частково збігаються із ключем (у формі «може бути»), оцінюваних в 1 бал, і відповідей «не знаю», оцінюваних в -1 бал. Використання цієї оцінної шкали надає право «покарати» недостатньо творчу, нерішучу особистість.

Цей опитувач розроблений для того, щоб оцінити, у якому ступені здатними на ризик (Р), допитливими (Д), володіють уявою (У), надають перевагу складним ідеям (С) вважають себе випробувані. З 50 пунктів 12

тверджень відносяться до допитливості, 12 - до уяви, 13 - до здатності йти на ризик, 13 тверджень - до фактора складності.

Якщо всі відповіді збігаються із ключем, то сумарний «сирий» бал може бути рівний 100, якщо не відзначені пункти «не знаю».

Якщо випробуваний дає всі відповіді у формі «може бути», то його «сира» оцінка може скласти 50 балів у випадку відсутності відповідей «не знаю».

Кінцева кількісна виразність того або іншого фактору визначається шляхом підсумовування всіх відповідей, що збігаються із ключем, і відповідей «може бути» (+1) і вирахування із цієї суми всіх відповідей «не знаю» (-1 бал).

Чим вище «сира» оцінка людини, що випробовує позитивні почуття стосовно себе, тим більше творчою особистістю, допитливою, з уявою, здатної піти на ризик і розібратися в складних проблемах, він є; усі вищеописані особистісні фактори тісно пов'язані із творчими здібностями.

Можуть бути отримані оцінки по кожному фактору тесту окремо, а також сумарна оцінка. Оцінки по факторах і сумарна оцінка краще демонструють сильні (висока «сира» оцінка) і слабкі (низька «сира» оцінка) сторони дитини. Оцінка окремого фактора й сумарний «сирий» бал можуть бути згодом переведені в стандартні бали й відзначені на індивідуальному профілі учня.

Інтерпретація

Основні критеріальні прояви досліджуваних факторів:

Допитливість. Суб'єкт із вираженою допитливістю найчастіше запитує всіх і про все, йому подобається вивчати будову механічних речей, він постійно шукає нові шляхи (способи) мислення, любить вивчати нові речі й ідеї, шукає різні можливості розв'язку завдань, вивчає книги, ігри, карти, картини і т.д., щоб пізнати якнайбільше.

Уява. Суб'єкт із розвиненою уявою: придумує розповіді про місця, які він ніколи не бачив; представляє, як інші будуть вирішувати проблему, яку він вирішує сам; мріє про різні місця й речі; любить думати про явища, з якими

не зустрічався; бачить те, що зображене на картинах і малюнках, незвичайно, не так, як інші; часто дивується із приводу різних ідей і подій.

Складність. Суб'єкт, орієнтований на пізнання складних явищ, виявляє цікавість до складних речей і ідей; любить ставити перед собою важкі завдання; любить вивчати щось без сторонньої допомоги; проявляє наполегливість, щоб досягти своєї мети; пропонує занадто складні шляхи вирішення проблеми, чим це здається необхідним; йому подобаються складні завдання.

Схильність до ризику. Проявляється в тому, що суб'єкт буде відстоювати свої ідеї, не звертаючи уваги на реакцію інших; ставить перед собою високі цілі й буде намагатися їх здійснити; допускає для себе можливість помилок і провалів; любить вивчати нові речі або ідеї й не піддається чужій думці; не занадто стурбований, коли однокласники, учителі або батьки виражають своє несхвалення; воліє мати шанс ризикнути, щоб довідатися, що із цього вийде.

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Г

**Експрес-діагностики особистісної конкурентоспроможності
(за Н. П. Фетіскіним) [155]**

***Призначення.** Методика, представлена у формі біполярної шкали, спрямована на визначення наявного рівня базових критеріїв конкурентоспроможності*

***Інструкція.** Дайте, будь ласка, оцінку прояву психологічних якостей, властивих вам. Для цього в запропонованій біполярній таблиці прочитайте спочатку якості, зазначені ліворуч, а потім праворуч. Визначте, яке із двох якостей вас характеризує більшою мірою. Лівій частини властиві бали з негативним знаком, а правій – з позитивним знаком.*

Кількісні значення, незалежно від знака, віддзеркалюють наступну частотність їх прояви:

- 3** – це властивість проявляється завжди;
- 2** – у більшості випадків;
- 1** - проявляється нерідко;
- 0** – однаковою мірою проявляються обидві властивості.

Біполярна шкала оцінок особистісних властивостей.

Маю розмиті цілі	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3	Маю чіткі цілі
Недостатньо розважливий	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3	Раціоналістичний
Ледачий, малопродуктивний	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3	Працьовитий, працездатний
Виконавець	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3	Творчий діяч
Консервативний	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3	Люблю ризикувати
Внушаємий	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3	Незалежний
Підпорядкований	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3	Лідер
Несерйозний	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3	Відповідальний
Не володію собою, нестресостійкий	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3	Володію собою, стресостійкий
Не прагну до росту компетентності	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3	Прагну до безперервного росту своєї компетентності

Замкнений	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3	Комунікабельний
-----------	---------------------	-----------------

Обробка й інтерпретація результатів

Для того, щоб зорієнтуватися в характеристиці психологічного клімату, необхідно скласти всі позитивні бали, потім негативні й з більшої суми відняти меншу. Отриманий результат буде відбивати рівень особистісної конкурентоспроможності (ОК). У цьому випадку ОК розуміється як форма міжособистісної взаємодії, що характеризується досягненням цілей в умовах протиборства з іншими індивідами або групами, що домагаються цих же цілей.

Про рівень ОК можна судити за наступними показниками:

+ 35 балів і більше - високий рівень ОК;

+21-34 бала - середній рівень ОК;

+20 і менше - незначний рівень ОК;

-1 -20- незначна перевага властивостей, що перешкоджають прояву ОК;

- 21...-34 - виражений рівень переваги властивостей, що перешкоджають прояву ОК;

-35 і більш - високий рівень домінування властивостей, що перешкоджають прояву ОК.

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Д

Методика визначення підприємницьких здібностей (за С. Б. Комінко, Г. В. Кучер) [156]

Інструкція. Вашій увазі пропонується тест, який дає змогу оцінити власні підприємницькі здібності і визначити шанси на успіх. Відповідь має бути «Так» чи «Ні».

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. Чи вмієте Ви доводити розпочату справу до завершення, не дивлячись на перешкоди, які можливі на Вашому шляху?

2. Чи вмієте Ви наполягати на прийнятому Вами рішенні, чи Вас легко переконати в іншому?

3. Чи любите Ви брати на себе відповідальність, керувати?
4. Чи користуєтеся Ви повагою і довірою з боку своїх колег?
5. Ви здорові?
6. Чи готові ви працювати день і ніч, не отримуючи за це миттєвої і швидкої віддачі?
7. Чи любите Ви спілкуватися і працюватися з людьми?
8. Чи вмієте Ви переконувати і вести за собою інших?
9. Чи зрозумілі Вам ідеї і думки інших?
10. Чи є у Вас досвід роботи у тій галузі, у якій Ви хочете розпочати свою справу?
11. Чи знайомі Ви з діючими правилами оподаткування, калькуляції заробітної плати, оформлення декларації про доходи, провадження бухгалтерської звітності?
12. Чи буде у Вашому місті або області попит на товар чи послугу, яку Ви збираєтеся запропонувати?
13. Чи є у Вас хоча б базова підготовка в галузі маркетингу і фінансів?
14. Чи добре йдуть справи у Вашому місті (області) в інших дрібних підприємців Вашої спеціалізації або профілю?
15. Чи є у Вас на прикметі приміщенні, яке можна орендувати?
16. Чи володієте Ви достатніми фінансовими ресурсами, щоб підтримати існування свого підприємства протягом першого року його існування?
17. Чи володієте Ви достатнім початковим капіталом? Чи є у Вас можливість заручитися фінансовою підтримкою своїх родичів і знайомих?
18. Чи є у Вас на прикметі фахівці, які володіють досвідом і знаннями, яких у Вас є недостатньо?
19. Чи є у Вас на прикметі постачальники необхідних Вам матеріалів?
20. Чи впевнені Ви у тому, що мати власну справу – це головна Ваша мета?

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ

Давши відповідь на запитання, підрахуйте кількість позитивних відповідей. Кожна позитивна відповідь оцінюється в один бал. Якщо загальна сума склала **17 балів і більше**, Ви володієте усіма необхідними якостями, щоб стати підприємцем. Ваша цілеспрямованість, енергія і віра в успіх

допоможуть у реалізації будь-якої вартої уваги ідеї.

Від 13 до 17 балів: Ваші шанси на успіх як підприємця не зовсім очевидні. Зрозуміло, це не виключає того, що із Вас вийде успішний бізнесмен - тест є тест. 100% гарантії він не дає, але, очевидно, Вам необхідно добре зважити усі за і проти. Чи готові Ви взяти на себе ту відповідальність, яку передбачає професія вільного підприємця?

Менше 13 балів: Ваші шанси досягнути успіху як підприємець, очевидно, є незначними. Хоча більшість людей заявляє про готовність стати вільними підприємцями, насправді, багатьох би влаштувала праця на когось іншого. Не поспішайте розпочинати нове життя, наберіться досвіду, ще раз і ще раз випробуйте свої бажання та інтереси, перш ніж стати на шлях підприємництва.

Дякуємо за співпрацю!

Додаток Е.

Тест «Використання інформаційно-освітніх ресурсів у майбутній професійній діяльності» з предмета «Інформаційні технології»

Професія «Кравець»

1. Системи автоматизованого проектування одягу (САПР) залежно від їхнього функціонального призначення поділяються на:

1. Машинобудівні, архітектурно-будівельні, дизайнерсько-анімаційні, універсальні

2. Унікальні, універсальні, спеціалізовані, індивідуальні

3. Розробники, супровідники, користувальники

2. Вкажіть серед перелічених систем автоматизованого проектування одягу (САПР) вітчизняні:

1. ГРАЦЯ

2. ЛЕКО

3. GERBER

4. LECTRA (INVESTRONICA)

5. JULIVI

3. Вкажіть основні переваги кращих вітчизняних систем автоматизованого проектування одягу (САПР):

1. Вони враховують особливості роботи конкретних підприємств і розвиваються у відповідності з їх запитам.

2. Висока ефективність, надійність і перспективність

3. Скорочення чисельності обслуговуючого персоналу

4. Економія тканини

4. Які програмні модулі входять до складу систем автоматизованого проектування одягу (САПР) Juvili:

1. Побудова базових і модельних конструкцій, конструювання, розкладка, конвертор даних, тримірний електронний манекен

2. Побудова базових конструкцій, вивід інформації на плотер, вивід інформації на автоматизований розкрійний комплекс

3. Конструювання одягу, побудова лекал, градація лекал

**Тест «Використання інформаційно-освітніх ресурсів
у майбутній професійній діяльності»
з предмета «Інформаційні технології»**

Професія «Фотограф (фотороботи)»

1. Растрове зображення - це...

1. Прямокутна сітка пікселів
2. Набор графічних примітивів
3. Випадковий набір пікселів

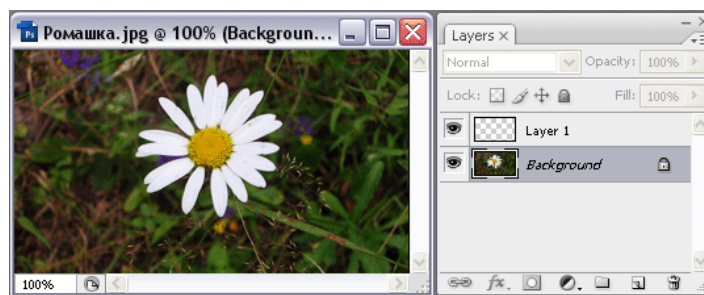
2. При підготовці документів до друку, скануванні і використанні професійних цифрових фотоапаратів, що дозволяють вибирати колірні профілі, Adobe рекомендує використовувати колірний простір

1. Adobe RGB
2. s RGB
3. ProPhoto RGB
4. ColorMatch RGB

3. Щоб частково зменшити ступінь корекції якої-небудь команди автокорекції, наприклад, Auto Levels (Авторівні), використовують команду

1. Редагування > Відмінити
2. Зображення > Обрізати
3. Редагування > Крок назад
4. Редагування > Послабити

4. Результатом виконання команди Layer > New > Layer via Copy (Слой > Новий > Слой через копіювання) буде

- а. Новий порожній слой
- б. Дублікат слоя Background
- в. Нова група слоїв
- г. Маска слоя для Background

**Тест «Використання інформаційно-освітніх ресурсів
у майбутній професійній діяльності»
з предмета «Інформаційні технології»**

Професія «Перукар (перукар-модельєр)»

1. Вкажіть серед наведених програм віртуальні тренажери для створення зачісок:

1. Virtual Hairstudio
2. TryItOn
3. Makeup Guide Lite

2. В якому форматі зберігаються файли програми esalon

1. Jpg
2. Pub
3. SVG
4. PSD

3. Опишіть алгоритм комп'ютерного моделювання нового образу за рисунком, наведеним нижче:

Додаток Ж

**Проміжні дані для підрахунку рівнів сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих
робітників у закладах професійної освіти сфери послуг**

Таблиця Ж.1

**Рівні показників сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у
закладах професійної освіти сфери послуг за стимулювально-мотиваційним компонентом
(констатувальний етап)**

Показники сформованості конкурентоспроможності за стимулювально- мотиваційним компонентом		Експериментальна група						Контрольна група					
		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень	
		%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс
Діагностика мотивації успіху і боязні невдач (за Н. П. Фетіскіним)	Прагнення до успіху та уникнення невдач	10,8	11	36,3	37	52,9	54	7,4	7	34,0	32	58,6	55

Продовження таблиці Ж.1

(А.Джургабін) мотивації досягнення	Наявність позитивної мотивації досягнення	8,8	9	40,2	41	51,0	52	9,6	9	36,2	34	54,2	51
	Середнє арифметичне	9,8	10	38,2	39	52,0	53	8,5	8	35,1	33	56,4	53

**Рівні показників сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у
закладах професійної освіти сфери послуг за когнітивно-діяльнісним компонентом (констатувальний етап)**

Показники сформованості конкурентоспроможності за когнітивно-діяльнісним компонентом		Експериментальна група						Контрольна група					
		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень	
		%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс
Діагностика за оцінками підсумкових тематичних атестацій з предметів професійного циклу	Глибина та повнота обсягу знань, умінь та навичок; узагальненість знань, умінь та навичок майбутніми кваліфікованими робітниками	6,9	7	42,2	43	50,9	52	11,7	11	35,1	33	53,2	50
Діагностика за оцінками підсумкових тематичних атестацій з виробничого навчання	Виконання операцій із дотриманням дій їх послідовності майбутніми кваліфікованими робітниками	10,8	11	42,2	43	47,0	48	9,6	9	37,2	35	53,2	50
Діагностика за оцінками підсумкових тематичних атестацій з предмета «Інформаційні технології»	Використання інформаційно-освітніх ресурсів у майбутній професійній діяльності	8,8	9	36,3	37	54,9	56	10,6	10	33,0	31	56,4	53
Середнє арифметичне		8,8	9	40,2	41	51,0	52	10,6	10	35,1	33	54,3	51

Таблиця Ж.3

**Рівні показників сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у
закладах професійної освіти сфери послуг за особистісно-рефлексивним компонентом
(констатувальний етап)**

Показники особистісно-рефлексивного компонента сформованості конкурентоспроможності		Експериментальна група						Контрольна група					
		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень	
		%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс
Методика діагностики особистісної креативності (Е. Е. Тунік)	Схильність до творчості	9,8	10	37,3	38	52,9	54	9,6	9	36,2	34	54,2	51
Експрес-діагностика особистісної конкуренто- спроможності (за Н. П. Фетіскіним)	Спроможність до конкуренції	10,8	11	35,3	36	53,9	55	9,6	9	36,2	34	54,2	51
Методика визначення підприємницьких здібностей (за С. Б. Комінко, Г. В. Кучер)	Наявність підприємницьких здібностей	10,8	11	47,0	38	42,2	53	10,6	10	38,3	36	51,1	48
Середнє арифметичне		10,8	11	36,3	37	52,9	54	9,6	9	37,2	35	53,2	50

Таблиця Ж. 4

**Рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників
у закладах професійної освіти сфери послуг (констатувальний етап)**

Компоненти	Експериментальна група	Контрольна група
------------	------------------------	------------------

	Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень	
	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс
Стимулювально-мотиваційний компонент	9,8	10	38,2	39	52,0	53	8,5	8	35,1	33	56,4	53
Когнітивно-діяльнісний компонент	8,8	9	40,2	41	51,0	52	10,6	10	35,1	33	54,3	51
Особистісно-рефлексивний компонент	10,8	11	36,3	37	52,9	54	9,6	9	37,2	35	53,2	50
Середнє арифметичне	9,8	10	38,2	39	52,0	53	9,6	9	36,1	34	54,3	51

Таблиця Ж.5

Рівні показників сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг за стимулювально-мотиваційним компонентом (прикінцевий етап)

Показники стимулювально-мотиваційного	Експериментальна група			Контрольна група		
	Достатній рівень	Задовільний рівень	Низький рівень	Достатній рівень	Задовільний рівень	Низький рівень

компонента сформованості		%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс
конкурентоспроможності													
Діагностика мотивації успіху і боязні невдач (за Н. П. Фетіскіним)	Прагнення до успіху та уникнення невдач	33,3	34	54,9	56	11,8	12	7,4	7	45,8	43	46,8	44
(А. Мехраб'ян) Діагностика мотивації досягнення	Наявність позитивної мотивації досягнення	31,4	32	55,9	57	12,7	13	9,6	9	43,6	41	46,8	44
Середнє арифметичне		32,3	33	55,9	57	11,8	12	8,5	8	44,7	42	46,8	44

Таблиця Ж.6

**Рівні показників сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у
зкладах професійної освіти сфери послуг за когнітивно-діяльнісним компонентом (прикінцевий етап)**

Показники когнітивно-діялісного компонента сформованості конкурентоспроможності		Експериментальна група						Контрольна група					
		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень	
		%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс
Діагностика за оцінками підсумкових тематичних атестацій з предметів професійного циклу	Глибина та повнота обсягу знань, умінь та навичок; узагальненість знань, умінь та навичок майбутніми кваліфікованими робітниками	30,4	31	54,9	56	14,7	15	13,8	13	39,4	37	46,8	44
Діагностика за оцінками підсумкових тематичних атестацій з виробничого навчання	Виконання операцій із дотриманням дій їх послідовності майбутніми кваліфікованими робітниками	31,4	32	52,9	54	15,7	16	11,7	11	40,4	38	47,9	45
Діагностика за оцінками підсумкових тематичних атестацій з предмета «Інформаційні технології»	Використання інформаційно-освітніх ресурсів у майбутній професійній діяльності	31,4	32	54,9	56	13,7	14	12,8	12	36,2	34	51,0	48
Середнє арифметичне		31,4	32	53,9	55	14,7	15	12,8	12	38,3	36	48,9	46

Таблиця Ж.7

**Рівні показників сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у
зкладах професійної освіти сфери послуг за особистісно-рефлексивним компонентом (прикінцевий етап)**

Показники особистісно-рефлексивного компонента сформованості конкурентоспроможності		Експериментальна група						Контрольна група					
		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень	
		%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс
Методика діагностики особистісної креативності (Е. Е. Тунік)	Схильність до творчості	32,4	33	54,9	56	12,7	13	13,8	13	41,5	39	44,7	42
Експрес-діагностика особистісної конкурентоспроможності (за Н. П. Фетіскінім)	Спроможність до конкуренції	30,4	31	53,9	55	15,7	16	12,8	12	41,5	39	45,7	43
Методика визначення підприємницьких здібностей (за С. Б. Комінко, Г. В. Кучер)	Наявність підприємницьких здібностей	30,4	31	56,9	58	12,7	13	13,8	13	40,5	38	45,7	43
Середнє арифметичне		31,4	32	54,9	56	13,7	14	13,8	13	41,5	39	44,7	42

Таблиця Ж.8

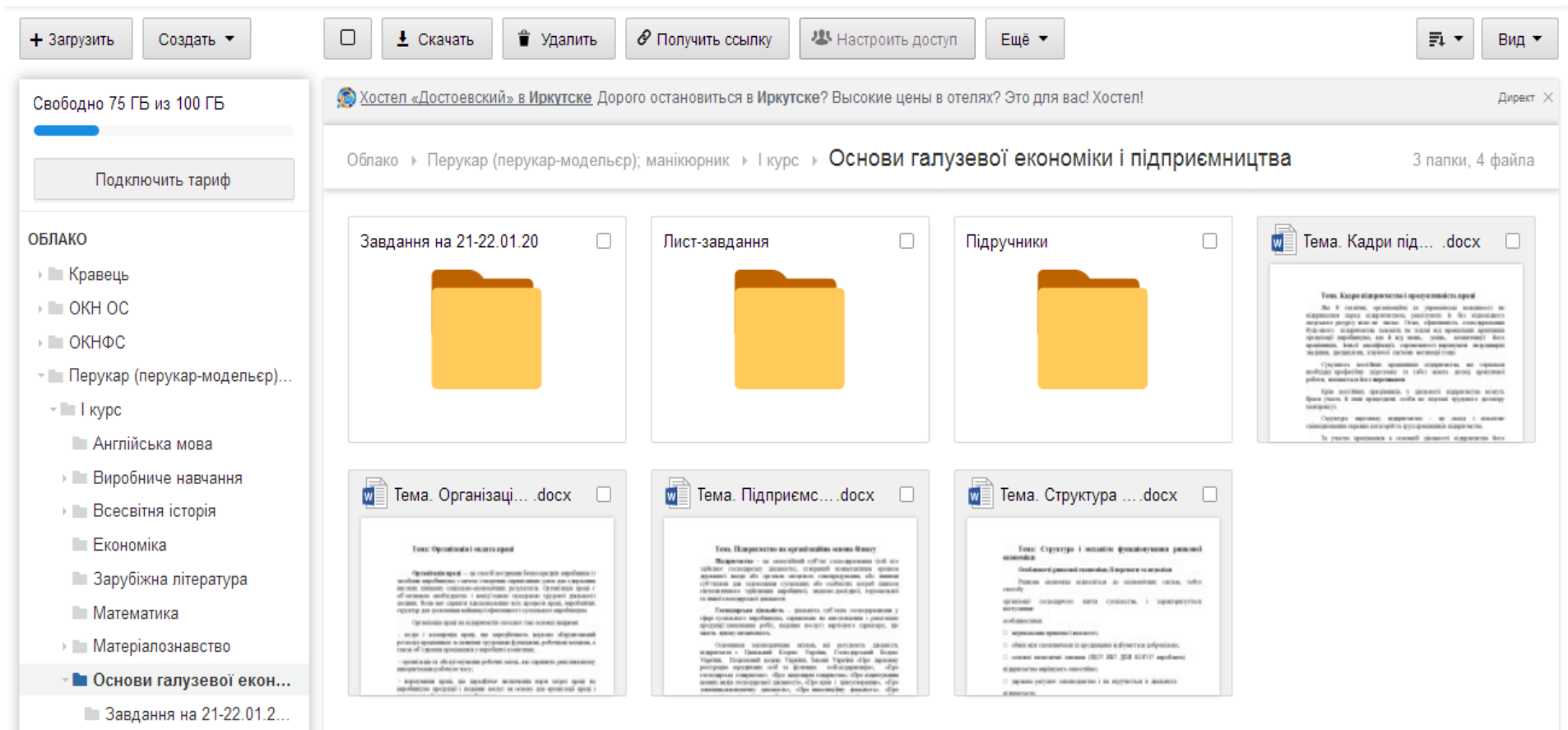
Рівні сформованості конкурентоспроможності майбутніх кваліфікованих робітників у закладах професійної освіти сфери послуг (прикінцевий етап)

Компоненти	Експериментальна група	Контрольна група
------------	------------------------	------------------

	Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень		Достатній рівень		Задовільний рівень		Низький рівень	
	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс	%	Абс
	Стимульовально-мотиваційний компонент	32,3	33	55,9	57	11,8	12	8,5	8	44,7	42	46,8
Когнітивно-діяльнісний компонент	31,4	32	53,9	55	14,7	15	12,8	12	38,3	36	48,9	46
Особистісно-рефлексивний компонент	31,4	32	54,9	56	13,7	14	13,8	13	41,5	39	44,7	42
Середнє арифметичне	31,4	32	54,9	56	13,7	14	11,7	11	41,5	39	46,8	44

Додаток 3

Приклад сервісу «Хмара» Одеського професійного ліцею технологій та дизайну Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Приклад сервісу «Хмара» Одеського професійного ліцею технологій та дизайну Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

+ Загрузить
Создать ▾
📄 Скачать
🗑 Удалить
🔗 Получить ссылку
👤 Настроить доступ
Ещё ▾
🔍
Вид ▾

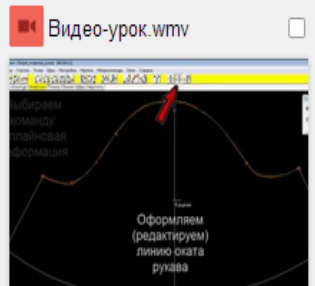
Свободно 75 ГБ из 100 ГБ

Подключить тариф

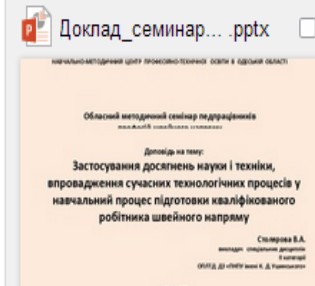
Нет вирусам. Шифрование в облако. Вирусы-вымогатели, поломка компьютера, телефона не приведут к потере файлов. Директ ✕

Облако ▸ Кравець ▸ III курс ▸ Основы констрування одягу ▸ 11 група ▸ Тема № 4 Основы технічного моделювання ▸ **Лабораторно - п**
рактична робота № 6 7 файлов

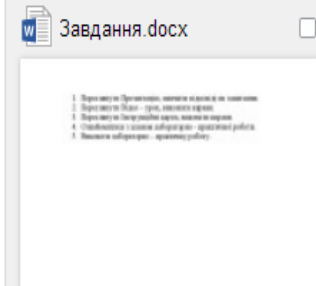
Видео-урок.wmv

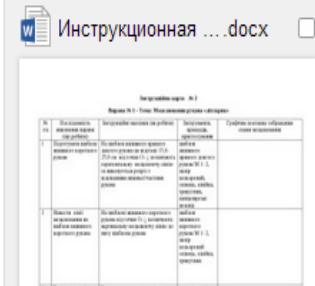
Доклад_семинар... .pptx

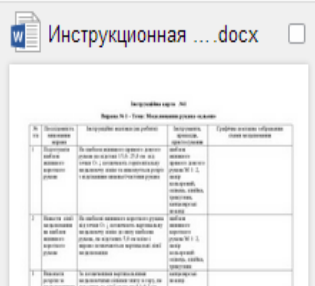
Завдання.docx

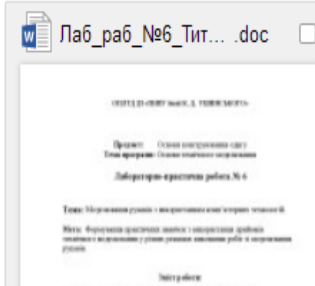
Инструкционнаяdocx

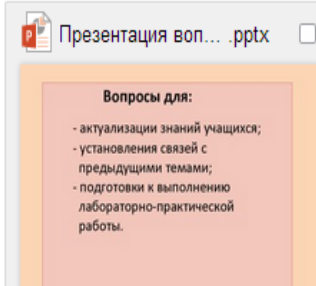
Инструкционнаяdocx

Лаб_раб_№6_Тит... .doc

Презентация воп... .pptx

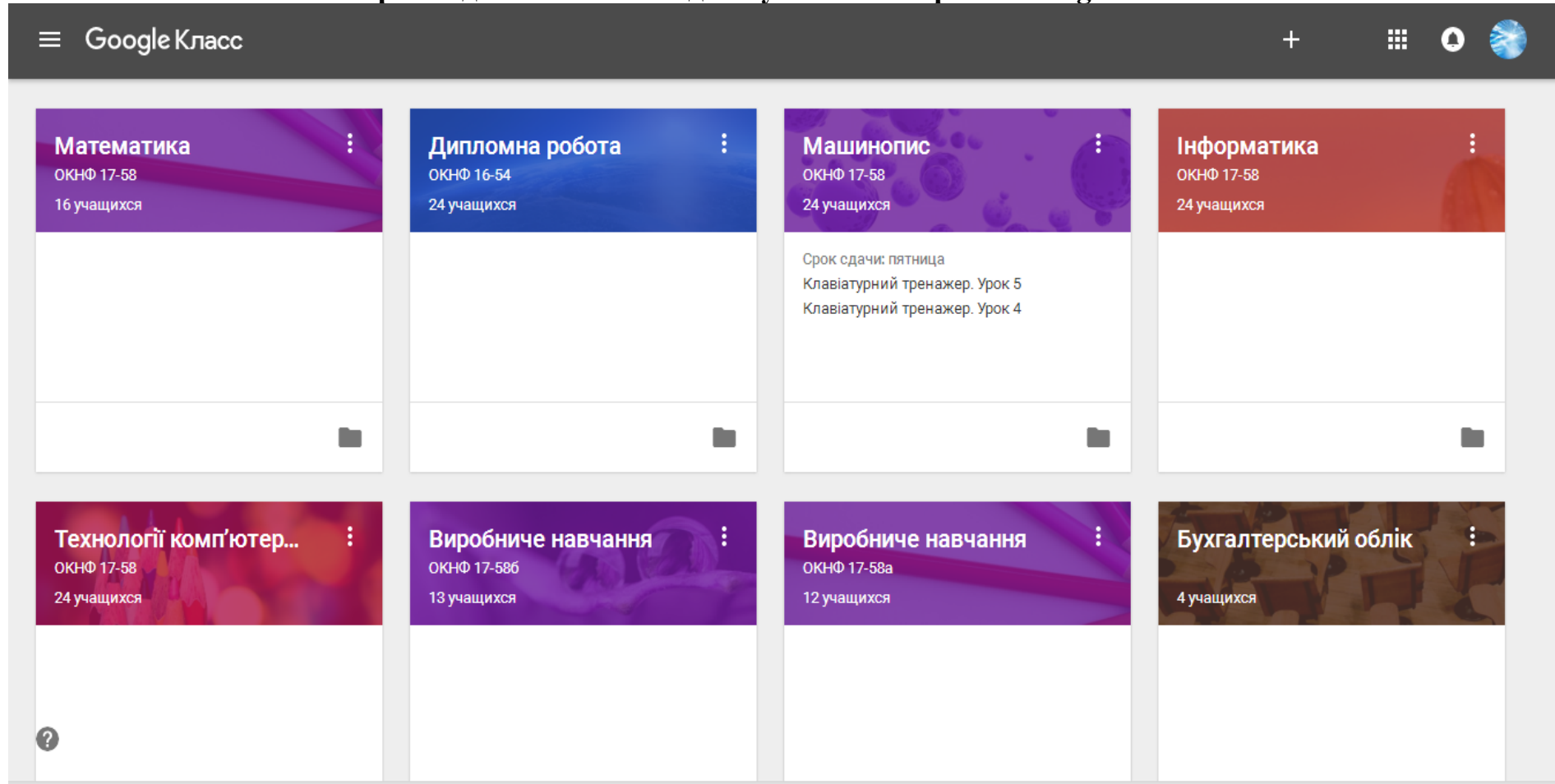

Облако

- ▾ Кравець
- ▾ III курс
 - ▾ English
 - ▾ Виробниче навчання
 - ▾ Математика
 - ▾ Матеріалознавство
 - ▾ Обладнання швейного ви...
 - ▾ Основы галузевої економі...
 - ▾ Основы констрування о...
 - ▾ 11 группа
 - ▾ Тема № 4 Основы тех...
 - ▾ **Лабораторно - пра...**
 - ▾ Охорона праці
 - ▾ Спеціальне малювання

Додаток К

Приклад виконання завдань учнями в сервісі «Google Classroom»

Приклад виконання завдань учнями в сервісі «Google Classroom»

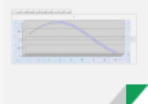

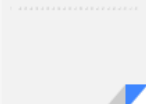

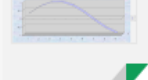

← ИНСТРУКЦИИ РАБОТЫ УЧАЩИХСЯ

ВЕРНУТЬ 12 баллов

Побудова графіку за формулою

23 **ВЫПОЛНЕНЫ** | 0 **НЕ ВЫПОЛНЕНО**

Выполненные

☐ Денис Давыдов Поставьть...	 Нармин Атиег график.xls Выполнено	 Игорь Баранов кхем.xls Выполнено	 Кирилл Бурда Grafik.xls Сдано с опозданием	 Полина Величко график.xlsx Выполнено
☐ Денис Дришлюк Поставьть...	 Александр Вербицкий график.xls Выполнено	 Максим Волощук график.xls Выполнено	 Марина Гуцал график.xls Выполнено	☐ Денис Давыдов Поставьть...
☐ Домникия Иванова Поставьть...				
☐ Юлия Каранфилова Поставьть...				
☐ Никита Коршивский Поставьть...				
☐ Владислава Кудлай Поставьть...				
☐ Настя Кузь Поставьть...				
☐ Алиса Ломадзе Поставьть...				

Додаток Л

Приклад електронної бібліотеки Одеського професійного ліцею технологій та дизайну Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Допомога Налаштування

Електронна бібліотека Одеського професійного ліцею технологій та дизайну
ДЗ "Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського"

Оберіть розділ

Правила користування бібліотекою	Рекомендовані ресурси	Квіткар; флорист
Закрійник	Загально-професійна підготовка	Загально-освітня підготовка
Нормативна та методична документація	Агент з організації туризму, черговий по поверху (готелю, кемпінгу, пансіонату)	Фото, аудіо та відеоматеріали
Оператор комп'ютерного набору	Контрольський (офісний) службовець (бухгалтерія)	Фотограф (фотороботи)
Кравець	Вишивальник	Перукар (перукар - модельєр)

Приклад електронної бібліотеки Одеського професійного ліцею технологій та дизайну Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

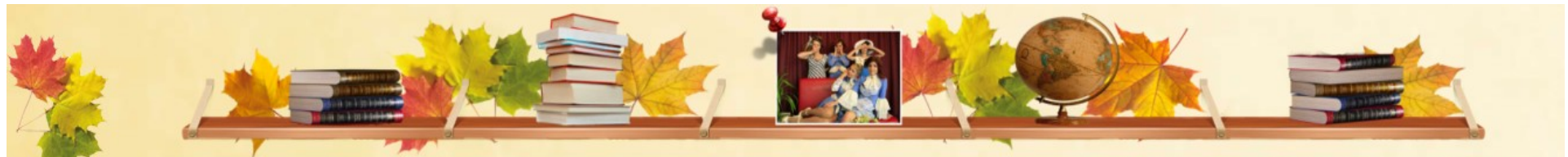
[Головна сторінка](#)
[Допомога](#)
[Налаштування](#)

Перукар (перукар-модельєр)

Назва

	пошук	назва	імена файлів
	Винокурова Л.Е., Васильчук М.В., Гаман М.В. - Основи охорони праці: підручник для професійно-технічних навчальних закладів. - К.: "Вікротія", 2001 - (Електронна книга) - Заголовок з екрану - ISBN 966-95870-4-2 (ISBN 966-95870-4-2.pdf)		
	Державний стандарт професійно-технічної освіти. Професія: „перукар” (перукар-модельєр”). Код: 5141.2. Кваліфікація: перукар. - 2008 - (Електронна книга) - Заголовок з екрану (5141.2.000000-2008.pdf)		
	Державні санітарні норми і правила для перукарень різних типів: основна нормативна професійна документація - 1999 - (Електронні дані) - Заголовок з екрану - ДСПН 2.2.2.022-99 (2.2.2.022-99.pdf)		
	Зачіски з шпильками для довгого волосся - М.: АСТ; Астрель, 2005. - (Електронна книга) - Заголовок з екрану - ISBN 5-17-014939-5, 5-271-04311-8 (ISBN 5-17-014939-5.pdf)		
	Константинов А.В. Як стати перукарем. - М.: Азбука, 1993. - (Електронна книга) - Заголовок з екрану - ISBN 5-85685-003-3 (ISBN 5-85685-003-3.pdf)		
	Кулешнікова О.Н. Технологія і обладнання парикмахерських робіт. Підручник для початкової професійної освіти. - друге вид., стер. - М.: Видавничий центр "Академія" 2002 - (Електронна книга) - Заголовок з екрану - ISBN 5-7695-1024-2 (Вид. центр "Академія") ISBN 5-94231-120-X (ПрофОбрІздат) (ISBN 5-7695-1024-2.pdf)		
	Маргін Геннон і Річард Томпсон. Основи стрижки фарбування і укладки волосся: - "Контент", 2003. - (Електронна книга) - Заголовок з екрану - ISBN 5-98150-011-5		

**Приклад електронної бібліотеки Одеського професійного ліцею технологій та дизайну Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»**

[Головна сторінка](#)
[Допомога](#)
[Налаштування](#)

Кравець

про розділ

пошук	назва	імена файлів
-------	-------	--------------

Пошук по , що містить слова

Інформація про розділ

УВАГА! Всі матеріали представлені виключно для поверхневого ознайомлення із змістом. Копіюючи чи зберігаючи представлені книги, Ви приймаєте на себе всю відповідальність, згідно діючого міжнародного законодавства, а саме закону про авторське право і суміжні з ним закони. Публікація даних документів не несе за собою ніяких комерційних прибутків та винагород, а являється рекламою паперового аналога продукту.

Методи пошуку інформації

Існують (3) види/ів пошуку інформації в даній колекції:

- Пошук по певним словам у тексті, натисканням кнопки пошук
- Переглянути документи по заголовкам, натисканням кнопки назва
- Переглянути документи по імені файла, натисканням кнопки імена файлів

Додаток М.

ПРОГРАМА ЕЛЕКТИВНОГО КУРСУ «ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАСНОЇ СПРАВИ»

Загальна характеристика елективного курсу «Основи організації власної справи»

Елективний курс «Основи організації власної справи» передбачає вивчення сутності і принципів ведення малого бізнесу і пов'язаний з предметами «Основи галузевої економіки і підприємництва», «Основи правових знань», «Основи трудового законодавства», «Спеціальна технологія», «Професійна етика та культура спілкування», «Техніка пошуку роботи». Курс «Основи організації власної справи» рекомендується вводити в робочий навчальний план за рахунок годин, передбачених на резерв часу для вивчення предметів за потребою ринку праці. Загальна кількість годин дорівнює 30, в тому числі лабораторно – практичні роботи – 16 год.

Мета елективного курсу «Основи організації власної справи»

Формування в учнів закладів професійної освіти спеціальних знань у сфері організації та розвитку бізнесу, набуття умінь аналізу та планування підприємницької діяльності в ринкових умовах, прийняття управлінських рішень; формування у майбутніх кваліфікованих робітників умінь самоорганізації; виховання економічно незалежної особистості та законослухняного громадянина; системна підготовка учнів до самозайнятості.

У результаті вивчення дисципліни учень повинен:

- **знати:** основні поняття бізнесу та організації власної справи; соціально-економічне середовище підприємницької діяльності; особливості поведінки суб'єктів господарювання в оточуючому середовищі; механізм створення власного бізнесу.
- **уміти:** аналізувати фактори впливу на підприємницьку діяльність; аналізувати підприємницьке середовище; оцінювати стан потреб ринкових послуг; передбачити вплив законодавчих змін на

підприємницьку діяльність; використовувати наявні ресурси для підприємницької діяльності.

При вивченні навчальних тем учням необхідно використовувати рекомендовану літературу.

ТИПОВА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

№ з/п	Тема	Кількість годин	
		Всього	З них лабораторно - практичні роботи
1	Вступ до предмета «Основи організації власної справи»	1	-
1.1	Мета і завдання предмета. Приклади успішного бізнесу та їх аналіз	1	
2	Природа бізнесу	4	-
2.1	Потреба виникнення бізнесу. Ознаки бізнесу	1	
2.2	Визначення підприємницьких здібностей, схильності до творчості та здатності до конкуренції	3	
3	Формування підприємницьких ідей	4	1
3.1	Ідея бізнесу: мотиви, цілі, очікування.	1	
3.2	Від бізнес-ідей до бізнес-плану	3	1
4	Створення власної справи у бізнесі	3	1

4.1	Організаційно-правові форми бізнесу. Реєстрація бізнесу	3	1
5	Ресурси ведення бізнесу	1	-
5.1	Гроші. Матеріальні ресурси Робоча сила	1	
6	Економіка бізнесу	3	3
6.1	Витрати та ціна продукту (послуги) у бізнесі. Стратегія маркетингу	3	3
7	Організація супроводження бізнесу	9	9
7.1	Бізнес-планування	8	8
7.2	Побудова взаємовідносин у бізнесі. Оподаткування	1	1
8	Конкуренція в бізнесі	2	1
8.1	Конкурентна боротьба у бізнесі	1	
8.2	Пошук конкурентних переваг. Лідерство у конкуренції	1	1
9	Ризики та захист у бізнесі	1	1
10	Підсумковий урок	2	-
	Всього	30	16

ПРОГРАМНИЙ МАТЕРІАЛ

до елективного курсу «ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАСНОЇ СПРАВИ»

Тема 1. Вступ до елективного курсу «Основи організації власної справи»

Мета і завдання елективного курсу «Основи організації власної справи». Структура, зміст і специфіка курсу. Необхідність вивчення курсу майбутніми кваліфікованими конкурентоспроможними на ринку праці робітниками.

Приклади ведення успішного бізнесу в галузі та їх аналіз. Біографія випускників закладу професійної освіти – приватних підприємців. Зустріч – бесіда з приватними підприємцями – випускниками закладу професійної освіти.

Тема 2. Природа бізнесу

Потреба виникнення бізнесу. Ознаки бізнесу. Риси підприємця. Визначення наявності підприємницьких здібностей в учнів закладу професійної освіти.

Тема 3. Формування підприємницьких ідей

Ідея бізнесу: мотиви, цілі, очікування. Виникнення та відбір перспективних ідей.

Від бізнес-ідей до бізнес-плану. Поняття бізнес – ідеї. Вимоги до ефективного бізнес – ідеї. Поняття бізнес – плану.

Лабораторно – практична робота. Формування власних варіантів бізнес - ідей.

Тема 4. Створення власної справи у бізнесі

Організаційно-правові форми бізнесу в Україні. Закон України «Про підприємництво».

Реєстрація бізнесу. Порядок реєстрації фізичної особи-підприємця і юридичної особи в Україні.

Лабораторно – практична робота. Складання алгоритму реєстрації фізичної особи – підприємця.

Тема 5. Ресурси ведення бізнесу

Гроші. Визначення поняття «гроші». Властивості та функції грошей. Роль грошей у житті людини. Матеріальні ресурси. Сутність матеріальних ресурсів та їх класифікація. Робоча сила.

Тема 6. Економіка бізнесу

Витрати та ціна продукту (послуги) у бізнесі. Методи встановлення ціни. Стратегія маркетингу.

Лабораторно – практична робота. Стратегія маркетингу приватного підприємства.

Тема 7. Організація супроводження бізнесу

Бізнес-планування. Основні вимоги до бізнес – плану. Алгоритм складання бізнес – плану.

Лабораторно – практична робота. Алгоритм складання бізнес – плану.

Побудова взаємовідносин у бізнесі. Оподаткування. Система оподаткування. Оподаткування фізичної особи – підприємця. Загальнодержавні податки. Місцеві податки. Збори та інші обов'язкові платежі.

Лабораторно – практична робота. Розрахунок податків фізичної особи – підприємця.

Тема 8. Конкуренція в бізнесі

Конкурентна боротьба у бізнесі. Порівняльний аналіз ринкових стратегій та найближчих конкурентів за визначеними критеріями.

Пошук конкурентних переваг. Визначення конкурентної продукції (послуги). Лідерство у конкуренції.

Лабораторно – практична робота. Виконання порівняльного аналізу ринкових стратегій та найближчих конкурентів за визначеними критеріями.

Тема 9. Ризики та захист у бізнесі

Ризики та захист у бізнесі. Основні види ризиків та організація можливих заходів захисту для приватного підприємства.

Лабораторно – практична робота. Основні види ризиків та організація можливих заходів захисту для приватного підприємства.

Тема 10. Підсумковий урок.

Розгляд творчих робіт щодо організації власної справи.

Список рекомендованої літератури.

23. Бобров В.Я. Основи ринкової економіки і підприємництва. Підручник. — К.: Вища шк., 2003. — 719 с.
24. Виноградська А. М. Основи підприємництва: Навчальний посібник. — 2-е вид., перероб. і доп. / Київ: Кондор, 2005. — 543 с.
25. Гаркавенко, С. С. Маркетинг: підруч. Для студ. вищ. навч. закл. Освіти / С. С. Гаркавенко. — К.: Лібра, 1998. — 383 с.
26. Должанський І. З., Загорна Т. О. Бізне-план: технологія розробки. Навчальний посібник. 2-ге вид. — К.: Центр учбової літератури. — 2009 р. — 384 с.
27. Ковальчук Г. А. и др. Экономика: Учеб. для 10 кл. общеобраз. учеб. завед. / Г. А. Ковальчук, В. Г. Мельничук, В. А. Огневюк. — К.: Арка, 2003. — 384 с.: ил.
28. Моргулець О. Б. Менеджмент у сфері послуг. Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 384 с.
29. Мочерний С. В. Основи економічних знань / Худож. оформ. В. М. Штогриня. — К.: Феміна, 1995. — 352 с.
30. Основи галузевої економіки і підприємництва: Навчально-методичний посібник / Зайцева А. М., Паньков Д. В., Нікулін С. Ф., Бятенко О. В. — Донецьк, 2005 — 191 с.

РОБОЧИЙ ЗОШИТ

до елективного курсу

«ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАСНОЇ СПРАВИ» (фрагмент)

Лабораторно – практична робота. Виконання порівняльного аналізу ринкових стратегій та найближчих конкурентів за визначеними критеріями.

Мета: виконати порівняльний аналіз ринкових стратегій та найближчих конкурентів за визначеними критеріями.

Обладнання: бланк для виконання порівняльного аналізу ринкових стратегій та найближчих конкурентів.

Хід роботи:

1. Розглянути суспільну думку про товар або послуги приватного підприємства

2. Визначити основних конкурентів та рівень цін у конкурентів, які виготовляють продукти (або надають послуги) подібні до продуктів (послуг) власного підприємства, провести порівняльний аналіз ринкових стратегій та найближчих конкурентів. Дані занести до таблиці «Порівняльний аналіз ринкових стратегій та найближчих конкурентів».

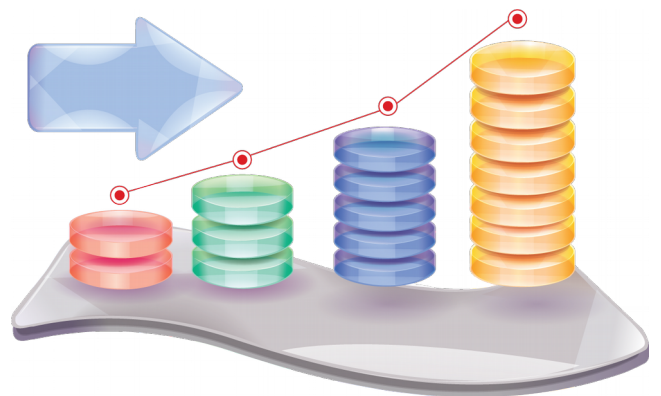
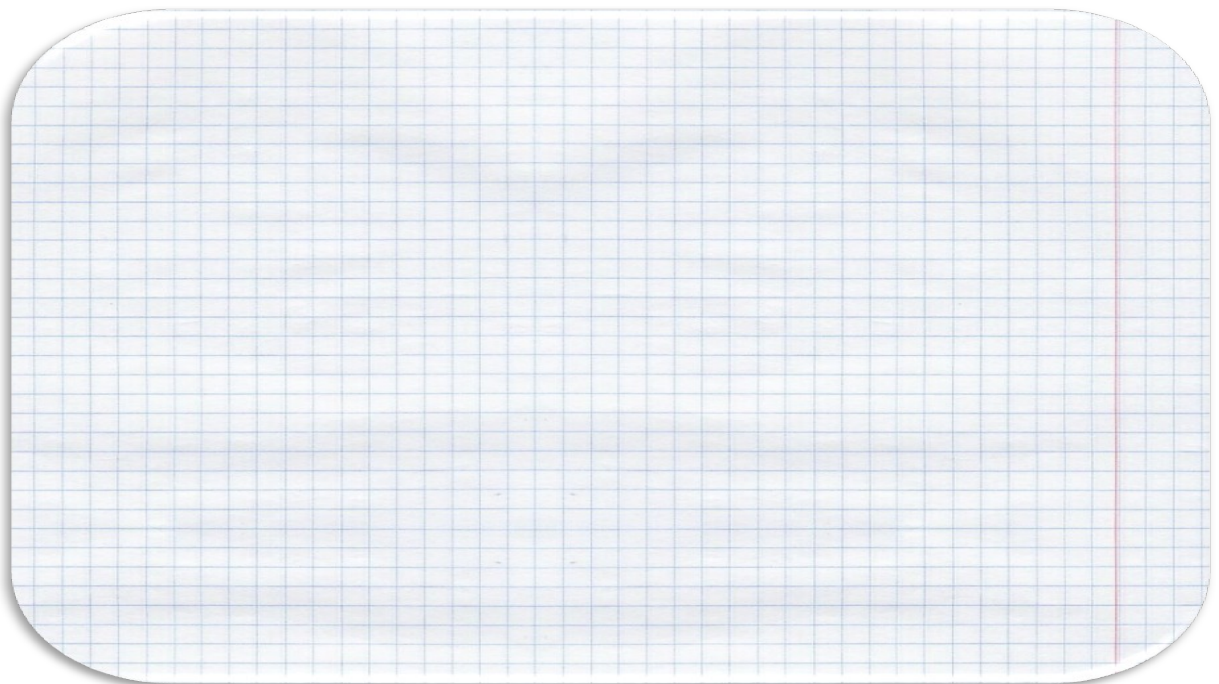
Таблиця - Порівняльний аналіз ринкових стратегій та найближчих конкурентів

Критерії	Оцінка підприємства					
	Власне приватне підприємство		Конкурент 1		Конкурент 2	
	переваги	недоліки	переваги	недоліки	переваги	недоліки
Якість						
Рівень цін						

Продовження таблиці

Місце розташування						
Перелік послуг						
Рівень реклами						
Наявність						

Висновки: зробити висновки щодо найближчих конкурентів.

Додаток Н

Приклад рейтингових таблиць успішності учнів за підсумками семестру

Рейтингова таблиця

за професією «Перукар (перукар-модельєр)»

за II семестр 2013-2014 навчального року

Рей-тинг	Учень	Середній бал	Група
1	Учень 1	10,7	ПМ12-17
2	Учень 2	10,0	ПМ13-26
3	Учень 3	9,6	ПМ12-17
4	Учень 4	9,4	ПМ13-26
5	Учень 5	9,3	ПМ13-26
6	Учень 6	9,2	ПМ12-17
7	Учень 7	9,1	ПМ13-26
8	Учень 8	8,9	ПМ12-17
9	Учень 9	8,8	ПМ13-26
10	Учень 10	8,5	ПМ12-17
11	Учень 11	8,4	ПМ12-17
12	Учень 12	8,3	ПМ12-17
12	Учень 13	8,3	ПМ13-26
13	Учень 14	8,2	ПМ13-26
13	Учень 15	8,2	ПМ12-17
13	Учень 16	8,2	ПМ12-17
14	Учень 17	8,1	ПМ12-17
14	Учень 18	8,1	ПМ13-26
14	Учень 19	8,1	ПМ12-17
15	Учень 20	8,0	ПМ13-26
15	Учень 21	8,0	ПМ13-26
16	Учень 22	7,8	ПМ13-26
16	Учень 23	7,8	ПМ12-17
17	Учень 24	7,6	ПМ13-26
18	Учень 25	7,5	ПМ13-26
19	Учень 26	7,4	ПМ12-17

20	Учень 27	7,3	ПМ12-17
20	Учень 28	7,3	ПМ12-17
21	Учень 29	7,1	ПМ13-26
21	Учень 30	7,1	ПМ13-26
21	Учень 31	7,1	ПМ12-17
22	Учень 32	7,0	ПМ12-17
23	Учень 33	6,9	ПМ13-26
23	Учень 34	6,9	ПМ12-17
24	Учень 35	6,8	ПМ12-17
25	Учень 36	6,6	ПМ13-26
25	Учень 37	6,6	ПМ12-17
26	Учень 38	6,5	ПМ13-26
26	Учень 39	6,5	ПМ13-26
27	Учень 40	6,4	ПМ13-26
28	Учень 41	6,3	ПМ12-17
29	Учень 42	6,2	ПМ13-26
29	Учень 43	6,2	ПМ13-26
30	Учень 44	6,1	ПМ12-17
31	Учень 45	6,0	ПМ12-17
32	Учень 46	5,9	ПМ12-17
33	Учень 47	5,8	ПМ12-17
34	Учень 48	5,4	ПМ12-17
34	Учень 49	5,4	ПМ12-17
35	Учень 50	5,2	ПМ13-26
35	Учень 51	5,2	ПМ13-26
36	Учень 52	4,7	ПМ13-26

Приклад рейтингових таблиць успішності учнів за підсумками семестру

Рейтингова таблиця

за професією «Кравець»

за II семестр 2013-2014 навчального року

Рейтинг	Учень	Середній бал	Група
1	Учень 1	9,7	КВ13-22
2	Учень 2	9,3	КВ13-22
3	Учень 3	9,3	КВ13-22
4	Учень 4	9,0	КС12-11
4	Учень 5	9,0	КС13-21
5	Учень 6	8,9	КС12-11
5	Учень 7	8,9	КС13-21
5	Учень 8	8,9	КВ13-22
5	Учень 9	8,9	КВ13-22
6	Учень 10	8,7	КС13-21
7	Учень 11	8,6	КВ13-22
8	Учень 12	8,5	КС13-21
9	Учень 13	8,3	КС12-11
9	Учень 14	8,3	КС12-11
10	Учень 15	8,2	КС13-21
10	Учень 16	8,2	КС12-11
10	Учень 17	8,2	КС13-21
11	Учень 18	7,9	КВ13-22

12	Учень 19	7,8	КС12-11
13	Учень 20	7,7	КС13-21
14	Учень 21	7,6	КС12-11
15	Учень 22	7,2	КС12-11
16	Учень 23	7,1	КС12-11
17	Учень 24	7,0	КС12-11
17	Учень 25	7,0	КС13-21
17	Учень 26	7,0	КВ13-22
18	Учень 27	6,3	КС12-11
19	Учень 28	6,2	КВ13-22
19	Учень 29	6,2	КВ13-22
20	Учень 30	6,0	КС12-11
20	Учень 31	6,0	КС12-11
21	Учень 32	5,8	КС12-11
21	Учень 33	5,8	КС13-21
22	Учень 34	5,5	КС13-21
22	Учень 35	5,5	КС13-21
23	Учень 36	5,3	КС13-21
24	Учень 37	4,9	КС13-21

Приклад рейтингових таблиць успішності учнів за підсумками семестру

Рейтингова таблиця

за професією «Фотограф (фотороботи)»

за II семестр 2014-2015 навчального року

Рейтинг	Учень	Середній бал	Група
1	Учень 1	9,9	ОКНФС12-15
2	Учень 2	9,1	ОКНФС13-25
2	Учень 3	9,1	ОКНФС13-25
3	Учень 4	9,0	ОКНФС12-15
4	Учень 5	8,8	ОКНФС13-25
4	Учень 6	8,8	ОКНФС12-15
5	Учень 7	8,7	ОКНФС12-15
5	Учень 8	8,7	ОКНФС12-15
6	Учень 9	8,6	ОКНФС12-15
6	Учень 10	8,6	ОКНФС12-15
7	Учень 11	8,2	ОКНФС12-15
8	Учень 12	8,1	ОКНФС13-25
8	Учень 13	8,1	ОКНФС12-15
8	Учень 14	8,1	ОКНФС12-15
9	Учень 15	7,9	ОКНФС13-25
9	Учень 16	7,9	ОКНФС12-15
10	Учень 17	7,5	ОКНФС13-25
11	Учень 18	7,4	ОКНФС13-25
12	Учень 19	7,3	ОКНФС13-25
12	Учень 20	7,3	ОКНФС13-25
12	Учень 21	7,3	ОКНФС12-15
13	Учень 22	7,2	ОКНФС13-25
14	Учень 23	7,1	ОКНФС13-25
14	Учень 24	7,1	ОКНФС12-15

15	Учень 25	6,8	ОКНФС13-25
16	Учень 26	6,7	ОКНФС13-25
16	Учень 27	6,7	ОКНФС13-25
17	Учень 28	6,6	ОКНФС12-15
18	Учень 29	6,4	ОКНФС12-15
18	Учень 30	6,4	ОКНФС12-15
19	Учень 31	6,3	ОКНФС13-25
19	Учень 32	6,3	ОКНФС13-25
19	Учень 33	6,3	ОКНФС12-15
20	Учень 34	6,1	ОКНФС13-25
21	Учень 35	6,0	ОКНФС12-15
22	Учень 36	5,8	ОКНФС12-15
23	Учень 37	5,7	ОКНФС13-25
23	Учень 38	5,7	ОКНФС13-25
23	Учень 39	5,7	ОКНФС12-15
24	Учень 40	5,6	ОКНФС13-25
24	Учень 41	5,6	ОКНФС13-25
24	Учень 42	5,6	ОКНФС12-15
25	Учень 43	5,5	ОКНФС13-25
25	Учень 44	5,5	ОКНФС13-25
26	Учень 45	5,3	ОКНФС13-25
27	Учень 46	5,0	ОКНФС12-15
28	Учень 47	4,7	ОКНФС13-25
29	Учень 48	4,5	ОКНФС13-25

Додаток О.
Особова картка учня

Олена С.

10,8

Поточний стан: учениця I курсу

Рік народження: 1995

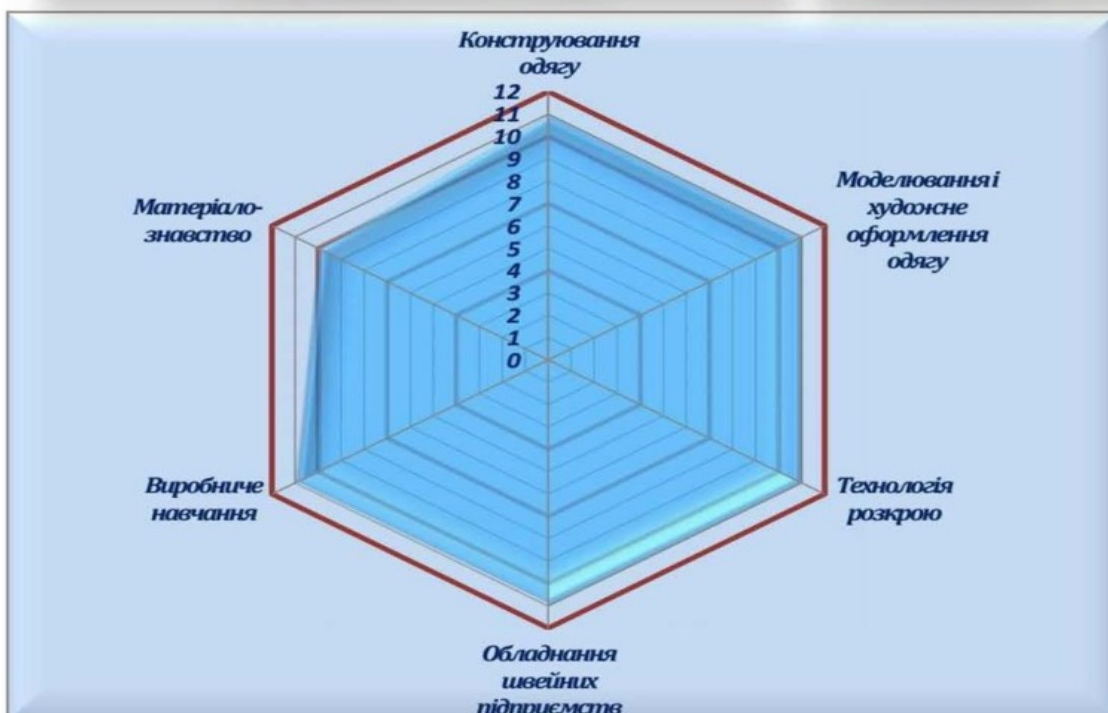
Відзнаки: 1. Переможець II-го етапу
Всеукраїнського конкурсу фахової майстерності
серед учнів професійно-технічних навчальних
закладів з професії "Кравець" 2013р.

2. Диплом III-го ступеню III-го етапу
Всеукраїнського конкурсу фахової майстерності
серед учнів професійно-технічних навчальних
закладів з професії "Кравець" 2013р.

Закрійник (313 – 236)

Рейтинг: 1

Дані діагностики за показниками:

наявність позитивної
мотивації досягнення
достатній рівень

схильність до
творчості
достатній рівень

спроможність до
конкуренції
достатній рівень

прагнення до успіху та
уникнення невдач
задовільний рівень

наявність підприємницьких
здібностей
достатній рівень